

Бел

РОДНАЯ ПРЫРОДА

1972

v

926

Увесь савецкі народ рыхтуецца ўрачыста адзначыць 50-годдзе з дня ўтварэння СССР. Гэта не толькі свята брацкіх народаў нашай вялікай шматнацыянальнай Радзімы, гэта свята краін сацыялізму і ўсяго прагрэсіўнага чалавецтва, якое змагаецца за мір, дружбу і шчасце ўсіх народаў.

Працоўныя Беларусі, як і ўсе працоўныя нашай краіны, сустракаюць 50-годдзе СССР новымі поспехамі ў працы і, як заўсёды напярэдадні кожнай значнай падзеі ў жыцці краіны, падводзяць вынік зробленаму, адначасова складаючы планы на будучае.

СССР не толькі адна з найвялікшых і магутнейшых краін свету, з самай перадавой навукай і тэхнікай, гэта краіна багацейшых прыродных рэсурсаў, самага разнастайнага расліннага і жывёльнага свету. СССР абмываюць моры трох акіянаў: Атлантычнага, Ціхага і Паўночнага Ледавітага. Краіна наша раскінулася ад запалярнага круга з вечнай мерзлатой, імхамі і лішайнікамі, да вільготных субтропікаў з безмарознымі зімамі і вечназялёнымі дрэвамі, дзе вырошчаецца чайны куст, цытрусавыя, растуць пальмы і бамбук. Незвычайная працягласць і разнастайнасць рэльефу, глеб і расліннасці стварае разнастайнасць кліматычных умоў. Такі ж багаты і разнастайны ў нас і жывёльны свет. На поўначы—белы мядзведзь, алень, плясец, у Прыамур'і—тыгр, дзік, плямісты алень, у Белавежы—зубр, бабёр, а ў Закаўказзі, у Рыёнскай і Ленкаранскай нізінах—чаротавы кот, леопард, дзікабрад. Для вывучэння і захавання гэтага незвычайнага багацця фауны і флоры ў СССР створана больш 100 запаведнікаў.

Л. І. Брэжнеў у прамове на XXIV з'ездзе КПСС гаварыў: «Не толькі мы, але і наступныя пакаленні павінны мець магчымасць карыстацца ўсімі дабротамі, якія дае цудоўная прырода нашай Радзімы».

І савецкія людзі робяць усё магчымае, каб не толькі захаваць шматлікія багацці, якія дае нам прырода, але і павялічыць іх, ашчадна выкарыстоўваючы і клапаціліва ахоўваючы іх.

ПАКАРЭННЕ ПУСТЫНІ

Асваенне Галоднага стэпу—адзін з найвялікшых подзвігаў савецкіх людзей, гэта амаль неверагодна, гэта амаль цуд.

Алан Маршал,
пісьменнік (Аўстралія).

Агромністая, каля 10 тысяч квадратных кіламетраў, прастора амаль нежывой, выпаленай сонцам пустыні—і побач мнагагодная Сыр-Дар'я! Гэтае суседства здаўна прыцягвала ўвагу людзей. Аднак шматлікія спробы арасіць стэп заканчваліся няўдачай. У канцы мінулага стагоддзя ў Галодным стэпе быў пабудаваны прымітыўны канал. Але грунтовыя воды хутка выпараліся, пачалося засольванне зямель, гінулі пасевы, разбураліся будынкі, з'явілася малярыя. Пераселеныя туды сяляне бяднелі і пакідалі нязвыклыя і негасцінныя мясціны.

З першых дзён станаўлення Савецкай дзяржавы У. І. Ленін надаваў выключна вялікае значэнне арашэнню зямель, як задачы велізарнай гаспадарчай і палітычнай важнасці. У 1918 годзе ён падпісаў дэкрэт «Аб арганізацыі арашальных работ у Туркестане», дзе, у прыватнасці, было прадугледжана арашэнне Галоднага стэпу. Работы пачаліся на землях паўднёвага Галоднага стэпу, на паўночным захадзе Узбекскай ССР быў створаны першы бавоўнаводчы саўгас Пахта-Арал—«бавоўнавае мора». Гэты саўгас і зараз адзін з лепшых у краіне.

Шырокае наступленне на Галодны стэп пачалося толькі ў 60-х гадах: трэба было арасіць 400 тысяч гектараў цалінных зямель, пабудаваць дзесяткі новых саўгасаў.

Для арганізацыі выканання гэтых грандыёзных работ Савецкі ўрад стварыў спецыяльнае Галоўнае сярэднеазіяцкае ўпраўленне па ірыгацыі і будаўніцтву саўгасаў з правам агульнасаюзнага міністэрства. Упершыню ў меліярацыйнай практыцы на ўпраўленне ўскладвалася не толькі будаўніцтва арашальных сістэм, але і іх часовая эксплуатацыя, а таксама арганізацыя сельскагаспадарчай вытворчасці на землях, якія арашаліся. Акрамя гэтага, упраўленню быў падпарадкаваны праектны інстытут і спецыяльнае канструктарскае бюро.

Такім чынам, усе работы ад закладкі першай цаглянай пры будаўніцтве да ўборкі бавоўны былі звязаны ў адзіны комплекс.

І вось зараз, усяго праз дзесяць гадоў, Галодны стэп ператварыўся ў аазіс дзіўнай прыгажосці. Бяскрайнія палі бавоўны—ярка-зялёныя вясной, пакрытыя дываном ружовага колеру летам, асляпляльна белыя восенню.

Вырошчваюць тут не толькі бавоўну. Цудоўныя сады і вінаграднікі прыносяць багаты ўраджай яблыкаў, груш, сліў і іншых фруктаў. Кармавая база ў бавоўналюцэрнавых севазваротах дазваляе раз-

віваць і жывёлагадоўлю, перш за ўсё малочную гаспадарку. У створаных за апошнія гады 24 новых саўгасах, з агульнай плошчай у 210 тысяч гектараў, паспяхова вядзецца высокапрадукцыйная сельскагаспадарчая вытворчасць.

І ўсё-такі, галоўнае—бавоўна. На тэрыторыі былога Галоднага стэпу ўжо вырошчваецца больш 600 тысяч тон «белага золата», з іх амаль палавіна—нованароджанымі саўгасамі. У бліжэйшыя гады вытворчасць бавоўны-сырцу дасягне звыш мільёна тон, што складзе 20 працэнтаў ад прадукцыі ўсёй рэспублікі.

Непазнавальна змянілі пустыню не толькі квітнеючыя палі. Праекціроўшчыкі новых саўгасаў адмовіліся ад старой практыкі будаўніцтва невялікіх хутароў, аддзяленняў саўгаса, а ўзводзяць адзіны адміністрацыйны і культурны цэнтр. Гэта дазваляе стварыць добраўпарадкаваныя буйныя пасёлкі.

Напоены вільгаццю Галодны стэп—гордасць Узбекістана. А для таго, каб здзейснілася векавая мара узбекскага народа аб арашэнні Галоднага стэпу, туды прыйшоў вялікі калектыў—50 тысяч чалавек. Плячо ў плячо з узбекамі працуюць рускія, казахі, беларусы, украінцы, армяне... больш 50 нацыянальнасцей.

Вопыт комплекснага вядзення работ, які быў упершыню прыменены ў Галодным стэпе, шырока распаўсюджаны ўсюды, дзе вядзецца меліярацыя.

У КРАІ ТРЫСНЯГОВЫХ ДЖУНГЛЯЎ

Там Волга драбніць свой магутны патак на тысячы рэк і рачулак. Там трысняговыя джунглі, царства непалоханых птушак. Запаведны край, дэкрэт аб стварэнні якога падпісаў сам Ленін. Дзяржаўны Астраханскі запаведнік сёння носіць яго імя.

Па плошчы запаведнік невялікі—тры маленькія плямачкі на вялікім трохвугольніку дэльты, тры ўчасткі—Адамчык, Трохізбінка і Абжораўскі—агульнай плошчай 65 тысяч гектараў. Тут жывуць дзікі, яноты, выдры, бабры. Шмат качак, гусей, ёсць фазаны.

Вучоныя прыкладна падлічылі іх колькасць: 2000 дзікоў, 20—30 пар пеліканаў, 400 пар лебедзяў-шыпуноў, 1500 пар гусей. Астатнія ж насельнікі запаведніка налічваюцца ўжо дзесяткамі тысяч.

І вось я на першым кардоне найбольш далёкага і запаведнага Абжораўскага ўчастка. Мой праваднік Хаір працуе тут лесніком.

Наперадзе нізка над вадой схілілася амаль усохлае дрэва. Калі да яго заста-

валася метраў дзесяць, адзін з тоўстых «сучкоў» раптам абярнуўся шэрай чапляй. Яна ўзнялася над вадою і, адляцеўшы трохі ўбок, апусцілася на мелкаводдзі, побач з грацыёзнай у снежна белым пер'і сваячкай — белай чапляй. Апошняя меншая за шэрую. Яе з-за пер'я, за якое цудоўна бярэцца любая фарба, яшчэ ў пачатку гэтага стагоддзя бязлітасна знішчалі. У Астраханскай дэльты іх заставаўся лічаны адзінкі. Сёння іх некалькі тысяч.

Я ўпэўніўся, што недарэмна гэты ўчастак называюць Абжораўскі: тут вельмі багата рыбы.

Хаір нека асабліва ўважліва ўглядаўся ў чарот, а потым і веславаць перастаў. Было чуваць, як з вёслаў падаюць рэдкія кроплі. Я ўледзеўся ў той бок, куды глядзеў і Хаір, і ўбачыў у гушчары трыснягу цёмныя расплыўчатыя плямы. «Дзікі», — аднымі вуснамі перадаў мне Хаір.

Мы суцішыліся, адчуваючы на сабе насцярожаныя позіркі звяроў. Хаір моцна ўзмахнуў вёсламі, і ў той жа момант дзікі з аглушальным віскам і рохканнем кінуліся ў гушчар. Хаір накіраваў лодку ў бліжэйшую пратоку. Як аказалася, наперарэз дзікам. Разлік быў дакладны. Толькі выскачылі дзікі на адкрытае месца, а мы ўжо тут.

Дык вось яны якія, гэтыя казачныя вяпрукі! Наперадзе статка імчаў вялізны стары сякач. Цёмна-буры, амаль чорны; доўгі магутны лыц, з-пад верхняй губы тырчаць крывыя жоўтыя іклы. Дзікі перад самай лодкай кінуліся ў пратоку і пералпылі яе.

На супрацьлеглым беразе сякач спыніўся, чакаючы, пакуль падцягнецца яго сям'я. Да яго было не больш пятнаццаці метраў. Пад'язджаць бліжэй, шыра кажучы, жадання не было. Калі рохканне паласатых парасят выклікае расчуленасць, дык рык старога дзіка — больш чым глыбокую павагу.

Цікава было пабываць у калоніі бакланаў. Буйная чорная птушка. Цудоўна плавае, нырае. Лапы перапончатыя, а дзюба выгнутая, як у драпежніка. Харчуецца рыбай, за гэта яе не любяць мясцовыя рыбакі. Даросламу баклану трэба на дзень каля кілаграма рыбы. А калі ўлічыць, што ў дэльты іх дзесяткі тысяч, дык зразумела, што крыўда рыбаловаў слушная.

Памятаю, як бойкая дзяўчына-экскурсавад у Астраханскім краязнаўчым музеі гаварыла аб шкоднасці гэтых птушак: пражэрлівыя, мяса непрыдатнае для ежы, памёт ядавіты. Сапраўды, у бакланаў зайздросны апетыт. Але памёт іх, як правіла, падае ў ваду, там раствараецца і спрыяе развіццю зоопланктона, якім корміцца моладзь рыбы. Больш корму — больш рыбы — больш бакланаў. З такім жа поспехам працэс развіваецца і ў адваротным напрамку: больш бакланаў — больш корму — больш рыбы. Усё збалансавана, усё ў раўнавазе. Гэтая з'ява так і завецца — закон біялагічнай раўнавагі.

Лодка плыла ўсё далей і длей. Да веча мы выйшлі на раскаты. Цячэнне было прыкметна спакайнейшае. Куды ні зірнеш — усюды ціхая водная роўнядзь, зрэдку зялёныя астраўкі трыснягу. Сва-

бодна, прывольна. Пратокі зліліся ў адно шырокае рэчышча і ціха нясуць свае воды ў Каспійскае мора. Да яго ўжо недалёка.

Тут мы сустрэлі лебедзяў. І месца называюць — Лебядзіны заліў. Лебедзі — птушкі асцярожныя, жывуць адзіночнымі парамі. Тут іх больш за 200 сем'яў. З'ява дзіўная нават для арнітолагаў. А што ж гаварыць пра тых, хто бачыць лебедзяў на волі ўпершыню, не з падрэзанымі крыламі і не ў вальеры заапарка!

Цудоўныя, магутныя, гордыя птушкі. Плаваюць па адным, парамі і чародамі. Колькі пра іх складзена казак, легенд, колькі зроблена фотаздымкаў — і ўсё гэта блякне пры адным толькі позірку на гэтую дзіўную птушку. Апісаць немагчыма. Гэта грэба бачыць.

Бачыць кожнаму, каб кожны ведаў, якая чароўная і прыгожая можа быць наша зямля, калі яе любіць і берагчы!

В. СЦЯПНОЎ.

ЗАВОД-САД

Тэрыторыя Мінскага гадзіннікавага завода вясною і ўлетку ў зялёным уборы. Вакол вытворчых карпусоў — чысціня. Незнаёмаму чалавеку здаецца, што ён трапіў у сапраўдны парк. Асфальтавыя дарожкі абсаджаны дэкаратыўнымі дрэвамі і кустамі. Уздоўж карпусоў — клумбы з кветкамі.

Каля аднаго з будынкаў сустрэў я Настасю Іванаўну Пруднічэнка. Яна садзіла кветкі. Разгаварыліся.

Настася Іванаўна яцэ гадоў працуе рабочай па азеляненню і ўтрыманню тэрыторыі. На пытанне, ці падабаецца работа, яна адказала:

— Кожны дзень я даглядаю кветкі і дрэвы, а думаю пра людзей. Мне заўсёды прыемна, калі бачу рабочых ля клумбаў з кветкамі.

Неўзабаве я сустрэўся з Верай Міхайлаўнай Корбут. Яна ўзначальвае «зялёную брыгаду». Вера Міхайлаўна паказала мне слівавую алею, цудоўную клумбу. Тут красаваліся цюльпаны. Клумба асабліва прыгожа выглядае з вышыні, з вокнаў цэха, адтуль, дзе працуюць людзі.

— А вось і наш маленькі альпінарыі, — гаворыць Вера Міхайлаўна.

Альпінарыі нагадвае мініяцюрную альпійскую гару. Тут і шматгадовы касач, і мак усходні, і дзікія цюльпаны, і карпацкія званочкі, і іншыя расліны.

Неўзабаве мы трапілі ў заводскі сад. Тут звыш ста дрэў: яблыні, грушы, слівы. Летась атрымалі першы ўраджай — каля тоны фруктаў.

А пачыналася ўсё на пустэчы. Пра гэта добра памятае начальнік гаспадарча-транспартнага цэха Леў Дзмітрыевіч Сятарскі.

— Калі ў 1958 годзе пусцілі завод, — расказвае ён, — вакол першых карпусоў вялася смецце. Мяне тады папрасілі ўзяцца за азеляненне тэрыторыі завода.

Спачатку ўдалося падабраць некалькі энтузіястаў прыроды. Значную дапамогу аказваў партком, прафком і камсамольская арганізацыя. Потым былі суботнікі. Праз некалькі гадоў мы ўжо азелянілі большую частку тэрыторыі, з'явіліся свае традыцыі.

Леў Дзмітрыевіч паказаў мне заводскую цяпліцу. Зімою тут вырошчваюць кветкі для цэхаў і аддзелаў прадпрыемства. Рабочым на дзень нараджэння або вяселля сябры падносяць букеты кветак.

На прадпрыемстве праводзіцца цікавы эксперымент. Сутнасць яго — пераўтварэнне Мінскага гадзіннікавага ў завод-сад. Менавіта так і сказаў Леў Дзмітрыевіч.

— Але больш падабрэзна, — папярэдзіў ён, — аб гэтым раскажа вам наш дырэктар, Аляксей Васільевіч Казанцаў. Бадай, у гэтай справе яму належыць галоўная роля.

— Не ўсе, вядома, падтрымліваюць ідэю стварэння саду. Глядзіце, які цуд на тэрыторыі, — гаворыць Аляксей Васільевіч. — Амаль пяцсот дэкаратыўных дрэў. Больш за тры кіламетры кустоў. Большую частку насаджэнняў трэба будзе ліквідаваць... Прызнацца, і мне адразу было шкада цудоўнага парку. Аднак дрэвы, якія прыжыліся, павінны пакінуць завод, а іх месца зоймуць фруктовыя. Ды і дэкаратыўныя кусты з цягам часу будуць заменены кустамі парэчак, чорнай рабіны. Многія думаюць, што мы за голы практыцызм: маўляў, галоўнае — фрукты. Не! Асобныя цудоўныя куткі дэкаратыўных насаджэнняў мы пакінем, не ўсё будзе ліквідавана. Але мы аддаём перавагу фруктоваму саду.

Мінскі гадзіннікавы завод — буйнае прадпрыемства. Яго прадукцыя вядома не толькі ў нашай краіне. Гадзіннікі з маркаю «Прамень» карыстаюцца асаблівым попытам.

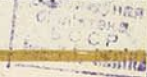
А якая чысціня ў цэхах і аддзелах прадпрыемства! Проста не надзівіцца...

У. І. Ленін пісаў, што тэхнічны прагрэс пры сацыялізме «зробіць умовы працы больш гігіенічнымі, пазбавіць мільёны рабочых ад дыму, пылу і бруды, паскорыць пераўтварэнне брудных, агідных майстэрняў у чыстыя, светлыя, дастойныя чалавека лабараторыі...» Мара Леніна на Мінскім гадзіннікавым здзяйсняецца.

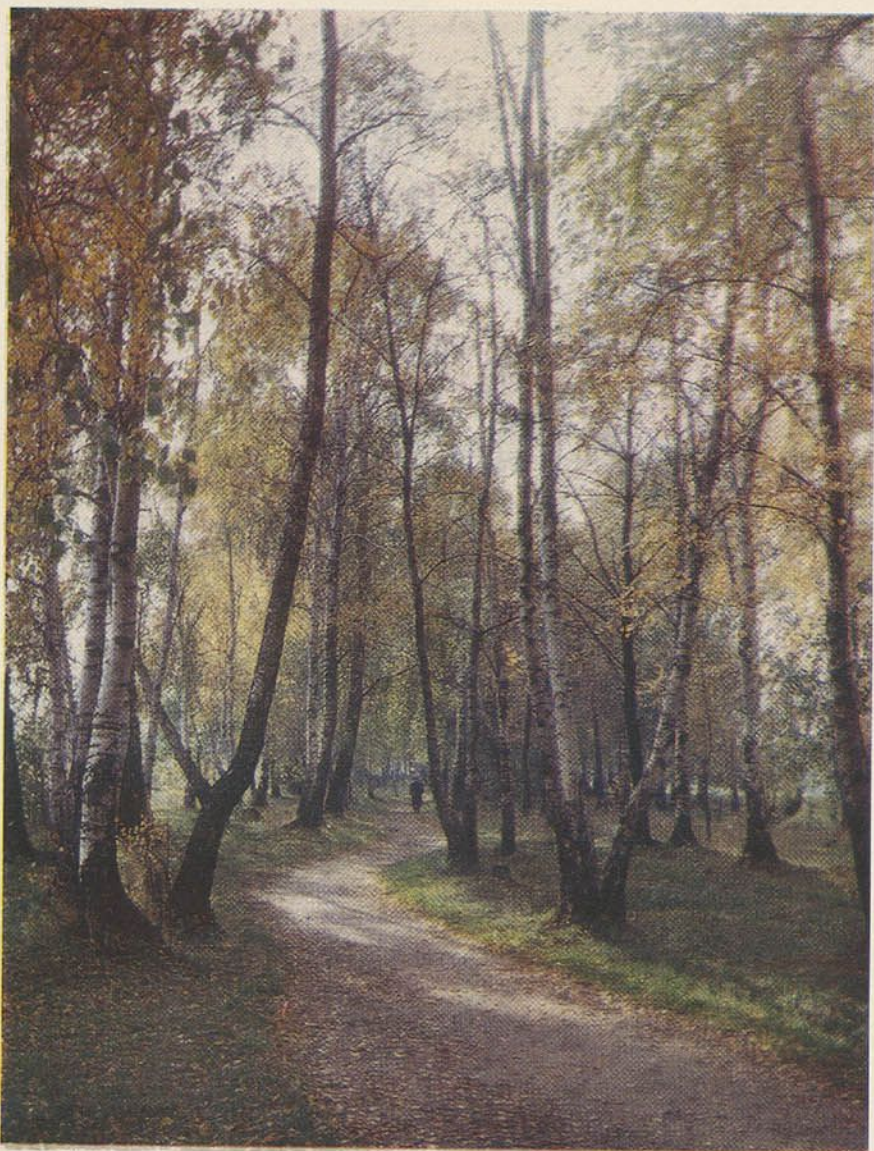
Група мастакоў пры адзеле навуковай арганізацыі працы пад кіраўніцтвам Мікалая Іванавіча Меха склала канкрэтны план пераўтварэння тэрыторыі завода ў сад. Безумоўна, у гэтай справе ёсць рызыка. Фруктовыя дрэвы патрабуюць больш увагі, ды існуе яшчэ і праблема саміх фруктаў. Праўда, ужо ёсць добры прыклад мінулага года. Дзеці рабочых завода, якія наведваюць дзіцячы сад, атрымалі паўтоны садавіны, а ў далейшым будуць атрымліваць значна больш.

На Мінскім гадзіннікавым заводзе праводзіцца цікавейшы эксперымент. У мясцовага таварыства аховы прыроды, якое аб'ядноўвае 800 рабочых, мноства праблем. Адны з іх ужо вырашаны, другія вырашаюцца. Але няма сумнення, што рабочыя зробіць усё, каб іх завод стаў заводам-садам.

Л. ЗДАНОВІЧ

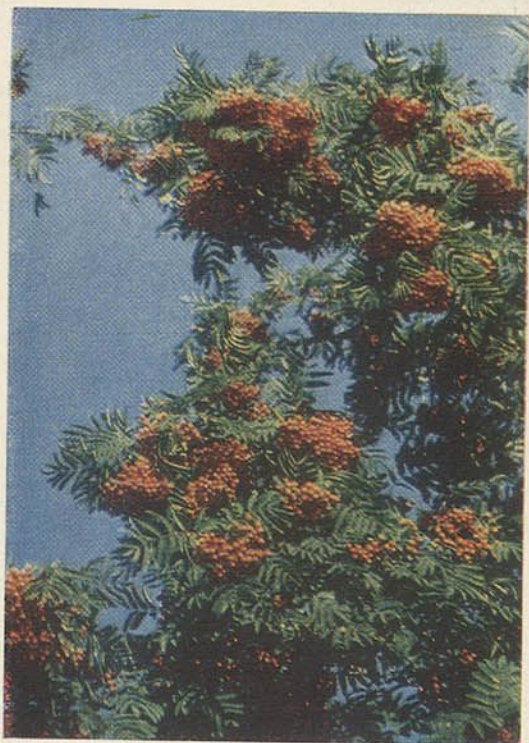
Ба 52 14

ВОСЕНЬ ЗАЛАТАЯ

Фота

І. СІДАРЭНКІ,
У. КРУКА,
А. ЧУЛАНОВА,
М. ШАРАЯ.

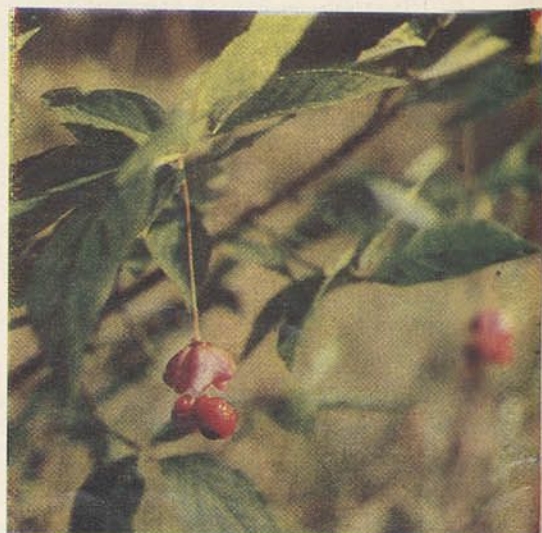
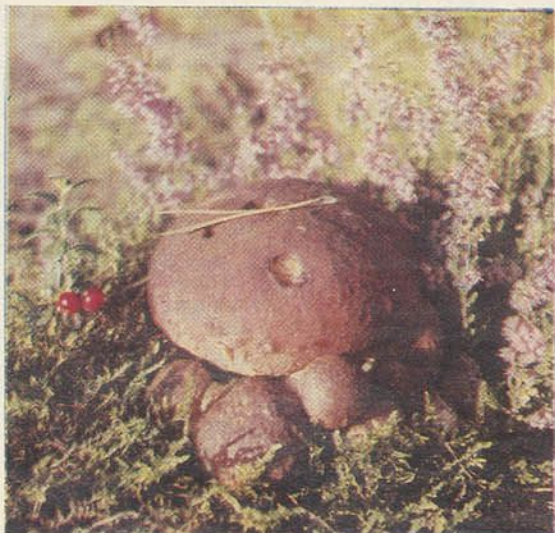

Восень — залатая пара лісцянога лесу. Дні выдаюцца крыштальна-чыстыя, як крынічная вада. Чырвоным агнём гараць на сонцы клёны, усыпанія золатам стаяць бярозы.

Лес сустрэае цябе срэбна-росным ранкам, крамяным баравіком, рубінавым вокам касцяніцы, шыза-сіняю сочнаю ажы-

най, цяжкай гронкаю рабіны, чырванаватымі, з чорнымі кропкамі завушніцамі брызгліны, россыпамі журавін, апошняй цеплынёй, цішынёй і спакоем.

Восень! Залатая пара! Лес падносіць чалавеку ўсе свае дары.

ЗАЎТРА БУДЗЕ ПОЗНА

Часам паспешнае, а іншы раз і неразумнае ўмяшанне чалавека ў «інтымныя» справы прыроды прыводзіць да нежаданых вынікаў. Гэта было вядома яшчэ на самым пачатку цывілізацыі. Але ступень выкарыстання прыродных рэсурсаў у той час не ставіла гэтую праблему так востра, як сёння. Сучасныя тэмпы росту тэхнічных сродкаў і ўздзеянне іх на прыроду ў недалёкім «заўтра» могуць паставіць чалавека ў такія ўмовы, калі ён не зможа нармальна жыць, не вырашыўшы пытаньняў рацыянальнага прыродакарыстання наогул і абясшкоджвання непажаданых адыходаў вытворчасці ў прыватнасці. Пospех гэтай справы шмат у чым будзе залежаць ад таго, наколькі аператыўна і максімальна правільна мы падыздем да вырашэння гэтых праблем сёння.

Паняцце рацыянальнага выкарыстання прыродных рэсурсаў уключае цэлы шэраг пытаньняў, якія цесна звязаны паміж сабою. Гэта і эстэтычны бок пераўтвараючага ландшафту, выкарыстанне асобных яго элементаў, вызначэнне іх каштоўнасці з пункту гледжання патрэб развіцця народнай гаспадаркі. Вось чаму пры іх вырашэнні вельмі важная роля павінна адыгрываць архітэктурна-будаўнічаму кантролю, таму што ад яго эфектыўнай службы шмат у чым будзе залежаць правільнае вырашэнне адной з галоўных задач аховы прыроды — фарміраванне ландшафту.

Сёння прамысловасць і сельская гаспадарка Беларусі развіваюцца паскоранымі тэмпамі, хутка растуць нашы гарады і іншыя населеныя пункты, іх уздзеянне на ваду, паветра, глебу, расліннасць дасягае вялікіх памераў. Карацей кажучы, гэта вядзе да прыкметных змен, а нярэдка і да разбурэння ландшафту, якія склаліся гістарычна. Разам з тэхнічным прагрэсам і паляпшэннем дабрабыту насельніцтва расце і попыт на чыстае паветра, ваду, зямлю, лясы і іншыя кампаненты прыроды.

Зыходнымі дадзенымі павінны быць навукова-абгрунтаваныя праектныя распрацоўкі. Менавіта ў іх павінны быць прадугледжаны ўсе мерапрыемствы па ахове прыроды пры будаўніцтве: стварэнне ахоўных зялёных зон вакол населеных пунктаў, вадаёмаў і вадацэкаў, эфектыўная ачыстка сцёкавых вод і выкідаў у атмасферу, рэканструкцыя тэрыторый, а таксама захаванне прыродных ландшафту.

На жаль, шмат якія праекты прамысловага, камунальнага, дарожнага і меліярацыйнага будаўніцтва нярэдка аднабаковыя, нясуць у жыццё толькі тэхнічныя ідэі, разлічаныя на атрыманне часовай выгоды, але не ацэньваюць магчымых вынікаў уздзеяння на прыроду ў будучыні, не прадугледжваюць ахову сумежных рэсурсаў, пытаньняў паляпшэння ландшафту ці хаця б яго захавання. Пры ажыццяўленні такіх праектаў нярэдка зямельныя, лясныя, водныя рэсурсы выкарыстоўваюцца нерацыянальна.

Перш за ўсё гэта датычыцца планіровачных рашэнняў, выбару пляцовак пад тыя ці іншыя аб'екты, праектавання, а пасля і будаўніцтва. Не сакрэт, што схемы раённай планіроўкі складаюцца пакуль што без уліку каштоўнасці глебы, геабатанічных даследванняў, наяўнасці ў нетрах карысных выкапняў, ацэнкі гідралагічных і гідрагеалагічных умоў, г. зн. без ландшафтнай асновы. Толькі па гэтай прычыне мы не можам іншы раз эфектыўна выкарыстоўваць зямельныя, водныя і лясныя рэсурсы, а таксама карысныя выкапні. Заходні прамвузел г. Пінска, напрыклад, спланаваны так, што першачарговыя яго аб'екты аказаліся размешчаны на лепшых землях, а аб'екты будаўніцтва якіх будзе весціся да 1980 года — на пясках. Безумоўна, пры правільным падыходзе да вырашэння гэтага праекта ўрадлівая зямля маглі б выкарыстоўвацца яшчэ дзесяць-пятнаццаць гадоў. Ці такі прыклад. У праекце планіроўкі населеных пунктаў і вытворчых комплексаў саўгаса «Путшчына» Дзяржынскага раёна ачышчальныя збудаванні (палі фільтрацыі) праектаваны без уліку гідрагеалагічных умоў і аказаліся на суглінках. Натуральна, што ажыццяўленне такога праекта не забяспечыць ачыстку сцёкавых вод саўгаса. Аналагічныя памылкі характэрны для праектаў планіроўкі і забудовы калгасаў «Гігант» Бабруйскага і «Шлях Ільіча» Ляхаўскага раёнаў.

Можна было б прывесці шэраг і іншых прыкладаў. Але справа не ў гэтым. Каб пазбегнуць такіх памылак, акрамя выканання звычайных патрабаванняў, асноўныя палажэнні праектаў раённай планіроўкі трэба было б давесці да ведама зацікаўленых арганізацый у выглядзе вытрымак з тлумачальнай запіскі, прыцягваючы да ўдзелу ў іх састаўленні грамадскасць.

Часта памылкі робяцца і пры выбары будаўнічых пляцовак для аб'ектаў, якія плануюцца на аснове індывідуальных заявак. Прыклад гэтаму — памылка ў выбары пляцоўкі пад свінагадоўчы комплекс у Маладзечанскім раёне, будаўніцтва якога было пачата на ўчастку зямлі, багатым на падземныя воды. Такія ж памылкі дапушчаны ў Жыткавіцкім і Баранавіцкім раёнах, дзе падобныя комплексы намячалася ўвесці на запасах вугалю і сілікатных пясках.

Такія ж з'явы назіраюцца і ў пытаннях воднага добраўпарадкавання малых населеных пунктаў. Як правіла, пры гэтым галоўная ўвага звяртаецца толькі на водазабеспячэнне жывёлагадоўчых ферм — каля кожнай з іх робяцца арцызянскія свідравіны. Такіх свідравін у нас цяпер вялікая колькасць, а між тым жыхары вёсак па-ранейшаму вымушаны карыстацца калодзежамі. А вады з гэтай свідравіны хапіла б яшчэ на сотні калгасных двароў! Такое праектаванне вядзе не толькі да росту матэрыяльных затрат, але стварае новыя месцы забруджвання падземных вод.

Аналагічная сітуацыя і з размяшчэннем збудаванняў ачысткі сцёкавых вод, якіх у нас, на жаль, мала. У выніку вялікі яшчэ аб'ём неачышчаных сцёкавых вод парушае прыродны рэжым натуральных вадаёмаў, пагаршае якасць вады. Даўно пара спыніць і будаўніцтва жывёлагадоўчых комплексаў, складоў паліва-змазачных матэрыялаў, сховішчаў для ўгнаенняў на берагах рэк, ручаёў, азёр. Да чаго гэта вядзе — агульнавядома.

Недастатковы кантроль за выбарам пляцовак, аптымальнасцю іх памераў, адсутнасць у большасці выпадкаў планавай асновы размяшчэння, няўважлівыя адносіны да прыродных умоў, да інтарэсаў сумежных гаспадарак вядзе да празмернай распыленасці і бессістэмнасці забудовы. Вось чаму ў большасці сельскіх населеных пунктаў кошт збудаваных тэрыторый вышэй кошту аб'ектаў, якія на іх пабудаваны.

Вялікім недахопам планавання трэба лічыць і тое, што ў большасці выпадкаў праектныя арганізацыі распрацоўваюць толькі адзін варыянт размяшчэння таго ці іншага аб'екта. Гэта не дае магчымасці прыняць найбольш правільнае вырашэнне. Больш таго, нават пры распрацоўцы некалькіх варыянтаў іншы раз прымаюцца рашэнні, якія супярэчаць адзін аднаму з боку эканамічнай выгоды. Гаворачы пра гэта, мы, безумоўна, ўлічваем і той факт, што праектныя арганізацыі амаль зусім не звяртаюць увагі на найбольш рацыянальнае выкарыстанне зямлі, таму што дагэтуль няма шкалы для яе эканамічнай ацэнкі, шкалы, на аснове якой праекціроўшчыкі маглі б аб'ектыўна падыходзіць да выбару варыянтаў забудовы. На наш погляд, дапушчаны сур'ёзныя пралікі пры будаўніцтве збудаванняў натуральнай ачысткі сцёкавых вод Аршанскай птушкафабрыкі, у выніку чаго загінула больш 20 гектараў ворыва. На няправільна праектаваныя ачышчальныя збудаванні ў Буда-Кашалёве патрабуецца 40 гектараў добрай зямлі. А пры дасканала прадуманым варыянце, які быў бы найбольш эфектыўным і эканамічна выгадным, зямлі пад гэтыя аб'екты спатрэбілася б у 20—40 разоў менш!

«Падумаеш, — скажа іншы, — ці трэба ўзнімаць крык з-за некалькіх гектараў зямлі? Не зніклі ж яны бяследна...» Але менавіта ў такіх меркаваннях крыецца вялікая небяспека, бо з некалькіх гектараў складаюцца дзесяткі, сотні, тысячы. А вось вынік: за апошнія дзесяць год сельскагаспадарчыя ўгоддзі рэспублікі зменшыліся на 92 тысячы гектараў. І не малая віна за гэта кладзецца на праектныя і будаўнічыя арганізацыі, на органы, якія ажыццяўляюць кантроль за імі.

Зямельны кодэкс БССР прадугледжвае, што пляцоўкі для будаўніцтва прамысловых прадпрыемстваў, жылых аб'ектаў, чыгунак і аўтамабільных дарог, ліній электраперадач, магістральных трубаправодаў, а таксама для іншых аб'ектаў павінны выбірацца ці на землях, якія не

прыгодны для сельскай гаспадаркі, ці на землях горшай якасці.

Для выбару пляцовак для гэтых мэт на землях дзяржлесфонду перавага аддаецца плошчам, якія не пакрыты лесам, ці ўчасткам, дзе няма хмызнякоў. Лініі электраперадач і сувязі павінны пракадавацца галоўным чынам уздоўж дарог.

Галоўную ролю ў выкананні гэтых праграмаў павінна адыгрываць раённая планіроўка і комплексная схема рассялення для рэспублікі, якая разрабляецца адразу пасля ўсталявання ЦК КПБ і Савета Міністраў БССР, разглядаючы пытанне «Аб мерах па далейшаму карэннаму пераўтварэнню сёл і вёсак рэспублікі ў свеце патрабаванняў XXIV з'езда КПСС і XXVII з'езда КПБ», звярнулі асаблівую ўвагу на далейшае ўдасканаленне праектаў раённай планіроўкі на аснове доўгатаэрміновага прагназавання, максімальнага ўліку перспектывы комплекснага развіцця ўсіх галін народнай гаспадаркі.

Гэта датычыцца не толькі размяшчэння вытворчых і культурна-бытавых комплексаў у раённых цэнтрах і на сяле, а і размяшчэння санаторыяў, дамоў адпачынку, піянерскіх лагераў на тэрыторыях дзяржлесфонду. Для гэтага дагэтуль адводзяць усё новыя ўчасткі лясоў, прычым выбіраюць іх каля рэк і азёр, у зонах ахоўных і забароненых лясоў і групы, г. зн. лясоў, якія маюць вялікую каштоўнасць. А як выкарыстоўваюцца гэтыя ўчасткі? Трэба прама сказаць — дрэнна. Такі ўчастак можа атрымаць любое прадпрыемства і фактычна становіцца яго гаспадаром. Будаўніцтва вядзецца аб'ява, кожны «гаспадар» участка будзе на ім «індывідуальную» артэзіянскую свідравіну, ачышчальныя збудаванні, спартыўныя пляцоўкі, лодачныя станцыі, сталовыя. У большасці гэтыя пабудовы — аднапавярховыя, часовыя, якімі карыстаюцца 3—4 месяцы на працягу года.

Прыклад такога «рацыянальнага» карыстання ўчасткамі лесу, якія выдзелены пад зоны адпачынку, — 297-ы і 300-ы лясныя кварталы Маркавіцкага ляснага Гомельскага лягаса. Цудоўныя куткі лесу ля ракі Сож цяпер не пазнаць. А што робіцца на дачы, размешчанай у зялёнай зоне Гомеля, якая замацавана за эксперыментальнай базай БелНДІЛГ? Нават цяжка сабе ўявіць, як яна засмечана!

Каб спыніць гэта па сутнасці стыхійнае будаўніцтва і надбайнасць у адносінах да лясоў, якія ўваходзяць у зялёныя зоны гарадоў, настаў час карэнным чынам змяніць парадок іх адводу пад «дачы». І, наогул, на нашу думку, час спыніць практыку адводу участкаў па індывідуальных заяўках і рабіць гэта на аснове плана забудовы зон адпачынку.

Сярод прыродаахоўчых мерапрыемстваў асабліва месца займаюць пытанні эстэтыкі, якім пакуль што надаецца мала ўвагі. А гэта ж — сведчанне культурнай сталасці грамадства, адзін са сродкаў выхавання чалавека, фармавання ў яго густу, любові да прыроды. Ці не таму ва ўсе часы, калі чалавек думаў яшчэ толькі аб бліжэйшых выніках свайго ўздзеяння на прыроду, у ім жыло захапленне творцы цудоўнага? Па меры сваіх магчымасцяў ён імкнуўся ўпрыгожыць зямлю, палепшыць карысныя якасці раслін і жывёл, мэтанакіравана выкарыстоўваць натуральныя ландшафты. На высокім узроўні, у прыватнасці, было паркавае мастацтва (Гомельскі, Нясвіжскі і іншыя паркі), якія і сёння радуюць нас і служаць класічным ўзорам прыгожага. Або возьмем старыя сажалкавыя гаспадаркі, рацыянальнасць планіроўкі якіх здзіўляе.

Натуральна, што акультурнае ландшафту раней не мела вялікага значэння. Але сёння, калі пераўтварэнне прыроды стала патрэбай далейшага развіцця грамадства, калі змены ўсё прыкметней

«акulturваюць» аблічча зямлі, недаацэнка эстэтычнага значэння ландшафту недаравальная.

Нельга маўчаць і аб эстэтыцы работ па азеляненню, якое вядзецца ў нас у вялікіх маштабах. Толькі ў 1971 годзе было пасаджана каля двух мільёнаў дэкаратыўных дрэў, больш 2,6 мільёна кустоў, а кветак і не пералічыць. Але па лічбах нельга меркаваць аб прыгажосці зробленага. Жаданы эффект можна атрымаць толькі гармонія з жылымі і гаспадарчымі пабудовамі, прамысловымі аб'ектамі, дарогамі і рэльефам мясцовасці. На справе нам да гэтага яшчэ далёка. Безумоўна, любая зеляніна — добра, але ў наш час нельга без прыкрасці глядзець на паркі, дрэвы ў якіх пасаджаны, як гаворыцца, пад лінейку.

Могуць запытаць: а ці так гэта ўсё важна? Несумненна!

Час падумаць і аб тым, ці трэба азеляняць дарогі лінейнымі пасадкамі? Нам здаецца, што мастацтва азелянення дарог, як і ўсялякага азелянення, павінна заключацца галоўным чынам ва ўменні захаваць гармонію мясцовасці. Таму трэба больш выкарыстоўваць ажурныя і куртынныя пасадкі з тым разлікам, каб дарогі не былі манатонныя, каб кожны іх паварот адкрываў новы, яшчэ больш прыгожы пейзаж.

На жаль, у сучасны момант у нас складася такое становішча, што калі не ўстанавіць строга архітэктурна-мастацкі кантроль за пераўтварэннем ландшафту (там, дзе гэта патрэбна), то можа здарыцца, што ў нас не шмат будзе прыгожых мясцін. Надыйшоў час адрадыць ландшафтнае мастацтва, пачаць падрыхтоўку архітэктараў-ландшафтнікаў, якія будуць праектаваць і ствараць пейзажы будучыні.

І рабіць гэта трэба сёння, бо заўтра можа быць позна.

В. БЯЛКОЎ, Я. МІГАЛЬ.

ПЕРАДАВЫ ВОПЫТ

ГЭТА ТОЛЬКІ ПАЧАТАК

Вада з'яўляецца сапраўднай крывяноснай сістэмай прыроды. Яна прысутнічае ва ўсіх сферах навакольнага асяроддзя. Усюды вада выконвае асаблівыя, толькі ёй уласцівыя жыццёва-важныя функцыі. Яна — і ежа, і электраэнергія, і самы танны транспарт, і, нарэшце, санітар. Між тым забруджванне вады набывае ў нашы дні ўсё больш пагражальныя памеры. У Беларусі тансама ёсць выпадкі забруджвання рэк і азёр. На прадпрыемствах пры дапамозе розных сродкаў імкнуча стрымліваць забруджванне, але ці ўсе рэзервы выкарыстоўваюцца? Пакуль што, як сведчыць практыка, не ўсе. Таму прыемна адзначыць, што ў некаторых абласцях вядуцца актыўныя пошукі гэтых рэзерваў.

На Магілёўшчыне яшчэ зусім нядаўна, як і амаль усюды, вялі барацьбу з забруджваннем пры дапамозе штрафаў. Але карысці было нямнога. Штрафы прадпрыемствам плацілі, але не пераставалі забруджваць ваду. Трэба было шукаць новае выйсце са становішча.

— Жыццём пацверджана, — гаворыць старшы інжынер Магілёўскай абласной

інспекцыі Дзяржкамтэта па ахове прыроды СМ БССР М. Е. Жукаў, — што любыя заканадаўчыя меры тады эфектыўныя, калі яны спалучаюцца з актыўнасцю грамадскасці. Тры гады назад Прэзідыум абласных саветаў Беларускага таварыства аховы прыроды і Усесаюзнага таварыства вынаходнікаў і рацыяналізатараў аб'явілі конкурс на лепшае вынаходніцтва і рацыяналізатарскую прапанову па ўдасканаленню ачышчальных збудаванняў, уяўленні зваротнага водазабеспячэння і атрымання каштоўных рэчываў са сцёкавых вод. Ужо на першым этапе ў журы паступіла 14 прапаноў.

У мінулым годзе конкурс праводзіўся ў гонар XXIV з'езда КПСС. Значна павялічылася колькасць прадпрыемстваў і арганізацый, якія прынялі ў ім удзел. Паступіла 28 рацыяналізатарскіх прапаноў. Некаторыя з іх заслужылі асаблівую ўвагу. Група інжынераў Магілёўскага завода штурчанага валанна імя Куйбышава стварыла «Схему рачной вады для водазабеспячэння машынамагпрасарнай станцыі вытворчасці шоўку». Эканамічны эфект ад яе — 112 782 рублі. А калі ўлічыць фантар вяртання чыстай вады?

Яшчэ адзін прыклад. На Бялыніцкім крухмальным заводзе бульбяныя адходы раней выкідалі ў раку. Цяпер тут знайшлі новы шлях апрацоўкі адходаў: частка з іх ідзе на корм жывёле, а рэшта дае прадпрыемству дадатковы крухмал.

Толькі ў мінулым годзе на Магілёўшчыне ўкаранена 28 рацпрапаноў, гра-

шовы эфект якіх — семсот тысяч рублёў. Але гэта толькі пачатак.

Перад намі чарговая пастанова Прэзідыумаў Магілёўскіх саветаў УТВР і БТАП, прынятая на пачатку гэтага года: «У гонар 50-годдзя ўтварэння СССР з першага студзеня па 31 снежня 1972 года правесці чарговы конкурс на лепшае вынаходніцтва і рацыяналізатарскую прапанову па ўдасканаленню ачышчальных збудаванняў»...

Інструктар абласнога савета БТАП, намеснік старшыні камісіі па правядзенню конкурсу Леанід Іванавіч Лабноўскі рэкамендуе:

— Прызначаць, мы спачатку больш разлічвалі на інжынераў і тэхнікаў прадпрыемстваў. А паглядзіце цяпер у спісы рацыяналізатараў. Комплексная брыгада вынаходнікаў Клімавіцкага лікёра-гарлачнага завода атрымала першую грашовую прэмію за прапанову «Шматразовае выкарыстанне шчолачнага раствору наустычнай соды». І вось каго мы бачым у складзе брыгады — інжынер К. Кашын, электразваршчын А. Ніслякоў, машыніст А. Цыбулька, слесары І. Стражнінаў, У. Саковіч, І. Сцелькін. Цікавая і «геаграфія» конкурсу — Магілёў, Шклоў, Бабруйск, Клімавічы і іншыя гарады вобласці. Вось гэта і радуе нас.

Штогод на Магілёўшчыне павялічваецца колькасць прапаноў. Вядома, і абласным саветам УТВР і БТАП даводзіцца адпускаяць усё больш грошай на прэміі. Але гэта страты «прыемныя», бо вада цяпер больш чыстай вяртаецца ў рэкі і азёры.

У. МІКАЛАЕУ.

ВОЗЕРА СВІЦЯЗЬ—ЗАКАЗНІК

Хто не чуў і не ведае возера Свіцязь! Апетае ў легендах і паданнях, яно па сённяшні дзень вабіць да сябе, зачароўвае.

Два гады таму назад быў створаны Свіцязьскі ландшафтны заказнік. Тэрыторыя заказніка ўваходзіць у састаў Наваградскага раёна і займае восем кварталў Свіцязьскага ляснацтва. Плошча заказніка — 1034 гектары. Размешчан ён на паўднёвых схілах Наваградскага ўзвышша: адносіцца да Ваўкавыска-Наваградскага геаэтанічнага раёна.

Рэдкае спалучэнне пагоркаў, люстэрка возера, прадстаўнікоў даладавіковай флоры і фауны Сярэдняй Еўропы вызначае высокую эстэтычную і навукова-пазнавальную каштоўнасць ландшафту заказніка.

Глебавыя разнавіднасці тэрыторыі заказніка выдзелены на аснове вывучэння ляснай тыпалогіі, з выкарыстаннем карты мясцовых сельскагаспадарчых угондзяў. Найбольш распаўсюджаныя — сярэдне-падзолістыя супясчаныя, слаба-падзолістыя пясчаныя, моцна-падзолістыя сугліністыя. Па вільготнасці пераважае свежая і вільготная глеба. Увогуле, глебу заказніка, занятую ў асноўным насаджэннямі першага і другога, радзей трэцяга класаў банітэта трэба лічыць спрыяльнай для ўсіх відаў драўнінахмызняковай расліннасці, арэал якой знаходзіцца ў межах падзоны грабава-дубова-цёмнахваёвых лясоў.

Агульная плошча ляснага фонду заказніка — 875 гектараў. Лясы натуральнага паходжання займаюць каля 80 працэнтаў. Асноўныя пароды — елка, сасна, дуб, бяроза і асіна. Пераважае сярэднеспелы лес. Спелага і даспяваючага — мала. Малдняку — трэцяя частка.

Сярэдні ўзрост сасны — 79, дуба — 76, елкі — 61, асіны — 47 гадоў. Сярод сасонніка часцей сустракаюцца чарнічныя, імшыстыя і арляковыя, а сярод ельнікаў — кіслічныя. Дубовыя лясы ўтвараюць галоўным чынам змешаныя дубова-грабавыя дрэвастой. Разнастайныя

ў тыпалагічных адносінах бярознікі: чарнічныя, кіслічныя, папаратнікавыя — усяго сем тыпаў.

Трэба адзначыць, што частка лесу, якая асабліва асвоена адпачываючымі, ужо набыла паркавы характар і таму патрабуе спецыяльных мер для добраўпарадкавання.

Жывёльны свет даволі шматлікі і разнастайны. Аднак развіццю і памнажэнню яго перашкаджаюць невялікія памеры заказніка, а таксама высокая ступень забудаванасці.

На тэрыторыі заказніка ёсць некалькі славутых дрэў: дуб-двайнік, дуб-трайнік. Цікавасць выклікаюць валуны. Варты ўвагі старажытныя могілкі, якія адносяцца прыкладна да IX—XIII стагоддзя.

Возера Свіцязь размешчана ў самым цэнтры заказніка. Плошча яго 177 гектараў, сярэдні дыяметр — каля паўтара кіламетра. Свіцязь абнесена штучным земляным валам, які ў значнай ступені змяніў яго першапачатковую форму і гідралагічны рэжым, а таксама і сумежнай з ім тэрыторыі.

У Свіцязь не ўпадае і не выцякае з яго ніводнага ручая. Яно напаўняецца ў асноўным дажджавой вадой. Гэта акалічнасць і вызначае выключнае гідралагічнае значэнне прыбярэжных лясоў.

У Свіцязі ёсць рэліктавыя віды воднай расліннасці — лабелія Дортмана, прыбярэжнік аднакветкавы, палушнік азёрны і іншыя. Адны з іх растуць толькі на Яве, другія сустракаюцца толькі ў вадаёмах Заходняй Еўропы. Возера ўнікальнае і па гідрахімічнаму саставу вады, якая набліжаецца да дыстыляванай.

Ландшафт заказніка абкультураны. Пабудовы, якія тут ёсць — пансіянат, рэстаран — надаюць яму выгляд зоны стаянна-нарагна адпачынку. У летнюю пару Свіцязь наведвае шмат адпачываючых. І сярод іх часта сустракаюцца людзі, якія не ўмеюць, а мо не ведаюць, як паводзіць сябе на тэрыторыі ландшафтнага заказніка. Наплыў турыстаў і адпачываючых нейкім чынам трэба рэгуляваць.

Усе пералічаныя вышэй абставіны і паслужылі асновай для праектавання Свіцязьскага ландшафтнага заказніка. Задача яго — захаванне архітэктурна-планіровачнымі сродкамі прыродны комплекс, раскрыць найлепшым чынам яго багацце і прыгажосць для наведвальнікаў.

У межах заказніка вылучаюцца тры прыродна-функцыянальныя зоны: азёрная, якая ўключае возера, кальцавую дамбу і месцы для адпачынку; паркавая — лясныя, дэкаратыўныя і пладовыя насаджэнні; лясная — усе астатнія насаджэнні. Запаведныя ўчасткі складаюць звыш двухсот гектараў. Яны ўключаюць асноўныя тыпы сасновых, грабавых, альховых, бярозавых, дубовых лясоў, а таксама культуры таполі і лістоўніцы — усяго 17 тыпаў лесу.

Устаноўлены тры аглядальна-пазнавальныя маршруты: яны праходзяць па беразе возера і па тэрыторыі заказніка.

Вакол заказніка выдзелена даволі вялікая (2090 гектараў) ахоўная зона. Тут будуць размяшчацца будынкі, якія выносяцца з заказніка ці яшчэ праектуюцца. Мяркуюцца ў будучым пабудаваць кемпінг і арганізаваць палатачны гарадок. Транзітны рух аўтатранспарту намячаецца вынесці на аб'ядную дарогу.

Для лепшай аховы прыроды і больш эфектыўнага яе ўспрымання неабходна вырашыць яшчэ шэраг пытанняў: давесці да ладу пашкоджаныя дарогі, засыпаць аголеныя карэнні дрэў, удакладніць дарожна-сцэжжавую сетку, правесці глебаахоўныя пасадкі і г. д.

Элементы знешняга добраўпарадкавання заказніка, формы яго малой архітэктурны мэтазгодна выканаць у адзіным стылі, па матывах народнай творчасці, з выкарыстаннем мясцовых матэрыялаў.

І. РУДЭНКА,
кандыдат архітэктурны,
Б. ДЫСКІН,
кандыдат сельскагаспадарчых навук.

Фота А. СЦЯПАНАВА.

ВАРТАЎНІК ЛЯСОЎ І ВОД

У іўі багата зеляніны. Паўсюль — таполі, клёны, каштаны, кудлатыя кусты вербалозу. Паветра чыстае і свежае. Але, як кажуць, подых часу адчуваецца і тут. На ўскраіне горада ўзвышаюцца вежавыя краны: будуецца новыя сучасныя жылля дамы.

...Раніцай я наведаўся да дырэктара мясцовага лясгаса Мікалая Васільевіча Самусёва. Іўеўскі лясгас — гаспадарка маладая, але немалая. Лясы займаюць звыш сямідзесяці тысяч гектараў — больш палавіны тэрыторыі раёна. А за лесам патрэбен нагляд, асабліва ўлетку. Час ад часу дзяжурны самалёт скідае выпел: у такім вась квадраце пажар. Адрозніж у лясгасе чуцен сігнал трывогі, і хутка дзяжурная машына імчыць да месца пажару.

Прычыны лясных пажараў самыя розныя: нявостныя турысты часам забываюць патушыць касцёр, нехта кіне непагашаны недакурак. А на двары — сухмень: увесь час патрэбна быць напаягове.

Нашу размову з дырэктарам лясгаса перапыніў стук у дзверы. У кабінет увайшоў рухавы малады чалавек, з абветраным і загарэлым тварам. Мікалай Васільевіч усміхнуўся:

— А вось і Комса, Іван Іванавіч, наш інжынер.

Іван Іванавіч толькі што вярнуўся з лесу. Размова пачалася з гаворкі пра сорак гектараў маладога сасонніку. Гэта

доследны ўчастак. У лясгасе ён на асобным уліку. Справа ў тым, што ўпершыню ў Іўеўскім лясгасе праводзіцца дослед, пераняты ў лесаводаў Падмаскоўя.

Як вядома, у звычайных умовах сасна пачынае пладаносіць у 25—30 год, а «абкультурная» нават пазней. Лесаводы Падмаскоўя паскорылі гэты працэс шляхам прывіўкі. Бярэцца ад старой сасны чаранок і прывіваецца да сасонкі пяцігадовага ўзросту. Сасна з прывітым чаранком пачынае пладаносіць праз 2—3 гады. Гэты дослед вельмі зацікавіў лесаводаў Беларусі. Мяркуючы па тым, з якой гордасцю расказаў Іван Іванавіч дырэктару лясгаса пра свае назіранні, — дослед праходзіць паспяхова.

Я папрасіў Івана Іванавіча паказаць доследны ўчастак.

— Толькі што званіў Уладзімір Васільевіч Задарожын, інспектар Белрыбвода, я павінен ехаць з ім на Нёман. Зараз сама не растуе рыба. Трэба паглядзець, ці няма браканьераў, — прамовіў, разводзячы рукамі, Іван Іванавіч.

Аказаецца, ён і грамадскі інспектар аховы прыроды.

— Мо паедзем спачатку на раку? — прапанаваў ён.

Калі мы ішлі па вуліцы, я звярнуў увагу Івана Іванавіча на некалькі комінаў, з якіх валіў чорны дым. Мой спадарожнік усміхнуўся і заўважыў:

— Хутка гэтага не будзе. Па нашай

ДАРОГІ БЫВАЮЦЬ РОЗНЫЯ

Дзякуючы сучасным агра-тэхнічным і арганізацыйным мерапрыемствам эрозія палаткаў і пашаў у апошнія гады зменшылася. А вось эрозія ўздоўж дарог месцамі нават павялічылася. Дзяржава ад гэтага мае вялікія страты.

Эрозія на дарогах развіваецца па розных прычынах. Адна з іх — выдаленне пры будаўніцтве прыдарожных канаў найбольш устойлівых верхніх пластоў глебы. Кюветы ствараюцца для таго, каб падтрымліваць палатно дарогі ў сухім стане. Яны перахопліваюць сцёкі і адводзяць іх у лагчыны. Сцёкі бываюць паўнаводныя, таму на крутых участках узнікаюць размывы. Размывы з адначасовым утварэннем яроў можна назіраць у розных мясцінах: у Шклоўскім, Лагойскім і іншых раёнах. Так, яр каля вёскі Кучарына на Шклоўшчыне ўзнік у 1958 годзе з невялікага кювета, а зараз дасягае больш ста метраў даўжыні і сямі — глыбіні.

Узнікненню эрозіі ў значнай ступені

садейнічае пракладка дарог наўскасяк да схілу. Такі прыём спрыяе руху транспарту, але не папярэджвае, што вельмі важна, размывы кюветаў. Кювет такой дарогі служыць калектарам сцёку з усяго адхону. Правільней пракладаць дарогу на схілах серпанцінам, як гэта робяць у гарыстых мясцовасцях. На жаль, гэтым спосабам у нашай рэспубліцы не карыстаюцца.

Дарогу падсцерагае шмат непрыемнасцей. І сярод іх — неадрэгуляваны сцёк з палёў. Ён размывае не толькі кюветы, але і палатно дарогі. Часта пасля ліўняў прафіліраваныя дарогі, размешчаныя ў ніжняй частцы схілаў, заносзяцца пяском, мулам і нават шчэбнем.

Пільнай увагі і аховы ад эрозіі патрабуюць пры дарожным будаўніцтве нагорныя канавы. Без аховы яны ператвараюцца ў яры. Ёсць выпадкі, калі хуткасць такога пераўтварэння дасягала 150 метраў у год.

Асабліва вялікія пашкоджанні дарог і

палёў, якія да іх прылягаюць, бываюць там, дзе не забяспечаны належным чынам тэхнічны нагляд.

Зразумела, вельмі важна забяспечыць тую ці іншую гаспадарку пад'язнымі шляхамі, але не менш важна, каб яны былі абсталяваны на высокім тэхнічным узроўні. Бывае так, што дарога вось-вось будзе здадзена ў эксплуатацыю, а праектнай дакументацыі на яе... яшчэ няма. Нярэдка саўгас ці калгас сваімі сіламі будзе дарожныя аб'екты, скажам, масты. Многае робіцца «на вока» і, глядзіш, неўзабаве мост разбурыўся. А калі б дзейнічаў пастаянны тэхнічны кантроль — таго не здарылася б.

Сучасны цяжкавагавы транспарт у бездарожных умовах каляіну глыбінёй больш як паўметра. У сухое надвор'е на грунтавых дарогах утвараецца пласт пылу таўшчынёй да 7 сантыметраў, які пасля лёгка зносіцца ветрам. Усё гэта трэба ўлічваць і ўзважваць пры будаўніцтве дарог, няхай нават мясцовага значэння.

просьбе гарадская лазня і камбінат бытавых паслуг будуць падключаны да адзінай сістэмы апалявання. Потым прымусім устанавіць сажаліўнікі. Абавязкова!

Іван Іванавіч разгаварыўся, успомніў не зусім прыемную размову ў дырэкцыі Іўеўскага кансервавага завода. Усе адыходы завод вывозіў за горад, засмечваў зялёную зону. Іван Іванавіч не супакоіўся да таго, пакуль не дабіўся свайго: завод перастаў вывозіць смецце ў лес.

Клопатаў у інспектара хоць адбаўляй. А тут яшчэ — недобразычліўцы, проста пакрыўджаныя... Праўда, Іван Іванавіч не звяртае асаблівай увагі на пагрозы і крыўды. Горш, калі і сумленныя людзі не разумеюць яго штодзённага клопату. Часам некаторыя з іх гавораць: «Ці табе, Іван, больш за іншых трэба?»

Крыўдна слухаць такое, бо не ўсе яшчэ разумеюць, што лясы, азёры, рэкі — гэта каштоўнейшае багацце, якое трэба выкарыстоўваць разумна, аберагаць і пачахаваць. Трэба думаць не толькі пра сённяшні, але і пра заўтрашні дзень.

— На жаль, — уздыхае Іван Іванавіч, — ворагаў у прыроды яшчэ няма. І свядомых і несвядомых. Помніцца, механізатары калгаса імя Ульянава мылі трактары і іншую сельскагаспадарчую тэхніку ў рэчцы Беразіна, прытоку Нёмана. І не падумалі пра тое, што мазут трапляе ў ваду...

Інспектар пачаў сапраўдную вайну з праўленнем калгаса. Забруджванне ракі было спынена. Выкарыстаў сваю ўладу інспектара Іван Іванавіч і ў дачыненні да кіраўнікоў Бакштанскага лесамеліярацыйнага ўчастка Валожынскай ЛМС. Меліяратары таксама часта парушалі закон аб ахове вады. Іван Іванавіч звярнуўся ў выканком сельсавета. Неўзабаве было прынята рашэнне: лесамеліярацыйную станцыю перавесці ў іншае месца. Цяпер рэчка не забруджваецца.

У грамадскага інспектара Івана Іванавіча Комсы шмат сямроў прыроды: вясковыя і гарадскія хлапчухі, дарослыя і нават... былыя браканьеры, на якіх у свой час складаў акты.

«Галоўнае ў рабоце грамадскага інспектара, — лічыць Комса, — быць заўсёды сярод людзей, жыць іх клопатамі і інтарэсамі. Тады нават самае нязначнае парушэнне закону аб ахове прыроды будзе спынена». А наконце былых браканьераў, дык то не выдумка. Быў жа такі выпадак. Неяк Іван Іванавіч наведваўся ў вёску Шыльвы Бор. Падыходзіць да яго даўні знаёмы (Іван Іванавіч калісьці затрымаў яго, бо ён незаконна лавіў рыбу) і гаворыць:

— Пазаўчора рабіў у лесе прарэзку, чуў стрэлы. Нешта тут нячыстае. Правер, калі ласка...

Паўдня блукаў Іван Іванавіч па хмызняках, але знайшоў невялічкі пагорак свежанасыпанай зямлі. Тут жа раскапаў зямлі і знайшоў скуру і рогі забітага лася.

Іван Іванавіч перабраў у памяці ўсіх людзей вёскі, якія мелі паляўнічыя стрэльбы. Неўзабаве быў выяўлены і браканьер — Альфрэд Фабіцкі. Яму не ўдалося пазбегнуць заслужанай кары.

...Ад Іўя да Нёмана кіламетраў шэсць. Але ля гасцініцы чакаў нас Уладзімір Васільевіч Задарожын. Ён завёў матацыкл і праз некалькі хвілін мы былі на Нёмане.

Уладзімір Васільевіч не быў на гэтым участку чатыры дні і хваліваўся: ці не выкарысталі яго адсутнасць браканьеры?

Мы селі ў лодку і паплылі ўніз па цячэнню.

— Праз месяц-паўтара я ўжо не змагу праехаць тут на маторцы, — сумна заўважае Уладзімір Васільевіч.

— Чаму?

— Мялее наш бацька-Нёман. Усё больш становіцца пясчаных кос. Прычым

шмат. Але галоўнае — не заўсёды разумеюць і правільнае асушэнне балот. Ад гэтага мялеюць лясныя рачулікі, якімі корміцца Нёман.

Паказалася затока, зарослая чаротам і асакою. Сярод яе — палоска чыстай вады.

— А вось і месца «хрышчэння» Уладзіміра Васільевіча, — смяецца Комса. Усміхаецца і Задарожын.

— Гадоў пяць назад гэта было, — пачаў Уладзімір Васільевіч. — Я толькі пачаў працаваць інспектарам. Вяртаўся на маторцы падвечар, раптам — стрэл. Шрот сыпануў наперадзе лодкі. Потым — другі. Зарад лёг ззаду. Браканьеры хацелі запалохаць...

Мы прыпыніліся каля невялікага доміка, што стаяў на крутым беразе Нёмана. Доўга размаўлялі ля невялікага кастра, а ўначы некалькі разоў абыйшлі бліжэйшыя затокі і старыцы: звычайна «аматары» свежай рыбкі гаспадарцаў на Нёмане глыбокай ноччу або на досвітку. Але ўсюды было ціха і спакойна.

Раніцою вярнуліся ў Іўе — Іван Іванавіч спяшаўся на сустрэчу з юнымі леснікамі Юрацішкаўскай сярэдняй школы...

Так, клопату ў грамадскага інспектара хапае. Работа ў лягасе, гутаркі ў паляўнічых калектывах, з леснікамі, тэрміновыя выезды на месцы здарэння. А тут яшчэ — вучоба: Іван Іванавіч — студэнт-завочнік трэцяга курса Мінскага тэхналагічнага інстытута.

Інжынеру лягаса Комсу — дваццаць чатыры гады. Але сталыя людзі называюць яго паважана: Іван Іванавіч. Гэта — сведчанне павагі людзей да яго, да яго нялёгкай працы грамадскага інспектара.

Калі я ад'язджаў з Іўя, быў ясны, сонечны дзень. І мо таму неяк асабліва не хацелася развітвацца з ціхім гарадком, у якім жывуць і працуюць цудоўныя людзі.

М. ТКАЧОУ.

Вельмі шкодзіць дарогам і ветравая эрозія. Яе «работу» можна назіраць у нас на Палессі.

Супраць дарожнай эрозіі рэкамендуецца: павялічыць супраціўляльнасць ручка патоку, зменшыць расход вады і яе хуткасць. Павелічэнне супраціўляльнасці кюветаў дасягаецца абкладкай іх дзёрнам, машээннем ці цэментаваннем. У месцах скіду вады ўтвараюцца хуткацёкі, вадабойныя сценкі, калодзежы і г. д. Найбольш эфектыўным і шырока распаўсюджаным спосабам з'яўляецца стабілізацыя грунту шляхам ушчыльнення і апрацоўкі грунтавай асновы арганічнымі вяжучымі матэрыяламі — бітумам і дзэгцем.

Наогул, існуе шмат іншых спосабаў барацьбы з дарожнай эрозіяй. Самым надзейным і шырока даступным сродкам аховы кюветаў, адхонаў, насыпаў ад размывання і развейвання з'яўляецца шматгадовая трава.

Трэба адзначыць яшчэ адну дэталю. У некаторых краінах, напрыклад, у Швейцарыі, у часе будаўніцтва новых дарог вялікая ўвага надаецца ахове агульнага каларыту ландшафта. Можна прывесці шмат прыкладаў, калі і ў нас аўтамабільныя дарогі ўзводзяцца культурна і не з'яўляюцца чужымі ў акружаючым ландшафце. Напрыклад, Бабруйская шаша.

Тут пры выкананні земляных работ асобна здымалі дзёран і ўкладвалі яго ў адкосы, ствараючы гэтым самым добрыя ўмовы для хуткага ўзнікнення расліннага покрыва.

На жаль, да гэтага часу можна назіраць і іншае. Вельмі часта празмерна расшыраюцца «палосы адводу». Без іх, зразумела, не абыйдзешся, але яны павінны мець нармальную шырыню. У некаторых месцах (паміж Оршай і Горкамі) гэтыя палосы дасягаюць трыццаці метраў толькі з аднаго боку дарогі. Гэта зусім недапушчальнае рэч, калі ўлічыць яшчэ тое, што зямля на такой паласе звычайна зарастае пустазеллем, а на месцах былых кар'ераў і ям узмацняецца эрозія, якая набывае іншы раз недапушчальныя памеры (Тураў — Столін, Орша — Горкі).

Сельскагаспадарчым органам неабходна ўзмацніць кантроль за адводам і правільным выкарыстаннем зямлі. Адсутнасць такога кантролю прыводзіць да таго, што некаторыя прадпрыемствы парушаюць інструкцыю аб парадку адводу і выкарыстання зямлі для аўтамабільных дарог, зацверджаную Саветам Міністраў БССР. Так, напрыклад, на ўчастку аўтадарогі Цюхінічы — Высокае не прыведзены ў належны парадак адпрацоўкі, якія выходзяць з паласы на дзесяткі метраў.

Агульныя страты зямельных угоддзяў на гэтым участку складаюць каля трыццаці гектараў.

Вядома, нашы дарогі трэба добраўпарадкаваць. Толькі шляхам добраўпарадкавання можна зменшыць эрозію ці зусім яе ліквідаваць. Адным з даступных спосабаў дасягнення гэтай мэты з'яўляецца пасадка ўздоўж дарог кустарнікаў і дрэў. Уявіце, некалькі зменіцца краявід і пасвяжэ паветра, калі ўсе дарогі — аўтастрады і прасёлкі — будуць абсаджаны дрэвамі і кустарнікамі. Гэта ўжо будзе не дарогі, а зялёныя цяністыя алеі.

Алея — надзейны рэгуліроўшчык руху машын у любую пару года, а для людзей — прыемны ценя і свежу. Многія дрэвы і кустарнікі — багатыя кладоўкі мёду і пладоў. Бярозы і елкі — натуральныя асямяніцелі лясных палянаў, палявых яроў, выпрацаваных кар'ераў. Пасадкі ўздоўж дарог зараснікаў з'яўляюцца добрым прытулкам для птушак, якія так дапамагаюць чалавеку ў барацьбе з сельскагаспадарчымі шкоднікамі. Нарэшце, дарогі, падобныя на паркавыя алеі, — гэта яшчэ і дадатковыя гаючыя крыніцы кіслароду, фітанцыдаў, вітамінаў і, між іншым, ніколі не старэючая прыгажосць зямлі.

В. ЕЎЦІХЕВІЧ,
кандыдат географічных навук.

СЯРГЕЙ ГРАХОЎСКИ

АДШУМЕЛА ЛЕТА

Адшумела лета
Роснымі лугамі,
Апусцела поле,
Нівы адцвілі.
Праплываюць хмары
Нізка над стагамі,
І ляцяць у вырай
З крыкам жураўлі.

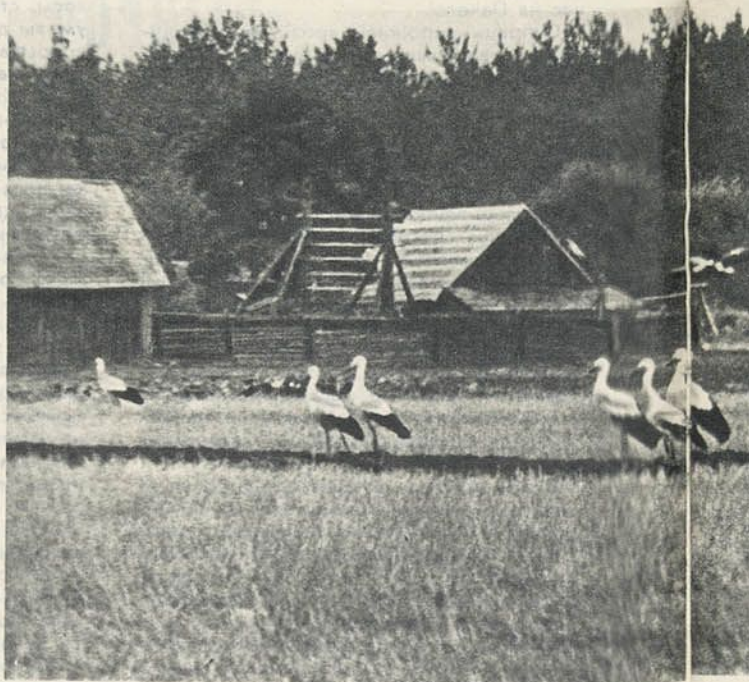
Не сціхае вецер
Над асеннім полем,
За ракой
Рыбацкі аганёк патух,
І ляціць паволі
Ад старой таполі,
Кружыць над дарогай
Белы-белы пух.

На рабіне скачуць
Шустрыя сініцы,
Пад дажджом намоклі
Клёны і дубы,
Наліліся сокам
Спелыя брусніцы,
І каля дарогі
Выраслі грыбы.

Заліваюць пчолы
Чыстым воскам соты,
І да кожнай хаты
Нашага сяла
З дружнаю работай,
З добрым умалотам,
Выспеўшы на сонцы,
Восень надышла.

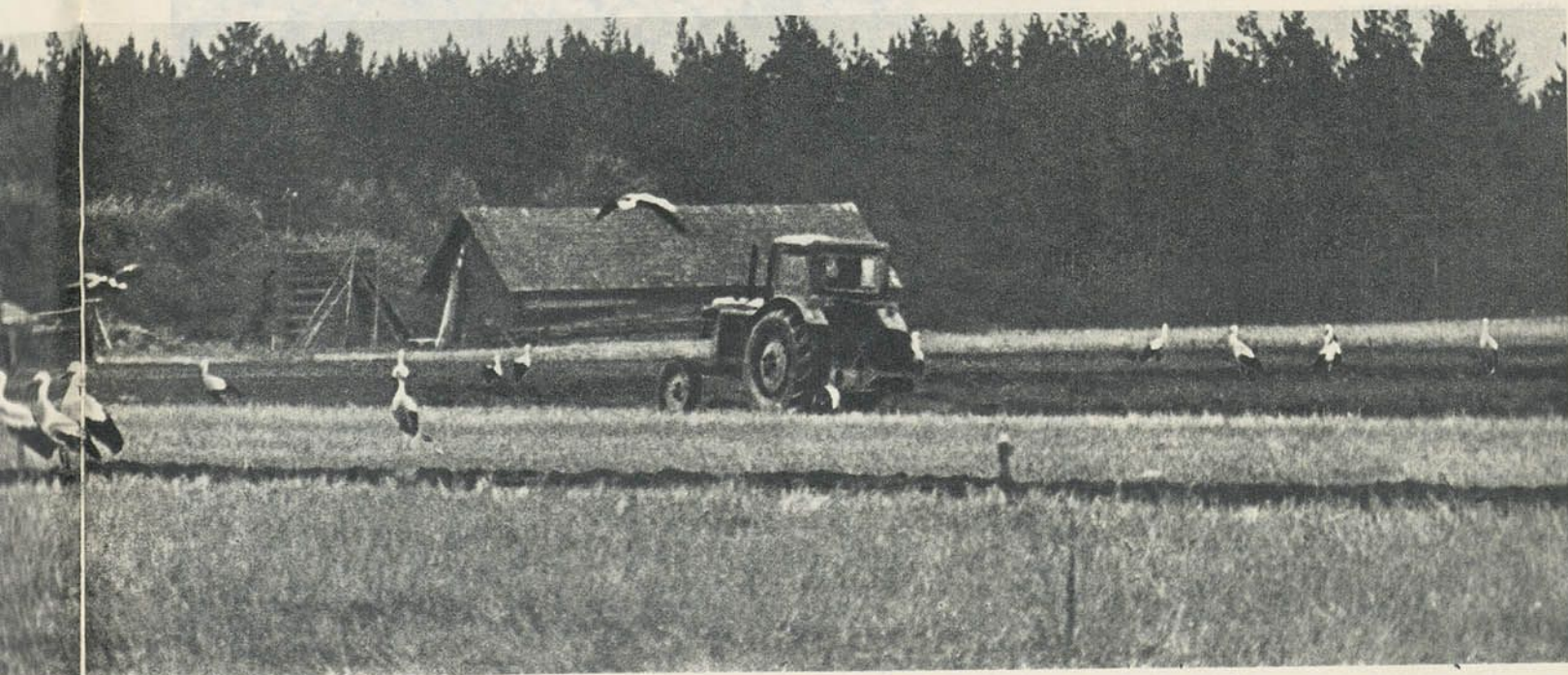

Фота
Г. ГУЛЕУСКАГА,
К. ЯКУБОВІЧА,
А. ГЛІНСКАГА.

Salmon drying on racks in a field near Astoria, Oregon.

САСНА

Ціха, быццам скрозь сон, вымаўляю я гэтае слова: сас-на... Вусны казыча сонца, а галава кружыцца ад водыру верасоў. Я нават бачу, як узнікаюцца ўгору яго празрыста-ружовыя клубы. Яны ўсплываюць лёгка, высока і знікаюць там, дзе пад мітуслівай сеткай блакіту пагойдваюцца, напяваючы калыханку, недасягальныя вяршаліны.

Падае, страшэнна імкліва падае неба. Парашут нябёс такі бясконцы і неабдымны, што спалох неўзабаве прападае. У чаканні нечага дзівоснага, мо адзінага ў жыцці, бягуць, бы кроплі па шклу дрыготкія хвілі.

...Шырока раскінуты рукі. Між гарачых пальцаў цячэ шаўковая прахалода травы. Цела напаяецца прыемнай млявасцю. Самі змружваюцца вейкі. Здаецца, што дзесьці побач, за арганымі трубамі ствалоў, шуміць, варочаючы жвір, мора.

Сусвет агортвае трапяткая цішыня. Чуваць, як пад лапатамі варушыцца зямля — гэта дыхаюць карані. Моцна ўчарэпіліся яны ў мацярынскі грудок і трымаюцца надзейна, нягледзячы на яўнае змоўніцтва кроны і ветру.

* * *

Цяжка не пагадзіцца з такой думкай: для большасці людзей сапраўдны лес — сасновы. Вобраз сасны паўстае адразу. «Віной» таму яе вечназялёны ўбор, яе распаўсюджанасць.

Агромністыя прасторы нашай радзімы пакрыты сасновымі лясамі: 108 мільёнаў гектараў. Па плошчы паперадзе ідзе толькі лістоўніца. Асобныя дзяржавы літаральна патанулі б у сасновых аксамітных глыбінях. «Які яшчэ народ увайшоў у гісторыю з такой багатай хваёвай футрай на плячах», — пісаў Л. Ляонаў, «Рускі лес» якога можна смела лічыць хрэстаматый патрыятызму.

Сасна ангарская, пячорская, бранская... І ў нас і за мяжою яна на вагу золата.

Мы не ведалі б аб многіх славуцасях старажытнарускай архітэктуры, калі б не чараўніца-сасна. Кондавая, мелкаслойная, яна ішла на ўзвядзенне такіх шэдэўраў як Кіжы, Каргопаль, Салавецкі манастыр...

У антычных дзяржавах, як пацвярджаюць раскопкі, праведзеныя на ўзбярэжжах Чорнага і Міжземнага мораў, сасна таксама інтэнсіўна выкарыстоўвалася: на памяшканні, саркафагі, калодзежы, калы для вінаграднай лазы і на шмат што іншае.

У гады сярэднявекі за знішчэнне хаця б аднаго экзэмпляра бортніцкай сасны каралі смерцю. Такія ж суровыя меры існавалі і ў эпоху Пятра I.

Але ўсе «чорныя плямы» ў радаслоўнай сасны — справа рук чалавечых. Дрэва тут ні пры чым — без віны вінаватае. Тым больш, што сасна падаравала чалавецтву столькі невыказнай радасці!

Даўным-даўно на беразе Балтыйскага мора раслі непраходныя лясы. Побач з магноліямі і пальмамі, дубамі і букамі, платанамі і грэцкімі арэхамі ўзвышаліся

магутныя хваёвыя — сасна і елка. З іх буйнымі кроплямі сцякала на зямлю пахкая смала. Яна хутка цвярдзела, яе пакрываў пласт зямлі, а затым марская вада. Так утварыўся янтар.

«Кавалачкамі сонечных промняў» называюць яго людзі. Жыхары Прыбалтыкі лічаць яго сваім нацыянальным каменем.

Прыгажосць янтара (ён налічвае каля 280 адценняў) апяваў у сваёй «Адысеі» Гамер.

Ёсць музей янтара. Адзін з іх — у літоўскім горадзе-курорце Паланга. У вітрыне побач з мастацка-прыкладнымі вырабамі ляжаць і неапрацаваныя кавалкі — ад маленькай гарошыны да «гіганта» вагой 3600 грамаў. Другі такі музей адкрыты ў замку горада Мальборк (Польшча).

Спецыялісты вызначаюць узрост мальборкскага янтара ў 60 мільёнаў гадоў.

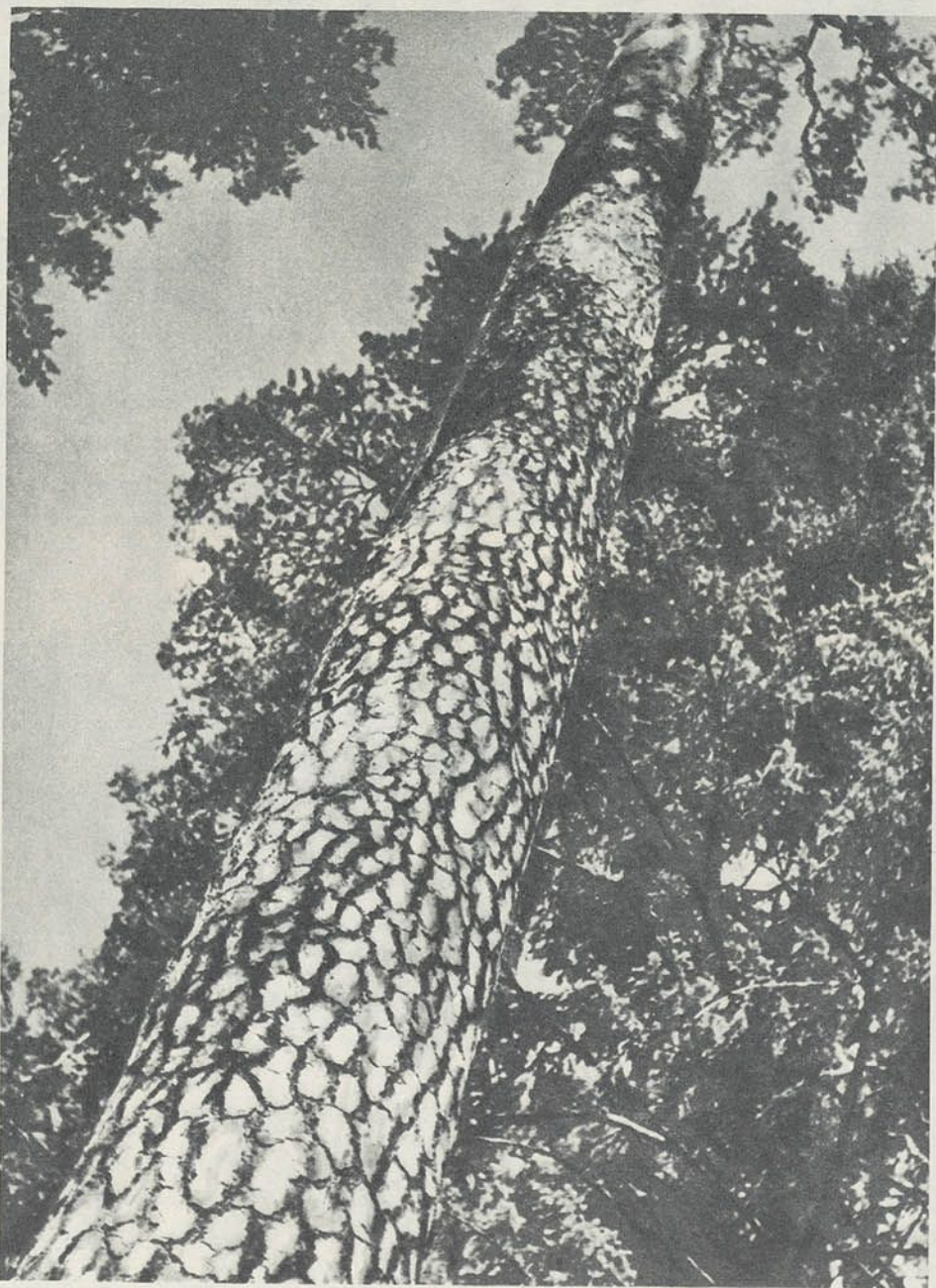
Зразумела, янтар — паэтычная квінтэсэнцыя сасны. Куды больш важыць яе «проза»: брус і дошкі, жывіца, сасновае

масла, шышкі і насенне, стружкі для ўпакоўкі і многае іншае. Напрыклад, тарты і пячэнне. Яны смачныя, свежыя і асабліва карысныя таму, што прыгатаваны на хваёвых дрожджах з дабаўленнем араматычнага рэчыва, атрыманага з драўніны. Адзін кілаграм сухіх дражджэй замяняе пяць кілаграмаў мяса. Бялкі пры дапамозе спецыяльных грыбкоў атрымліваюць з хвоі ці з пілавінны.

Нядаўна ў Такійскім дзяржаўным інстытуце хімічных даследаванняў пры аналізе сасновай жывіцы было атрымана рэчыва, якое ў 1300—1800 разоў салатзей за цукар. Вучоныя маюць намер вывучыць яго ўздзеянне на арганізм чалавека.

Сасна валодае высокімі эстэтычна-аздараўляльнымі якасцямі: узор кары, дэкаратыўнасць кроны, фітанцыды. Нездарма дамы адпачынку, санаторыі, піянерскія лагеры размяшчаюцца, як правіла, у сасновых звонкіх барах.

Асобная гаворка — пра сосны-помнікі. Назавем некаторыя з іх. У ЗША расце

сасна Пінус арыстата — алігачэнавы рэлікт флоры Каларада. Падлік па гадавых кольцах паказаў, што ўзрост гэтых дрэў дасягае 4000 год. Многія экзэмпляры гэтага рэдкага дрэва, на жаль, знявечаны аматарамі сувеніраў.

Непадалёк ад Рыгі можна ўбачыць незвычайны малюнак: на ствале сасны растуць яловыя галіны. Некалі побач з сасной расла яліна. У месцы сутыкнення дрэвы зрасліся. Калі елку ссеклі, галіны яе засталіся жыць на сасне.

На восьмым кіламетры дарогі Нясвіж-Гарадзея ў братэрскай абдымцы сышліся сасна і дуб. Растуць яны з аднаго гнязда. Ствалы іх цесна перапляліся. Блізнят — сасну і бярозу — сусрэнеш і ў Лагойскім раёне.

Сасна чорная ёсць у парку Смілавіцкага зааветэхнікума. Яна ўзята на ўлік і ахоўваецца.

А як наогул маецца беларуская сасна? На яе долю прыходзіцца 60 працэнтаў усёй плошчы нашых лясоў. Па запасу драўніны гэтая лічба меншая. Справа ў тым, што даспяваючы і спелых сасоннікаў не так ужо і многа.

Цудоўныя бары — чырвоналессе сустрэнеш і на Міншчыне, і на Гомельшчыне, і на Магілёўшчыне. Ёсць і сфагнавыя сасоннікі. Напрыклад, паміж Полацкам і Лепелем.

Менш сасны ў заходніх раёнах рэспублікі. На тое ёсць пэўныя гістарычныя абставіны. Возьмем, напрыклад, Гродзеншчыну. Эксплуатацыя сасны праводзілася тут з размахам і да рэвалюцыі і да 1939 года. Так, у 1907 годзе па Нёману на адзін толькі Тыльзіцкі рынак (зараз горад Савецк Калінінградскай вобласці) было сплаўлена 497854 тысячы штук сасновых бяровенняў.

Хаёвыя лясы сякуць звычайна, калі яны дасягаюць 75—80 гадоў. Сярэдні ж узрост беларускай сасны — недзе паміж 30 і 40 гадамі. Менавіта па гэтай прычыне ў рэспубліцы сасне аддаецца вялікая ўвага. Рэгулярна і на вялікіх плошчах праводзяцца новыя пасадкі, ствараюцца выдатныя гадавальнікі. Паказальны такі факт: насенне беларускай сасны ідзе на экспарт.

І ўсё-такі мы павінны больш дбайна клапаціцца аб сасне. Асабліва ў месцах масавага адпачынку. Паглядзіце, колькі вогнішчаў, колькі вытаптанага покрыва і аголеных каранёў. Нярэдка ў якасці «букета» асобныя людзі ломяць маладыя галіны.

***

Куды ні паедзеш, куды ні пойдзеш — разам з Дуброўкай, Бярозаўкай, Альхоўкай чуеш — Сасноўка, Сосны, Сасновае...

«Сасна пры дарозе», «Сасна, якая смяялася», «Карабельныя сосны»... Назвы кніг.

«Карабельны гай», «Сасна ў храме», «На Поўначы дзікай», «Сосны пад снегам»... Карціны.

Сасна. З чым параўнаць яе? Дзяўчына ў васільковай касынцы з вачыма колеру маладога агрэсту выбегла на парог, каб сустрэць гасцей — вас і мяне — духмяным мёдам.

Але лепш за ўсіх сказаў Г. Караленка: «Бор шумеў адвечным шумам».

В. ДАШКЕВІЧ.

Фота Л. ПРАКОПЧЫКА.

ЛЕС— ЯГО ЖЫЦЦЁ

АКАДЭМІКУ І. Д. ЮРКЕВІЧУ —
70 ГАДОУ

Споўнілася 70 гадоў з дня нараджэння Івана Данілавіча Юркевіча, акадэміка АН БССР, доктара сельскагаспадарчых навук, прафесара, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі СССР, заслужанага дзеяча навукі Беларусі.

Шырока эрудыраваны вучоны, прызнаны аўтарытэт у галіне феналогіі, лясной гаспадаркі, лясной і лугавой геабатанікі, І. Д. Юркевіч 45 гадоў свайго жыцця прысвяціў вывучэнню расліннасці роднага краю.

Іван Данілавіч Юркевіч нарадзіўся ў 1902 годзе ў вёсцы Сяргеевічы Мінскай вобласці ў сям'і селяніна. У 1924 годзе скончыў Мар'інагорскі сельскагаспадарчы тэхнікум і працаваў спачатку памочнікам ляснічага, потым ляснічым.

Першы перыяд навукова-педагагічнай дзейнасці І. Д. Юркевіча звязаны з Беларускім лесатэхнічным інстытутам (г. Гомель), дзе ён за кароткі тэрмін прайшоў шлях ад асістэнта да прафесара.

У 1937 годзе вучоны савет Ленінградскай лесатэхнічнай акадэміі імя С. М. Кірава прысудзіў І. Д. Юркевічу вучоную ступень кандыдата сельскагаспадарчых навук. Праз год прафесар І. А. Яхантаў у адной з характарыстык напісаў пра І. Д. Юркевіча: «Яго прага да навукі і выдатная энергія гавораць за тое, што з яго атрымаецца салідны савецкі вучоны».

У гады Вялікай Айчыннай вайны на Баравой лесаводчай вопытнай станцыі Чкалаўскай вобласці, куды эвакуіраваўся БелНДІЛГ, І. Д. Юркевіч займаўся вывучэннем натуральнага гутаперчанога — берасклета барадаўчатага, што мела абароннае значэнне. Па матэрыялах гэтых даследаванняў ён абараняе доктарскую дысертацыю. У 1950 годзе ён публікуе манаграфію, за якую ўдастоіўся ганаровага звання лаўрэата Дзяржаўнай прэміі СССР.

Пасля вяртання ў Гомель вучоны працягвае даследаванні славуных беларускіх дуброў, завяршаючы іх манаграфіяй «Дубровы БССР і іх узнаўленне», якая мела вялікае тэарэтычнае і практычнае значэнне і зрабіла вялікі ўплыў на ўсе наступныя лесаводчыя даследаванні ў Беларусі.

У 1953 годзе І. Д. Юркевіч выбіраецца членам-карэспандэнтам АН БССР і прызначаецца дырэктарам Інстытута лесу, а з 1956 года ўзначальвае аддзел геабатанікі Інстытута біялогіі.

Пад кіраўніцтвам І. Д. Юркевіча ў адзеле геабатанікі ўпершыню пачалося планамернае вывучэнне лугавой расліннасці Беларусі. За апошнія дзесяцігоддзе была даследавана лугавая расліннасць басейнаў і поймаў Нёмана, Прыпяці і Дняпра. Акрамя таго, было праведзена маршрутна-рэкагнасцыровачнае абследаванне лугоў усёй тэрыторыі рэспублікі.

За многія гады навуковай дзейнасці І. Д. Юркевіч апублікаваў сотні артыкулаў, дзесяткі брашур і манаграфій, асобныя з іх выдадзены за мяжою.

Шмат энергіі і часу аддаў ён выхаванню навуковых кадраў. І. Д. Юркевіч — заснавальнік беларускай геабатанічнай школы. У яго шмат вучняў і паслядоўнікаў, у тым ліку 24 кандыдаты і адзін доктар навук.

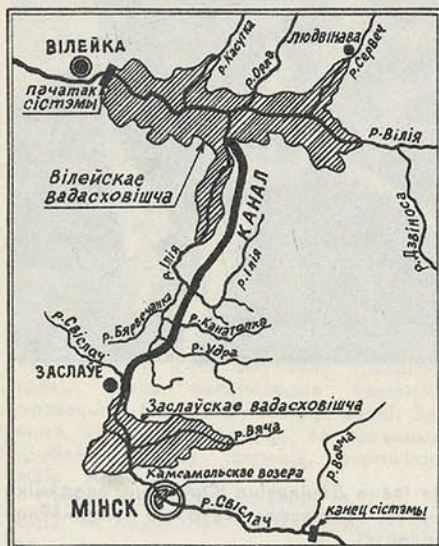
І. Д. Юркевіч не толькі таленавіты вучоны і настаўнік, але і цудоўны арганізатар.

Вучоны-лесавод вядзе вялікую грамадскую работу. На працягу многіх гадоў ён нязменны кіраўнік Беларускага аддзялення Усесаюзнага батанічнага таварыства, старшыня Навуковага Савета па праблеме «Біялагічныя асновы рацыянальнага выкарыстання, пераўтварэння і аховы расліннага свету», адказны рэдактар шэрагу тэарэтычных выданняў, старшыня аб'яднанага Вучонага Савета па абароне доктарскіх і кандыдацкіх дысертацый, член экспертнай камісіі УАКА.

Навуковая дзейнасць І. Д. Юркевіча высока ацэнена ўрадам. Ён узнагароджаны двума ардэнамі Працоўнага Чырвонага Сцяга, медалямі.

Энергічны, жыццярадасны, чулы і добрабычлівы чалавек, выдатны вучоны і грамадскі дзеяч, Іван Данілавіч Юркевіч сваё 70-годдзе сустракае ў росквіце творчых сіл, поўны планаў на будучыню.

І ХВАЛЯЮ СВІСЛАЧ 3

Завяршыць будаўніцтва Вілейска-Мінскай воднай сістэмы і ўвесці яе ў эксплуатацыю.

(З дырэктывы XXIV з'езда КПСС па дзевятаму пяцігадоваму плану развіцця народнай гаспадаркі СССР на 1971—1975 гады).

У цэнтры Беларусі, на зямлі Міншчыны, ствараецца ўнікальны водагаспадарчы комплекс — Вілейска-Мінская сістэма. Падобных будоўляў у рэспубліцы яшчэ ніколі не было. Даўжыня сістэмы звыш двухсот кіламетраў. Спартрэбіцца выняць, перамясціць і ўкласці ў аб'екты сістэмы больш 35 мільёнаў кубаметраў грунту, выкарыстаць каля трохсот тысяч кубаметраў бетону і зборнага жалезабетону, тысячы тон арматуры і металаканструкцый, выканаць мноства іншых работ.

Гэтая будоўля ўрадам рэспублікі аб'яўлена важнейшым аб'ектам пяцігодкі. Савет Міністраў БССР на сваім пасяджэнні, якое адбылося ў красавіку, вызначыў тэрміны ўводу ў эксплуатацыю аб'ектаў сістэмы: вадасховішча — у чацвёртым

квартале 1973 года, усёй воднай сістэмы — у чацвёртым квартале 1974 года.

Якія ж даброты нясе Вілейска-Мінская водная сістэма? Што зроблена ўжо на будаўнічых аб'ектах?

За пасляваенны час Мінск ператварыўся ў адзін з буйнейшых індустрыяльных і культурных цэнтраў краіны. Цяпер у сталіцы Беларусі жыве звыш мільёна чалавек. Жыллёвае будаўніцтва вядзецца з улікам стварэння для людзей як мага больш выгод, сярод якіх важную ролю адыгрывае забеспячэнне іх халоднай і гарачай вадой. У сучасны момант горад кожныя суткі «выпівае» амаль паўмільёна кубічных метраў вады, якая бярэцца з падземных крыніц, з так званых міжмарэннага гарызонту. На жаль, больш палавіны гэтай крышталіна-чыстай пітной вады ідзе на тэхнічныя патрэбы прадпрыемстваў.

У перспектыве, гадоў праз дзесяць, толькі для піцця і на гаспадарча-бытавыя мэты гораду спатрэбіцца семсот тысяч кубаметраў вады ў суткі, якраз столькі, колькі можа даць увесь міжмарэнны падземны гарызонт у 35-кіламетровай зоне вакол Мінска. Да гэтага трэба дадаць яшчэ 400 тысяч кубаметраў: столькі вады будуць спажываць кожныя суткі заводы і фабрыкі. А дзе іх узяць?

У рацэ Свіслач? Гэта выключана. Сённяшня рака з-за абмялення не можа задаволіць патрэбы горада ў вадзе. Ніжэй Мінскага мора яна заплыла глеем, зарасла асакой, стала «панурай і ціхай». Паіць яе ўдасталъ з вадасховішча немагчыма. Калі павялічыць падачу вады ў раку, парушыцца водны рэжым у Мінскім моры. Прыток вады ў яго з вярхоўя Свіслачы вельмі абмежаваны. У асноўным вырачаюць веснавыя паводкі, за кошт якіх і папаўняюцца водныя рэсурсы мора.

Паколькі цяперашняя Свіслач не можа задаволіць патрэб заводаў і фабрык у тэхнічнай вадзе, яны працягваюць «піць» чысцейшую падземную ваду. А гэта, за выключэннем харчовых прадпрыемстваў, празмерная раскоша.

Мінская вада, як сцвярджаюць спе-

цыялісты, па сваіх смакавых, хімічных і бактэрыялагічных паказчыках лепшая, бадай, у краіне. Яна з'яўляецца каштоўнейшым дарам прыроды. І яе трэба берагчы, выкарыстоўваць галоўным чынам для піцця.

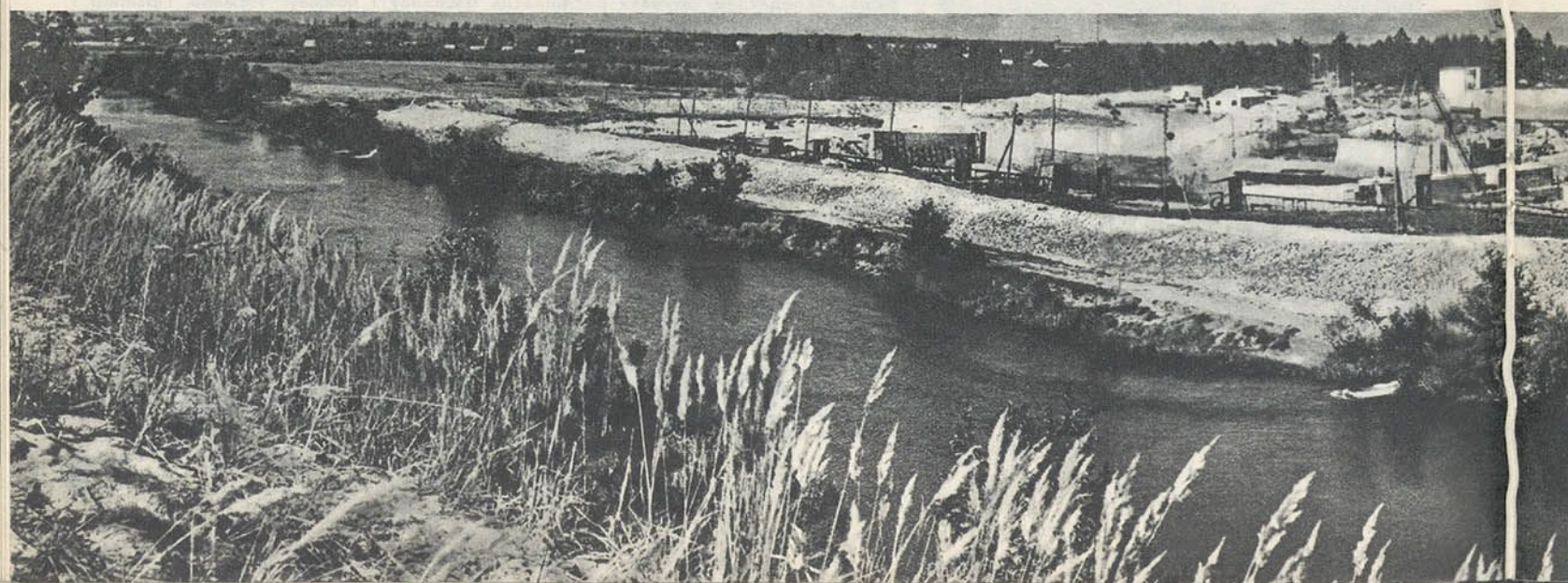
Усё гэта — недахоп вады на тэхнічныя патрэбы прадпрыемстваў, антысанітарны стан і абмяленне Свіслачы, вадаёмаў, створаных на яе рэчышчы, — прымусіла шукаць выйсця.

Прапаноўвалася перакідаць у Свіслач воды Нёмана, Бярэзіны, Гайны і іншых рэк. Найлепшым па ўсіх тэхнічна-эканамічных паказчыках аказаўся варыянт перакідкі вады ў Свіслач з верхняга басейна ракі Вілія. Пасля вялікай падрыхтоўчай работы, пошукаў, разлікаў, абгрунтаванняў, у якіх прынялі ўдзел 17 навукова-даследчых устаноў краіны на чале з інстытутам «Укрводаканалпраект», Савет Міністраў СССР у жніўні 1967 года зацвердзіў праектнае заданне і выдзеліў з саюзнага бюджэту неабходныя сродкі на будаўніцтва Вілейска-Мінскай воднай сістэмы. Яе пачатак — недалёка ад горада Вілейка, а канец там, дзе рэчка Волма ўпадае ў Свіслач.

Што ж будзе ўяўляць сабой водная сістэма?

Яе асновай будзе Вілейскае мора. Непадальк ад Вілейкі рэчышча Віліі перакрые плаціна. Ад яе разальецца ўверх па цячэнню ракі вадасховішча — больш чым на трыццаць кіламетраў. Шырыня яго перавысіць тры кіламетры, глыбіня 15 метраў. У гэтым вадасховішчы будзе амаль 300 мільёнаў кубічных метраў вады. Плошча яго будзе ў два разы большая за Мінскае мора і толькі крыху меншая самага вялікага ў Беларусі возера Нарач. Новае мора ўтворыць дзясаткі вялікіх і малых рукавоў, заток, бухтачак. Да іх ушчыльную падступяць сасновыя бары, бярозавыя гаі, дубровы. Мора напоўніць вадой і пастаянна будзе сілкаваць рака Вілія і яе шматлікія прытокі: Дзвіноса, Сервеч, Касутка, Арпа, Ілія, Рыбчанка, Ледзвяннёўка, Шчарка і іншыя рэчкі і ручаі.

Непадальк ад месца, дзе рака Ілія цяпер упадае ў Вілію, возьме свой па-

ЗАПЛЕШЧА ВІЛЕЙСКАЙ

чатак 62-кіламетровы канал — галоўная траса сістэмы. На яе шляху ляжыць Мінскае ўзвышша. Таму на канале будзеца пяць помпавых станцый. Пры іх дапамозе вілейская вада, перш чым уліцца ў Свіслач, будзе падымацца амаль на 80 метраў!

Каб у канал не траплялі паверхневыя сцёкі, намечана на раўнінах насыпаць высокія набярэжныя, а там, дзе траса пройдзе ля падножжа ўзгоркаў, пабудавача водазборнікі з ліўнеправодамі. Па трубах, пракладзеных пад каналам, яны будуць адводзіць патокі талых і джджавых вод, якія сцякаюць з узвышшаў. Такім чынам, забруджванне вады ў канале будзе выключана.

У шэрагу месц, на ўчастках з павышанай фільтрацыяй грунтоў, рэчышча канала пакрыецца бетонам і суглінкамі, што зменшыць страты вады. Цераз канал перакінуцца шматлікія масты, акведукі. Уздоўж яго трасы і берагоў вадасховішча будуць пабудаваны шасейныя дарогі.

З уводам у эксплуатацыю сістэмы сталіца Беларусі ў дастатку атрымае ваду. Прыток яе ў Свіслач павялічыцца ў пяць разоў. Рака «напоіць» усе прадпрыемствы горада, а падземная вада пойдзе толькі для піцця.

У межах горада берагі ракі апраўнацца ў жалезабетон, а дно ачысціцца ад наносаў, глею і смецця.

Вілейская вада амалодзіць не толькі Свіслач. Стабілізуецца ўзровень вады ў Мінскім моры і Камсамольскім возеры. За кошт прыбярэжных забалочаных і зарослых хмызняком участкаў павялічацца акваторыя вадаёмаў. Будуць пашыраны і добраўпарадкаваны пляжы.

У сувязі з нарадзінем воднай сістэмы на ўсіх прадпрыемствах горада пачнуць дзейнічаць унутрызаводскія ачышчальныя збудаванні, будзе арганізавана абаротнае водакарыстанне, што рэзка скароціць водазабор з ракі.

Узрастуць таксама магутнасці Мінскай гарадской станцыі аэрацыі, якая стане свайго роду фільтрам бытавых і вытворчых сцёкавых вод. Скідванне нечыстот у амалоджаную Свіслач, як у межах горада, так і ніжэй, на паўднёвы ўсход ад

яго, спыніцца, рака будзе прасветленай.

Прыток вілейскай вады ў Свіслач дазволіць стварыць пад Мінскам каскад з трох Драздоўскіх вадасховішчаў, а ў межах горада — Сляпянскую і Лошыцкую водныя сістэмы. Сталіцу Беларусі акружаць блакітныя каралі з вадаёмаў.

Будучае Вілейскага мора, канал і сама Свіслач аж да ўпадзення ў яе ракі Волма ператворацца ў зоны масавага адпачынку працоўных. У прыбярэжных лясах сістэмы вырастуць новыя санаторыі, дамы адпачынку, піянерскія лагеры, турыстычныя і спартыўныя базы, пансіянаты. У маляўнічых мясцінах, створаных самой прыродай і па-гаспадарску дагледжаных чалавекам, у мясцінах, багатых на грыбы, ягады, арэхі і, вядома, рыбу, адначасова змогуць адпачываць тысячы людзей.

Мінула чатыры з палавінай гады з пачатку будаўніцтва воднай сістэмы. За гэты час выканан вялікі аб'ём работ, агульны кошт якіх перавышае 30 мільёнаў рублёў. З двух бакоў — ад Вілейкі і Заслаўя — вядзецца пракладка канала. Палавіна трасы ўжо пракапана. На канале будуюцца ўсе помпавыя станцыі, водапрыёмныя басейны, ліўнеправоды, хуткатокі для гашэння імклівага патоку вады і іншыя збудаванні.

Грандыёзнасць будоўлі асабліва адчуваецца на аб'ектах, што раскінуліся вакол будучага мора, у зоне галоўнага гідравузла. Менавіта тут, пад Вілейкай, вясной 1968 года і быў пакладзены пачатак будоўлі. Першы яе аб'ект — левабярэжная агараджальная дамба, будаўніцтва якой закончана роўна год назад. З боку будучага мора дамба апраўна ў трывалы жалезабетонны панцыр. Яна працягнулася ўздоўж ляснага масіву больш як на тры кіламетры і надзейна ахоўвае мора.

Завяршаюцца работы па абліцоўцы ў бетон водападпорнай плаціны, а таксама самай доўгай у сістэме правабярэжнай дамбы.

Самым важным і складаным аб'ектам сістэмы з'яўляецца вадаскід. Толькі аднаго бетону на яго ўзвядзенне спатрэбіцца каля 50 тысяч кубаметраў, сотні тон арматуры, металаканструкцый. Цяпер на

аб'екце работы вядуцца кругласутачна. Усё вышэй і вышэй уздымаюцца над катлаванам жалезабетонныя піраміды, контуры якіх бачны за многа кіламетраў. Палавіна работы зроблена. Менавіта ў гэтым месцы Вілія будзе перакрыта восенню 1973 года. З гэтага моманту і пачнецца напаяўненне новага Вілейскага мора. А праз год яно разальецца больш як на 70 квадратных кіламетраў. Вадаскід, які будзе рэгуляваць узровень вады ў моры і рацэ, плаціны, тры дамбы, само вадасховішча, — гэта і ёсць галоўны гідратэхнічны вузел Вілейска-Мінскай сістэмы.

Асабліва вялікі аб'ём работ трэба яшчэ выканаць на дне будучага мора, падрыхтаваць яго да затоплення. Большая палавіна індывідуальных і грамадскіх пабудоў ужо знесена, вядзецца карчаванне пнёў і драбналесся, вывазка торфу.

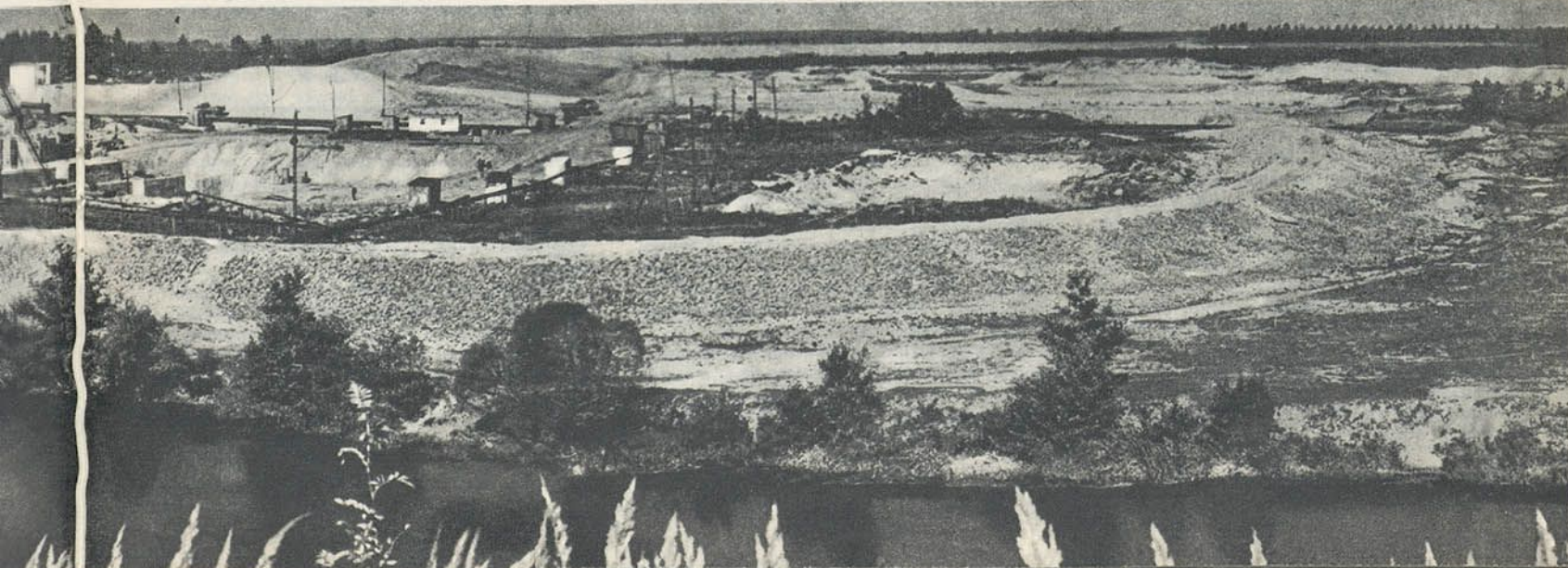
Водную сістэму будуць многія арганізацыі. Але асноўныя работы даручаны пяці самастойным падрадным падраздзяленням упраўлення «Віліямінскводбуд».

У будаўніцтва сістэмы ўносяць свой уклад шматлікія прамысловыя прадпрыемствы як Беларусі, так і іншых саюзных рэспублік. З Харкава і Ліпецка, Ваўкавыска і Крычава ў адрас будоўлі ідзе цэмент. З украінскіх кар'ераў — камень і шчэбень. Магілёў шле свае магутныя скрэперы, Мінск — трактары і аўтамабілі, Ташкент, Варонеж, Кастрама — экскаватары, Чалябінск — бульдозеры, Камсамольск-на-Амуры — пад'ёмныя краны. Тэхніку, сучаснае абсталяванне дасылаюць і многія іншыя гарады краіны. Так што новабудоўлю па праву можна назваць усенароднай.

Наперадзе яшчэ шмат спраў. Будаўнікі намагаюць усе сілы для таго, каб зыканаць дырэктыўныя ўказанні XXIV з'езда КПСС — у гэтай пяцігодцы ўвесці ў эксплуатацыю Вілейска-Мінскую водную сістэму.

А. ХУДАВЕЦ.

Фота А. ЛУКАШОВА.

ЗЯЛЁНЫ ФІЛЬТР

Увесь свабодны кісларод у атмасферы нашай планеты створан у выніку фотасінтэзу зялёнымі раслінамі. Да з'яўлення іх на зямлі атмасфера была аднаўленчай і свабоднага кіслароду не мела.

Рост гарадоў, развіццё прамысловасці і транспарту (а гэта — сусветная тэндэнцыя) прывялі да паступовага забруджвання паветра рознымі таксічнымі спалучэннямі, шкоднымі не толькі для чалавека, але і для раслін. Чыстае паветра спрыяе фотасінтэзу. А што яно азначае для людзей, відна з наступнага: дарослы чалавек ужывае за суткі прыкладна 700-800 грамаў бялкоў, тлушчаў, вугляводаў і 1,5 кілаграма вады, а паветра ён прапускае праз лёгкія каля 50 кілаграмаў.

Зялёныя насаджэнні служаць усяму жывому: з поўным правам іх можна назваць біялагічным фільтрам. Гігіенічная роля іх відавочная. У разумным спалучэнні з абавязковымі тэхнічнымі сродкамі ачысткі паветра яны выходзяць на прадны план у барацьбе за здароўе чалавека.

«Зялёны фільтр» павінен быць надзейны і даўгавечны, бесперапынна дзейнічаць, валодаць высокай інтэнсіўнасцю і ёмістасцю паглынання.

А цяпер назавём асноўныя крыніцы забруджвання паветранага асяроддзя. У першую чаргу — гэта дым і газы прамысловых прадпрыемстваў і адыходы аўтамабільнага транспарту. Канкрэтна: сярністы ангідрыд, чадны газ, вокіслы азоту і озон, вельмі ядавіты ў павышаных канцэнтрацыях.

Акрамя таго, паветра ў буйных гарадах па прычыне даволі густога размяшчэння насельніцтва і запыленасці забруджваецца яшчэ і рознымі інфекцыйнымі спалучэннямі. Вельмі шкодны, напрыклад, асфальтавы пыл.

У часе азелянення для кожнага тыпу забруджвання паветра трэба падбіраць і адпаведны асартымент раслін, якія адрозніваліся б сваёй газапаглынальнай здольнасцю. Таму ў розных мікрараёнах аднаго і таго ж горада пасадкі таксама павінны быць неаднолькавыя, але ва ўсіх выпадках расліны падбіраюцца як добрыя носьбіты фітанцыдаў і паглынальнікі пылу.

Моцнае забруджванне атмасферы прамысловымі газамі паспяхова пераносяць: дуб чарэшчаты, таполя канадская, бальзамічная і берлінская, клён Гіннала, іва белая, ружы, бэз звычайны і венгерскі, некаторыя віды баярышніку, аронія, асобныя гатункі ірысу, мясцовая асакі і лугавыя злакі.

Пры сярэдняй загазаванасці рэкамендуецца клён серабрысты, бяроза пушыстая і барадаўчатая, карагана дрэвападобная, лістоўніца сібірская, рабіна звычайная, а таксама кветкі — цюльпаны, гіяцынты, нарцызы, гладыёлусы, многія газонныя травы, канюшына чырвоная і белая, карэопсіс.

Трэба ведаць, што ва ўмовах задымленасці высокая газапаглынальная здольнасць расліны не заўсёды спалучаецца з яе газатрываласцю. Ідэальнымі ў гэтым сэнсе відамі ва ўмовах Беларусі можна лічыць таполя канадскую, дуб чарэшчаты, дзёран белы і іву белую. Яны выдзяляюцца высокай устойлівасцю і з'яўляюцца найбольш эфектыўнымі пры ачыстцы паветра ад газападобных спалучэнняў і серы.

Азелянячы гарады, пасёлкі, асабліваю ўвагу трэба надаваць вечна-зялёным хваёвым пародам. Па-першае, выйграе эстэтыка. З другога боку, гэтыя пароды «працуюць» амаль круглы год, а вядома, што найбольшая канцэнтрацыя таксічных рэчываў у паветры гарадоў прыходзіць на познія асенні і зімовыя месяцы, калі лісце дрэў ужо скінута. У гэты час вечназялёныя хваёвыя, як паказваюць вопыты, могуць паглынаць сярністы ангідрыд нават пры -6° . Праўда, мясцовыя елка і сасна аказаліся малаўстойлівымі да сярністага газу, таму варта аддаваць перавагу елцы калючай, туі заходняй, піхце аднакаляровай.

Задымленасць з'яўляецца толькі адным з неспрыяльных фактараў, якія адмоўна ўздзейнічаюць на стан раслін. А здараюцца яшчэ моцныя маразы, лішак вільгаці, засухі і г. д. Таму газаўстойлівасць зялёных насаджэнняў, акрамя правільнага падбору відаў, павінна забяспечвацца і правільным, своєчасвым доглядам за раслінамі, у прыватнасці, дасканалай сістэмай угнаення.

Назіранні, праведзеныя Цэнтральным батанічным сада АН БССР, паказалі, што расліны, угноеныя азотна-фосфарнакалійнымі ўгнаеннямі, якія не ўтрымліваюць серы, ва ўмовах моцнага распаўсюджвання сярністага ангідрыда раслі лепш, чым у тым выпадку, калі ў гэтых угнаеннях утрымлівалася сера. Таму ў раёнах, дзе паветра змяшчае ў сабе сярністыя спалучэнні, расліны нельга ўгнаваць суперфасфатам, а таксама сернакіслымі амоніем і каліем. Замест іх лепей ужываць камбінацыю амафосаў з каліем азотнакіслым ці з аміячнай селітрай (калі ў глебе дастаткова калію).

Вядома, што пасля моцных газавых атак на лісцях застаецца лішак таксічных рэчываў. У такім выпадку добра дапамагае звычайнае дажджаванне раслін.

Зялёная сістэма ў гарадах павінна саздзейнічаць памяншэнню перагрэву паветра ў летні час. Істотную ролю ў гэтым адыгрывае вертыкальнае азеляненне будынкаў павойнымі і паўзучымі раслінамі. Яны з'яўляюцца важным рэзервам фотасінтэтычнай дзейнасці раслін. Справа ў тым, што сумарная паверхня вонкавых сценаў усіх будынкаў у гарадах значна больш паверхні ўсіх вуліц і плошчаў. Вельмі прыгодны для вертыкальнага азелянення вінаград (дзявочы пяцілістковы), які вельмі хутка расце. Дарэчы, і прыгожая барвовая афарбоўка яго лісця.

Правільная гігіенічная сістэма зялёных насаджэнняў уключае ў сябе рацыянальна размешчаныя гарадскія паркі (са шмат'яруснымі насаджэннямі і травяным покрывам) і скверы, газоны і кветнікі на вуліцах і плошчах, пасадкі ў мікрараёнах, ахоўныя лесопаркавыя палосы вакол горада. Асфальтавыя і іншыя пакрыцці павінны займаць як мага меншую плошчу.

Але якім зялёным ні быў бы горад, усё роўна апошняе слова будзе за прамысловасцю і аўта транспартам. Медыкі гавораць: хваробу лягчай папярэдзіць, чым змагацца з ёю.

П. ЧУВАЕЎ, М. ГЕТКО,
А. ЧАХОЎСКИ, Э. БУРАВА,
супрацоўнікі Цэнтральнага
батанічнага саду АН БССР.

СЛОВА ПРА БЕЛАРУСКУЮ ПЧАЛУ

Першае знаёмства чалавека з меданоснай пчалой адбылося ў дагістарычны перыяд. Нашы першабытныя продкі навучыліся здабываць мёд у дуплах дрэў і расколінах скал, у якіх сяліліся пчолы. Гэта было адлюстравана на малюнку ў адной з пяхор Усходняй Іспаніі, зробленым у перыяд мезаліта, за 7 тысяч гадоў да нашай эры.

На працягу стагоддзяў здабыча мёду і воску ў дуплах была адным з галоўных і найбольш прыбытковых заняткаў лю-

дзей, якія жылі на тэрыторыі сучаснай Беларусі. Потым на змену гэтай «сістэме» пчелярства прыйшло бортніцтва: людзі пачалі рабіць жыллё пчолам, выдоўваючы ў дрэвах дуплы. У далейшым бортнікі пачалі рабіць вуллі-калоды. Гэтыя вуллі людзі ставілі на дрэвах або вакол жылля.

З X да пачатку XVII стагоддзя — час росквіту бортніцтва і калоднага пчелярства. Яно займала галоўнае месца ў эканоміцы славян. Мёд быў тады, бадай,

адзіным салодкім прадуктам і сыварынай для вырабу мядовых напіткаў. Воск выкарыстоўваўся для хатніх патрэб. Пчелярствам у той час займаліся амаль усе людзі.

У інвентарных кнігах памешчыцкіх маёнткаў за 1846 год адзначана, што ў Мінскай губерні было 117 тысяч вулляў, у тым ліку ў прыгонных сялян — 80320, а ў казённых — 12400. На кожную сялянскую сядзібу было больш аднаго, а ў Мазырскім і Бабруйскім паветах — больш

двух вулляў. З кожнага вулля атрымлівалі па 10—12 і больш фунтаў мёду, а ў асобных калодах па паўтара пуда. Палавіну мёду і воску селянін павінен быў аддаць памешчыку ці царкоўнікам як «мядовую» даніну. Калі гэты закон селянін не выконваў, мёд і воск у яго канфіскоўаўся.

Тэхніка бортніцтва і калоднага пчалярства ў той час была прымітыўная і таму кожны мог ім займацца. Для гэтага трэба было зрабіць борць ці калоду і завабіць у іх пчол, а ўвосень выбраць мёд і воск.

Каб прывабіць рой у борць ці калоду, іх акраплялі духмянай вадой, якую гатавалі з раствору мёду, соку бальзамічных траў і воцату.

Першы агляд рабілі вясною, абавязкова ў дзень блажавешчання. Пчаляр ачышчаў калоду ці борць, вызначаў, ці дастаткова ў вуллі мёду да першага ўзятку. Лішкі мёду ён «падразаў»: што з'ядаў сам, а што дадаваў аслабелым сем'ям. У канцы верасня ці на пачатку кастрычніка праводзіўся другі, самы вялікі збор мёду — «падбіранне». Соты з мёдам падразаліся ў кожным вуллі і складваліся ў бочкі. Зімавалі пчолы ў тых жа месцах, дзе знаходзіліся ўлетку.

На ўсёй тэрыторыі Беларусі ў той час пераважала дзікая лясная пчала. Але ў XIX стагоддзі, мяркуючы па звестках пчаляра з Мсціслаўскага павета Тамковіча, у нашым краі жыла не толькі дзікая лясная пчала, але і хатняя палявая.

Па яго словах, дзікая лясная пчала была «колера чарнаватага, сярэдняй велічыні, вельмі куслівая, але працавітая». Палявая ж пчала «колера шараватага з цёмна-карычневым адценнем пад брушкам, буйнейшая за лясную, ласкавейшая, але больш ляная ў працы, роіцца радзей».

Каўказскія пчолы ўпершыню з'явіліся ў Беларусі ў 1879 годзе. Іх пераслаў утрымальніку аптэкі ў Дуброўне Г. Рэйнгольду прафесар Бутлераў з Новачаркаска. Па меркаваннях пчаляра «каўказянікі» былі меншыя ў параўнанні з мясцовымі пародамі, але больш прыгажэйшыя, мелі папярочныя палоскі светла-жоўтага колера, не кусаліся, ляцелі на ўзятку гадзіны на дзве раней. Увосень «каўказянікі» нападлі на іншыя вуллі, кралі мёд, але ў свой вулей «ворагаў» не пускалі.

Калі пачалася інтэнсіўная высечка лясоў, пчаліныя кармавыя базы ў Беларусі зменшыліся. Натуральна, што пчалярства страціла і сваё былое эканамічнае значэнне. Ужо ў 1881 годзе ў Магілёўскай губерні было атрымана толькі 45 тысяч пудоў мёду, ці ў сярэднім па 14,7 фунта на пасеку. Далейшая высечка лясоў прымусіла сялян пераносіць калоды і дупляны бліжэй да вёсак. Вынаходства ж у 1814 годзе рамачнага вулля ўкраінскім пчаляром Пракаповічам дало магчымасць перабудаваць тэхніку пчалярства і значна павысіць яго прадукцыйнасць. На жаль, пасля лясных беларускія пчолы, якія стагоддзямі прыстасоўваліся да мясцовых прыродна-кліматчных умоў,

пачалі выціскацца пчоламі паўднёвага паходжання. Цяпер мясцовая лясная пчала захавалася ў чыстым выглядзе толькі на тэрыторыі Бярэзінскага запаведніка і ў некаторых месцах Палесся.

Шматгадовыя даследаванні аддзела пчалярства БелНДІПОК паказалі, што нашы мясцовыя пчолы ва ўмовах ляснога і грачана-верасовага тыпу ўзятку не ўступаюць завозным пародам па ўсіх асноўных паказчыках: зімаўстойлівасці, пладавітасці і прадукцыйнасці. Вось чаму ўжо на працягу некалькі гадоў вядзецца і будзе весціся ў далейшым работа па «рэабілітацыі» нашых мясцовых лясных пчол. Дзеля развядзення мясцовых пчол была прынята і спецыяльная пастанова, у якой адзначалася, што з мэтай захавання каштоўных папуляцый мясцовых лясных пчол устанавіць з 1971 года на тэрыторыі Бярэзінскага дзяржаўнага запаведніка, Белавежскай пушчы і ў радыусе 20 кіламетраў вакол Брэсцкага пчолагадвальніка рэжым, які не дапускае завозу і развядзення пчол іншых папуляцый. Словам, ёсць усе падставы спадзявацца, што лясная пчала хутка зноў стане паўнапраўным гаспадаром на нашых землях. Безумоўна, гэта адбудзецца не праз год і не праз два. Работа наперадзе вялікая, і ў яе павіны ўключыцца ўсе пчаляры рэспублікі.

А. ГУРЧАНКА,
М. ШАМЯТКОУ.

У ПЯРВІЧНЫХ КАЛЕКТЫВАХ

ДОБРУШСКІЯ ФАРБЫ

Аматары гучных і прыгожых параўнанняў навіваюць наш Добруш «беларускай Венецыяй». Канечне, гэта занадта, але нейкая рацыя тут ёсць: масты і астравы на рацэ ў самым цэнтры горада. А якая ласкавая назва ў нашай ракі: Іпуць. Ёсць у ёй нешта спрадвечу славаўскае. Міжволі на лірыку пацягне...

Таму, хто пабывае ў нашым раёне, абавязкова кінецца ў вочы мноства садоў. Буйныя, квітнеючыя, яны ёсць у калгасах «Чырвоны Кастрычнік», «Перамога», імя Калініна, у многіх іншых гаспадарках. На мой погляд, сад — лепшая адзнака культуры хлебарабаў.

Прыгадаю факт, які ўжо мае трохгадовую гісторыю. У 1969 годзе ініцыятарамі сацыялістычнага спаборніцтва пад эгідам «Багаце прыроды — пад усеагульную ахову» выступілі працаўнікі калгаса «Дружба». Тады былі ўзяты пэўныя абавязацельствы. Прыемна адзначыць, што ўсе яны выкананы. Тут строга выконваецца комплекс агра-тэхнічных мерапрыемстваў. Няма запушчаных зямель, у належным стане дарогі. Многа ўвагі аддаецца добраўпарадкаванню вуліц, асёліц. Нядаўна калгас пабудаваў водасховішча. Берагі яго абсаджаны дрэвамі і дэкаратыўнымі кустарнікамі. Штучнае возера стала любімым месцам адпачынку хлебарабаў.

Пытанні аховы прыроды, узнання

яе рэсурсаў не застаюцца без увагі і ў саўгасе «Жгунскі». На пясчаных глебах пасаджана 50 гектараў лесу, створана штучнае возера. Шырока практыкуюцца тут нядзельнікі для пасадкі дрэў.

Нядрэнна працуе пяравічная арганізацыя БТАП у калгасе «Беларусь». Яе ўзначальвае П. Блошкін. На палях калгаса засяпаны ўсе яры. У барацьбе з эрозіяй абсаджана лесам 180 гектараў ворыва. На калгаснай сядзібе пасаджаны парк. Зараз вядуцца работы па ўзвядзенню даволі вялікага вадаёма.

Такіх прыкладаў можна прывесці ня мала. Але хочацца крыху спыніцца вось на чым: як арганізавана работа па ахове прыроды сярод вучняў?

У многіх школах раёна яна пастаўлена нядрэнна. Аднак варта зрабіць адно ўдакладненне. Пакуль што поспех гэтай справы залежыць ад энтузіястаў. Як вядома, спецыяльных урокаў па ахове прыроды ў школе няма. Хварэе чалавек за родную прыроду — усё зробіць, каб пакінуць па сабе след, перадаць сваю любоў іншым. І такія самаадданыя людзі ў нас ёсць. Напрыклад, настаўніца біялогіі Жгунскай васьмігодкі Т. Шабаліна. Пад яе кіраўніцтвам працуе секцыя, праводзяцца шматлікія вопыты, пасаджаны сад, на дваццаці сотках вырошчваюцца кветкі. Юннаты школы клопацца аб птушках: робяць шпакоўні, вывешваюць кармушкі.

Можа пахваліцца сваім дэндрарыем Ленінская дзесяцігодка. У гонар 50-годдзя Савецкага Саюза пасаджаны 50 розных парод дрэў. Школьны сад цікавы сваёй планіроўкай. Вучні школы падтрымліваюць сувязь са сваімі аднагодкамі з многіх братніх рэспублік: абменьваюцца насеннем кветак, саджанцамі. Пры школе існуе гістарычна-краязнаўчы музей. Усяму гэтаму шмат клопату аддае добры знаўца прыроды, дырэктар школы В. Высоцкі.

Добрага робіцца ў нас сапраўды шмат. Але многае выклікае і непакой. Возьмем Добруш. Нічога не скажаш: утульны, прыгожы гарадок. Вось толькі... чаду мнагавата. Над ракой, над купамі дрэў, над дамамі пльвучы і пльвучы клубы дыму: працуе асфальтавая устаноўка (адносіцца да ДБТ-2, упраўляючы т. Зіноўеў). Трубы устаноўкі невысокія, эфектыўнасць сажалюўнікаў надзвычай нізкая. Вось і сцелецца дым над горадам.

Ёсць у нас і іншыя недахопы. І наша задача — змагацца з імі. Добрушскі раён з яго багатымі баявымі і працоўнымі традыцыямі мае ўсе падставы, каб быць у ліку перадавых і ў справе аховы прыроды.

А. ЯСТРАБАВА,
адказны сакратар прэзідыума
Добрушкага раённага савета БТАП.

ШТО спрыяе фармаванню ў людзей тых або іншых схільнасцей і захапленняў, якія нярэдка застаюцца на ўсё жыццё? Вось як сказаў аб гэтым І. Сакалоў-Мікітоў: «У лёсе, густах і характары чалавека вялікае значэнне мае яго дзяцінства, уплыў людзей, сярод якіх ён выхоўваўся і рос». І з гэтым нельга не пагадзіцца.

Імя чалавека, пра якога мне хочацца расказаць, вядома не толькі вузкаму колу спецыялістаў, як прынята гаварыць, але і шматлікім чытачам, і ў першую чаргу тым, хто любіць прыроду, розную зверыну і птушак. Імя гэтага чалавека — Аляксандр Мікітавіч Курскоў. Гэта імя ведаюць не толькі ў нашай краіне. Вучоныя Польшчы, Чэхаславакіі, Венгрыі, Румыніі, Балгарыі, Францыі, Італіі і іншых краін у сваіх працах, прысвечаных лятучым мышам — гэтаму вельмі таемнаму, але мала вывучанаму атраду млекакормячых — абавязкова спасылаліся на даследаванні кандыдата біялагічных навук, вучонага сакратара аддзела заалогіі і паразіталогіі Акадэміі навук БССР А. М. Курскова.

адлегласці, карыстаюцца акустычным радарам, між тым як людзі толькі нядаўна вынайшлі яго.

Усе, хто зацікавіцца спосабам жыцця лятучых мышэй могуць даведацца аб гэтым, прачытаўшы кнігу А. Курскова «Жывыя радары».

Зараз цяжка сказаць, чаму менавіта лятучыя мышы захапілі Аляксандра Мікітавіча, але відавочна адно: гэтае захапленне з'явілася ў выніку любові да прыроды, да ўсяго жывога, што ёсць на зямлі. А гэту любоў Аляксандр Мікітавіч атрымаў як спадчыну ад свайго бацькі Мікіты Аляксеевіча, заўзятага грыбніка і лясалюба.

А. Курскоў нарадзіўся і вырас у горадзе са слаўным рэвалюцыйным мінулым — у Арэхава-Зуеве. Пасля заканчэння зверпаляўнічага факультэта Маскоўскага інстытута пушніны працаваў у розных упраўленнях паляўнічай гаспадаркі РСФСР і УССР. З 1954 г. яго жыццё і дзейнасць звязаны з Беларуссю. «Усім тым, што я зрабіў як вучоны, я абавязаны Беларусі», — прызнаецца Аляксандр Мікітавіч. Самымі шчаслівымі ў жыцці

сцю — не менш пачэсная задача кожнага прыродалюбца. І Аляксандр Мікітавіч з не меншым захапленнем і энтузіязмам прапагандуе навуку аб жывой прыродзе.

А. Курскоў — член Рэспубліканскага савета Беларускага таварыства аховы прыроды, член прэзідыума таварыства «Веды», дзе ён вядзе работу з моладдзю. Ужо чатыры гады кіруе пастаянным лекторыем «Сябры прыроды» пры цэнтральнай станцыі юннатаў. Пры адзеле прыроды Дзяржаўнага музея БССР існуе лекторы «Чалавек і прырода», у працы якога А. Курскоў таксама прымае ўдзел. Акрамя таго, ён чытае лекцыі ў народных універсітэтах, выступае па тэлебачанні і ў друку. Уся яго прапагандысцка-лекцыйная работа — таксама захапленне. Ён любіць яе, як самую прыроду. І з такой жа цікавасцю і захапленнем, з якой ён чытае лекцыі аб прыродзе, яго слухаюць дарослыя і дзеці. На афішах, якія паведамляюць пра выступленні А. Курскова, не трэба пісаць, каб прывабіць публіку, што пасля лекцыі будзе дэманстравацца кінэфільм «Тры мушкецёры».

У ІМЯ ЛЮБВІ ДА ПРЫРОДЫ

Першая сур'ёзная праца, якая прынесла шырокую вядомасць Аляксандру Мікітавічу як спецыялісту па лятучым мышам, была надрукавана ў маскоўскім «Зоолагічным журнале» (1961 г.) і прысвечана міграцыі двухкаляровага кажана. Тым, што мы ведаем пра гэтых цікавых звяркоў, якія жывуць у Беларусі, мы вельмі многім абавязаны нястомным пошукам і даследаванням Аляксандра Мікітавіча. Да нядаўняга часу пра лятучых мышэй нашай рэспублікі мы амаль нічога не ведалі. Не ведалі, дзе і як яны жывуць, чым кормяцца, як размнажаюцца, дзе зімуюць, чым адрозніваюцца адзін ад другога, і, наогул, колькі відаў лятучых мышэй жыве ў Беларусі. Зараз мы ведаем гэта.

У сучасны момант, асабліва за мяжою, лятучымі мышамі зацікавіліся не толькі біёлагі, але і спецыялісты іншых навук, асабліва біёнікі. Дый для авіяцыі рукакрылыя, як называюць яшчэ лятучыя мышэй, уяўляюць вялікую цікавасць. Напрыклад, у лясх трапічнай Амерыкі існуюць лятучыя мышы-рыбаловы, якія, пікіруючы над вадой, выхоплваюць з яе вострымі доўгімі кіпцюрыкамі маленькіх рыбак. Якім чынам яны заўважаюць у вадзе, ды яшчэ ў цемры, рыбу? Якім таемным прыборам надзяліла іх прырода? А ці нельга такі прыбор стварыць чалавеку? Лятучыя мышы не толькі лятаюць у цемры, але і здабываюць сабе ежу. Але зрок тут ні пры чым. Яны карыстаюцца рэхаляктарам. Калі б можна было такі дасканалы прыбор стварыць для сляпых! Дарэчы, у Англіі такі апарат ужо ёсць, але ён не такі дасканалы, як у лятучых мышэй. А яны ўжо некалькі мільёнаў год, пералятаючы на вялікія

Курскова былі гады, праведзеныя ім у Белавежскай пушчы, дзе ён працаваў намеснікам дырэктара па навуковай частцы. Там упершыню Аляксандр Мікітавіч «сустрэўся» з лятучымі мышамі. У адным толькі дuple ён знайшоў 108 гэтых загадкавых звяркоў. І пасля гэтай «сустрэчы» жыць без іх Аляксандр Мікітавіч ужо не мог. Але што ён ведаў пра іх? У той час спосаб жыцця многіх відаў рукакрылых быў амаль невядомы. Даведнікі былі нешматслонныя. У іх можна было знайсці такія звесткі: «серабрысты кажан — спосаб жыцця невядомы».

І чым больш было невядомага ў жыцці гэтых незвычайных звяркоў, тым болей хацелася разгадаць хоць адну таямніцу іх існавання. Колькі цікавага, захапляючага было ў гэтай працы! У пошуках новых відаў рукакрылых і вывучэння іх А. Курскоў аб'ездзіў усю Беларусь, Прыбалтыку, а ў апошні час пабываў у пячорах Закарпацця і на Паміры. Ён акальваў не менш 6000 лятучых мышэй. Каля 200 кольцаў вярнулася назад і ў тым ліку з краін Заходняй Еўропы: Аўстрыі, Венгрыі, Польшчы, Балгарыі, Чэхаславакіі. Вось куды, аказваецца, залятаюць «жывыя радары»! У Беларусі налічваецца 15 відаў лятучых мышэй, 9 з іх — «пералётныя птушкі».

Але любіць прыроду, вывучаць і даследаць жыццё жывёл і птушак, а таксама шматлікую расліннасць — гэтага яшчэ мала. Прыроду трэба ахоўваць ад неразумнага знішчэння, узнаўляць і ўзбагачаць яе фауну і флору — вось абавязак кожнага, хто вывучае і любіць яе. Папулярываваць, асабліва сярод юнацтва, навуку аб прыродзе, выхоўваць у моладзі пачуццё захаплення яе прыгажо-

А выступленні ў друку! У часопісах і газетах рэспублікі і ва ўсесаюзных выданнях ён апублікаваў больш ста артыкулаў. У выдавецтве «Навука і тэхніка» і «Ураджай» выйшла некалькі яго кніг аб прыродзе.

Але і гэта не ўсё! А. Курскоў — уладальнік цікавейшых калекцый паштовых марак і значкоў. Гэтае захапленне Аляксандра Мікітавіча — таксама вынік яго любові да прыроды: чым болей яе ведаеш, тым лепш спазнаеш яе, а значыць, і перадаеш гэтыя веды іншым. У А. Курскова калекцыі марак і значкоў — гэта своеасаблівы наглядны дапаможнік па прапагандзе жывой прыроды.

У жыцці кожнага чалавека ёсць мінулае, цяперашняе і будучае. А калі ёсць будучае — ёсць яшчэ і няздзейсненыя жаданні і планы. І, як заўсёды, няздзейсненага значна больш, чым таго, што зроблена. У апошні час паўсюдна праводзіцца асушэнне балот, асабліва на Палессі. Там, дзе спрадвеку была непразная багна, будуць высокаўраджывыя палаткі, на якіх расце ўсё: і збожжавыя, і гародніна, і бульба. Але як адаб'ецца асушэнне балот, а значыць і змяненне флоры Палесся, на жывёльным свеце гэтага краю — вось што цікавіць вучоных-біёлагаў. У гэтай галіне і збіраецца працаваць А. Курскоў. Тэма яго даследавання: выяўленне трасічных сувязей лася на тэрыторыі Палесся і ўплыў меліярацыі на размнажэнне і колькасць ласёў у Беларусі.

Пажадаем Аляксандру Мікітавічу новых поспехаў!

Я. МІКЛАШЭЎСКИ.

ЛАСІ ІДУЦЬ ДА ЧАЛАВЕКА

Чуфыканне цецерукоў чуваць амаль побач, за маладым сасоннікам. Стараючыся ступаць нячутна, трымаю кірунак на гэтыя дзіўныя гукі і... раптам заміраю ад нечаканасці: перада мною лось! Бачу, як уздрыгваюць яго чуйныя вушы, насцярожана блішчаць вочы. Машынальна ўзводжу затвор фотаапарата, лаўлю звера ў відашукальнік, раблю некалькі здымкаў...

Лось пазіруе нядоўга, потым спакойна ідзе ў лес...

Ад першай сустрэчы з ласём у мяне засталася два здымкі. Пазней мне даводзілася бачыць ласёў многа разоў і ў розных месцах: у Асіповіцкім раёне і непадалёк ад Оршы, на Браслаўшчыне і на берагах Мухаўца. І кожны раз я міжволі любавалася нашымі ляснымі волатамі, колькасць якіх у апошнія гады хутка расце. І неяк нават не верыцца, што зусім нядаўна іх амаль не было ў нашых лясах. Сустрэць лася было не лягчэй, чым адшукаць скарб. У 1927 годзе ў Беларусі налічвалася ўсяго 150 ласёў...

Лёс лясных волатаў і чалавека звязаны спрадвеку. Археалагі знаходзяць коскі ласёў пры раскопках стаянак першабытных людзей. Малюнкі лася на скалах побач з фігуркамі жывёл,

якія даўно вымерлі, захаваліся ў пячорах. Сучаснік маманта і пячорнага мядзведзя, лось хадзіў па лясах мільён гадоў назад. З шасці відаў аленяў, якія захаваліся на тэрыторыі нашай краіны, лось — самы буйны. Вага дарослага быка — да пяці цэнтраў. Даўжыня цела — тры метры. Вышыня ў карку — больш двух метраў. Толькі зубр пераўзыходзіць яго ў вазе і сіле.

Гаспадарчая каштоўнасць гэтай жывёлы вялікая. Гісторыя сведчыць: ласі разам з іншымі капытнымі выратавалі ад голаду цэлыя арміі.

Рыхтуючыся да Грунвальдскай бітвы, польскі кароль Ягела і літоўскі князь Вітаўт узімку 1410 года арганізавалі масавыя паляванні ў Белавежскай пушчы і суседніх з ёю лясах. Мясца забітых ласёў і зуброў салілі, робячы запас... У час паходу Івана Грознага на Казань яго воіны ў асноўным харчаліся лясным мясам. У XVII стагоддзі цэлыя абозы з лясным мясам ішлі ў Маскву з лясоў Смаленскай зямлі. Жылі ласі і на Украіне. Мазепа, імкнучыся заваяваць давер Пятра, паслаў яму зубра, дзесяць вялізных дзікоў і шэсць ласёў...

У XVIII стагоддзі пагалоўе лясных волатаў пачало хутка змяншацца. Са скур ласёў шылі абмундзіраванне для драгунскіх палкоў. Амаль зніклі ласі ў Пецярбургскай, Ноўгародскай губернях, у Прыбалтыцы, а хутка перавяліся яны ў Аршанскім і Мсціслаўскім паветах.

Мінулае стагоддзе было яшчэ больш цяжкім для ласёў. З масавым распаўсюджваннем вогнестрэлнай зброі прыказака: «На мядзведзя ідзеш — пасцель сцялі, на лася — труну чашы» — страціла сваё значэнне. Вядомы выпадак, калі адзін «паляўнічы» забіў 63, а другі — 52 ласі. У Маскоўскай, Яраслаўскай, Уладзімірскай губернях і нават у Мясчэрскіх і Мурамскіх лясах лось стаў рэдкасцю. Знішчэнню ласёў спрыяла і інтэнсіўная высечка лясоў. Лось знік на Каўказе, Кубані, Доне, у паўднёвым Паволжы, на Украіне, акрамя Палесся; цалкам быў знішчаны ён у краінах Заходняй Еўропы, за выключэннем Швецыі, Нарвегіі, Фінляндыі.

Савецкая дзяржава з першых дзён свайго існавання зрабіла ўсё магчымае, каб захаваць рэдкія віды фауны. Было забаронена паляванне на ласёў, у выніку чаго іх пагалоўе пачало зноў расці. Цяпер ласёў можна сустрэць паўсюдна, дзе ёсць лясы: ад Усходняй Сібіры да Гродна, ад Кубані да тундры (там яны выратаваюцца ўлетку ад гнуса, а зімой вяртаюцца ў тайгу). У Беларусі ў 1952 годзе налічвалася ўжо 600 ласёў. За апошнія дваццаць гадоў іх пагалоўе павялічылася да 28 тысяч. Больш за ўсё іх у лясах Віцебскай вобласці — 5 тысяч, у Мінскай — 4 тысячы. Былі выпадкі, калі ласі з'яўляліся на вуліцах Мінска.

Строгая ахова волатаў дала магчымасць зноў адкрыць на іх паляванне па ліцэнзіях, экспартаваць мяса ласёў за мяжу, дзе яно ў тры разы даражэй за ялавічыну. І гэта не дзіўна. У мяса ласёў, якіх здабылі восенню, шмат засваеальных бялкоў, вітамінаў і мінеральных рэчываў — у параўнанні з ялавічынай у два разы больш. Мяса ласёў валодае таксама антысклератычнымі ўласцівасцямі, карыснае пры парушэнні абмену рэчываў.

Як відаць, лось мае ўсе дадзеныя стаць свойскай жывёлай. У Пячора-Ільчскім запаведніку вось ужо больш дваццаці гадоў існуе ласіная ферма, на якой атрыманая шэсць пакаленняў прыручаных ласёў. Многіх з іх прывучылі да вупражы і сядла. Геалагі бяруць іх замест коней у экспедыцыі. Ад ласіх атрымліваюць малако. У параўнанні з каровіным яно больш спажывае: змяшчае 13—15 працэнтаў тлушчу і столькі ж бялку! З яго робяць выдатнае масла. За дзень ласіха дае да шасці літраў малака, а за лактацыю — пяцьсот.

Дык што ж гэта, новае ў навуцы? Зусім не. Аб утрыманні ласёў у хатніх умовах упамінаецца ў шмат якіх дакументах дарэвалюцыйнага часу. У прыватнасці, яшчэ Пятром I быў выдадзены ўказ, які забараняў язду на ласях па вуліцах гарадоў. Ва Усходняй Сібіры знойдзены старажытныя малюнкі на скалах, на якіх ласі намалюваны ў вупражы.

Спрабавалі стварыць ласіныя фермы і ў Беларусі. У 1936 годзе ў Бярэзінскім запаведніку было адлоўлена двое ласянят і змешчана ў вальеры. Потым да іх далучыліся яшчэ 14. У маі 1941 года на ферме, у няволі, нарадзіліся першыя ласяняты. Але хутка ферма была спалена фашыстамі, а ўсе ласі перабіты.

Цяпер у Бярэзінскім запаведніку гадуюць і прыручаюць ласянят, якіх потым адпраўляюць у запаведнікі сацыялістычных краін. Ласкавы характар гадаванцаў гэтай незвычайнай фермы прыкметны адразу. Самым знаходлівым з іх аказаўся Гарэза. Толькі я з'явіўся на двары, ён тут жа падышоў да мяне і, абнюхаўшы твар і рукі, пацягнуўся да кішэні — у ёй ляжаў яблык. Ласі — багацце нашай зямлі. Іх трэба берагчы і ахоўваць.

М. ШАРАЙ.
Фота аўтара.

СЕМ РАЗ АДМЕРАЙ

Вёска Дзякшныны Маладзечанскага раёна нічым асаблівым не вылучаецца сярод іншых сёл рэспублікі. Крочыш па вуліцы, размаўляеш з тутэйшымі хлеба-робамі і яшчэ раз пераконваешся: добра жывуць дзякшныцы, заможна. Двары і хаты дагледжаны, буяюць сады.

Праўда, не пашкодзіў бы вёсцы дзіцячы садзік, не лішнім быў бы і клуб. Але больш за ўсё нараканняў выклікае іншае. Некалі прыгожы, паэтычны, сапраўдны салаўіны кут непазнавальна змяніўся.

Было тут калісьці невялікае, маляўнічае, чыстае, са сцюдзёнай, крынічнай вадой возера. Цяпер яно ператворана ў брудную лужыну.

Самая высокая гара ў ваколіцы знявечана. Тут быў адкрыты кар'ер. Пясок выбралі, а прывесці ў парадак велізарную яму ніхто не здагадаўся. Зараз сюды вывозяць друз і смецце. Адночы забрылі ў кар'ер каровы і патруціліся.

Падыходзіш да ручая (былой рэчкі) і хоць нос затыкай. Для самых яго вытокаў стаіць кароўнік, крыху ніжэй — цялятнік. На беразе гэтай рэчкі каля вёскі Путнікі пабудавана заправачная, стаяць цыстэрны з палівам. І зімою, і ўлетку вада ў рэчцы «каляровая».

Але мы не пра ўсё яшчэ расказалі. Варта ўспомніць і такое «мерапрыемства» дырэкцыі саўгаса імя Янкі Купалы па пераўтварэнню прыроды. Было на тэрыторыі саўгаса балотца. Яно ніколі не перасыхала. Навакोल яго — даволі ўрадлівая зямля. Здаўна тут сеялі жыта, ячмень, вырошчвалі бульбу і гародніну.

Вырашыла дырэкцыя асушыць гэтае балотца. (Заўважым, што яно было верхавое, а гэта значыць — выдатны запаснік вады. У Эстоніі такія балотцы ўзяты пад строгую ахову). Тэрмінова запрасілі меліяратараў. Дырэктар саўгаса т. Волкаў без ваганняў падпісаў дагавор. Пры-

шла тэхніка, і «наступленне» пачалося. Выпрамілі рэчышча рэчкі, паглыбіўшы яго метра на паўтара (цяпер тут цурчыць невялічкі ручай), паклалі дрэнаж. Здаецца, усё правільна. Каб жа яно гэтак было! Меліяратары, аказваецца, капалі канавы не толькі праз балотца, але і праз бліжэйшыя пагоркі, выварочваючы на паверхню жоўты пясок і гліну. Кажуць, што калі дырэктар убачыў развернутую без патрэбы зямлю, жакнуўся. А меліяратары напамнілі яму пра падпісаны ім дагавор на меліярацыю. Дырэктар вымушан быў прыкусіць язык.

Цяпер, каб забяспечыць вадой асушаныя гектары, пачалі будаваць вадасховішча. Вось як бывае, калі за пераўтварэнне прыроды бяруцца людзі, малакампетэнтныя ў такіх справах.

П. ЛЯВОНЧЫК.

Маладзечанскі раён.

ХІБА ЯНЫ ПАЛЯЎНІЧЫЯ?

У нашай рэспубліцы — звыш 80 тысяч паляўнічых і рыбаловаў. Многія з іх актыўна ахоўваюць нашы прыродныя багацці, садзейнічаюць развіццю і павелічэнню фауны. Але часам трапляюцца на лясных сцэжках «паляўнічыя», якія ў забароненых месцах знішчаюць звяроў і птушак, страляюць ва ўсё жывое, што трапляе на вочы.

У 1971 годзе ў лясах і на рэках рэспублікі было затрымана шмат браканьераў. Як ні дзіўна, многія з іх былі членамі паляўнічых таварыстваў. Назаву прозвішчы некаторых з гэтых «паляўнічых».

Д. Прэшчын з Лунінецкага раёна разам са сваім бацькам паляваў на качак у Прыпяцкай паляўнічай гаспадарцы.

Жыхар горада Мінска І. Міхед разам са сваімі сябрамі В. Лазоўскім і В. Баравіком забілі двух ласёў і дзіка ў Шацкай паляўнічай гаспадарцы. На іх накладзены штраф — па 300 рублёў на кожнага. Акрамя таго, ім прад'яўлены іск (па

350 рублёў кожнаму) за прадазенае мяса ласёў і дзіка. Стрэльбы ў іх таксама канфіскаваны.

Лесатэхнік Пухавіцкага лясгаса Г. Місько забіў дзікую свінню, у якой было восем парасят. На яго накладзены штраф, канфіскавана стрэльба.

Кожнаму вядома, што права на паляванне са стрэльбай маюць асобы, якія дасягнулі 18-гадовага ўзросту. Яны павінны ўступіць у паляўнічыя таварыствы, вытрымаць паляўнічы мінімум. На жаль, некаторыя паляўнічыя парушаюць гэты закон. Так мінчане Файнберг і Маскалёў палявалі з непаўналетнімі дзецьмі, якія таксама мелі стрэльбы...

Падобныя прыклады можна было б прыводзіць яшчэ, але справа не ў гэтым. Узнікае пытанне: чым жа растлумачыць той факт, што ў нашай рэспубліцы даволі многа выпадкаў браканьерства?

На мой погляд, у першую чаргу віна-

ваты пярвічныя паляўнічыя таварыствы і тых устаноў і арганізацый, якія паблагліва ставяцца да браканьераў, калі на тых перадаюцца матэрыялы для прыняцця мер. У 1971 годзе адміністрацыйным камісіям райвыканкомаў былі пададзены матэрыялы на 877 браканьераў, а аштрафавана з іх — толькі 400. Палавіна браканьераў засталася непакаранай.

Міхаіл Прышвін пісаў: «Мы — гаспадары нашай прыроды, і яна для нас — кладовая сонца з вялікімі скарбамі жыцця. Мала таго, каб гэтыя скарбы ахоўваць, іх трэба знаходзіць і паказваць. Для рыбы патрэбна чыстая вада — будзем ахоўваць вадаёмы. У лясах, стэпах і гарах розныя каштоўныя жывёлы — будзем ахоўваць нашы лясы, стэпы і горы». Так павінен рабіць кожны член таварыства паляўнічых і рыбаловаў.

С. БАКСАЛАЎ,
ст. інструктар Рэспубліканскага
савета БТПР.

НА ЭКРАНЕ— «РОДНАЯ ЗЯМЛЯ»

Чалавек і прырода... Іх узаемаадносінныя насколькі простыя, настолькі ж і складаныя. Тысячагоддзямі чалавек жыў сярод яе, шчодро карыстаючыся дарамі лясоў, палёў і рэк, і, бадай, не задумваўся, што дары гэтыя не бясконцыя, што з цягам часу ён, чалавек, павінен будзе навучыцца не толькі браць ад прыроды, але і аддаваць ёй, на яе шчодрасць і бескарыслівасць адказваць сваёй любоўю, удзячнасцю, увагай і клопатам. Такі час — сумна пра тое казаць — надыйшоў. Усё часцей стаецца так, што не чалавек просіць літасці ў прыроды, а прырода — у чалавека. Чалавек літасцівы, і ён адгукаецца на яе бязмоўны покліч. Адгукаецца, але — не заўсёды. І, на жаль, пакуль што не кожны. А павінен, абавязаны адгукнуцца — кожны. Бо толькі тады, калі кожны чалавек, хто б ён ні быў, дзе б ні жыў, будзе адносіцца да прыроды, як да найлепшага сябра і ўдзячнага свайго памочніка, — толькі тады яна пера-найшаму будзе ласкава цешыць і зачароўваць нас сваёй красой і бескарысліва дзяліцца з намі сваімі шчодрымі дарункамі...

Пра гэта думаў я, калі глядзеў каляровую дакументальную стужку «Родная зямля», зробленую кінематаграфістамі аб'яднання «Летапіс» кінастудыі «Беларусьфільм» па заказе Рэспубліканскага савета Беларускага таварыства аховы прыроды.

Фільм хвалюе. Аўтары яго (сцэнарыст — Уладзімір Караткевіч, рэжысёр — С. Сплашноў, апэратары — Б. Кагановіч і І. Каган) нібы гавораць глядачам: «Дарагі сябра, паглядзі, якая прыгожая яна, родная зямля! Бачыш гэты звонкі, духмяна-смалісты бор? Чуеш, як бульбочка, пераліваецца на каменчыках гэты безыменны лясны ручай? Адчуваеш, настоеную на красках, наструеную цішыню гэтага надрэчнага лугу? Ты хочаш, каб гэтая чароўная раскоша, гэтая дзівосная скарбонка пахаў, гукаў, колераў і адценняў, гэтая невычэрпная крыніца здароўя, бадзёрасці, настрою і натхнення служыла табе і тваім дзецям, перайшла ў спадчыну да тваіх унукаў і праўнукаў? Тады — будзь ёй сябрам і абаронцам. Будзь сябрам і абаронцам і гэтага сіняга бору, і гэтага ляснога ручая, і надрэчнага лугу, і гэтага кволлага, безабароннага аленя, і гэтай шапакоўні!»

Гэта — галоўны лейтматыў фільма. Пра што б ні раскавалася з экрана — пра маляўнічыя мясціны роднага краю, пра насельнікаў яго лясоў, рэк і палёў, пра людзей, якія па службе ці па душы берагуць і памнажаюць багацці роднай зямлі, пра вялікія пераўтварэнні, якія адбыліся і адбываюцца на ёй сёння — думка аўтараў скіравана на адно: збудзіць у душы глядача гэтае святое пачуццё любві да зямлі бацькаўшчыны, да ўсяго жывога і нежывога на ёй, выклікаць жаданне быць не пасіўным спажывцом даброт прыроды, а яе актыўным заступнікам і абаронцам. Гэтая думка сцвярджаецца і тады, калі на экране ідзе гнёўная гаворка пра людзей-злачынцаў — браканьераў. Так, браканьер — злачынец, якімі б намерамі ці імкненнямі ён не апраўдваў сваіх учынкаў. Барацьба з браканьерствам — гэта барацьба за прыроду, за яе росквіт, за яе будучыню — вось пафас гэтых кадраў.

Фільм называецца — «Родная зямля», і назва гэтая адпавядае, калі можна так сказаць, зместу. На экране сапраўды родная беларуская зямля, і кінарасказ пра яе прыгажосць, клопаты і праблемы атрымаўся змястоўны, яркі, хвалюючы і запамінальны. Многія кадры па-добраму ўражаюць: прыгадаем, напрыклад, сцэны перасялення баброў, белакежскіх зуброў і аленьяў, рэспубліканскага семінара па ахове прыроды ў калгасе імя Леніна Стаўбцоўскага раёна і інш. На жаль, шматпланавасць фільма сям-там абарочваецца і яго заганаю. Часам стужка пакідае ўражанне калейдаскапічнасці, ёй бракуе сюжэтнай зладжанасці.

На апошняе, аднак, неяк не хочацца звяртаць увагі. Кінастужка «Родная зямля» — несумненна ўдача беларускіх кінематаграфістаў. Яна дапамагае глядачам усвядоміць, якая шчодрая і багатая наша зямля, як трэба берагчы і множыць яе багацце і прыгажосць.

М. КАЛІНА.

АФІЦЫЙНЫ АДДЗЕЛ

У Дзяржаўным Камітэце Савета Міністраў БССР па ахове прыроды разгледжаны пытанні аб выкананні калгасамі і саўгасамі Аршанскага раёна абавязковых мерапрыемстваў па барацьбе з эрозіяй глебы, аб спрацаванні Лепельскага вадасховішча, аб становішчы праектавання і будаўніцтва пусковага комплексу ачышчальных збудаванняў Мазырскага прамвузла. Па ўсіх пытаннях прыняты адпаведныя пастановы.

У Прэзідыуме Рэспубліканскага савета Беларускага таварыства аховы прыроды разгледжаны пытанні аб рабоце Савета аховы прыроды Аршанскага ордэна Леніна льнокамбіната і аб рабоце секцыі аховы глебы Рэспубліканскага савета Беларускага таварыства аховы прыроды.

Прэзідыум рэкамендаваў секцыі больш актыўна праводзіць работу па ахове глебы і аказваць у гэтай справе дапамогу калгасам, саўгасам, а таксама секцыям аховы глебы раённых аддзяленняў таварыства.

Прэзідыум Рэспубліканскага савета Беларускага таварыства паляўнічых і рыбалоўаў разгледзеў пытанні аб стварэнні саветаў паляўнічых секцый пры пярвічных калектывах БТПР і аб стварэнні саветаў секцый аматарскага рыбалоўства пры пярвічных калектывах БТПР.

Прэзідыум РС БТПР зацвердзіў палажэнні аб стварэнні саветаў секцый паляўнічых і рыбалоўаў. Гэтыя саветы з'яўляюцца кансультатыўным органам і служаць для распрацоўкі практычных мерапрыемстваў і аказвання дапамогі па пытаннях вядзення і далейшага развіцця паляўнічых і рыбалоўных гаспадарак таварыства з мэтай шырокага прыцягнення членаў таварыства да практычнай работы.

Секцыі паляўнічых ствараюцца пры пярвічных калектывах з колькасцю членаў таварыства звыш трыццаці чалавек; секцыі рыбалоўаў ствараюцца пры пярвічных калектывах, якія налічваюць не менш дваццаці рыбалоўаў-аматараў.

У прэзідыуме Беларускага рэспубліканскага савета па турызму і экскурсіях прынята пастанова аб рабоце турысцкіх баз па абслугоўванню турыстаў у сезоне 1972 года.

Прэзідыум вырашыў правесці рэспубліканскія зборы па падрыхтоўцы інструктараў воднага, пешаходнага і горнага турызму. У верасні 1972 года ў Брэсцкай вобласці намечана правесці XIII рэспубліканскія спаборніцтвы па арыенціраванню на мясцовасці.

...Адзінаццаць аматараў мотатурызму Мінскага мотавелазавода на матацыклах заводскай маркі накіраваны ў Югаславію для ўдзелу ў ралі «ФІМ-72».

...Аб'яўлены рэспубліканскі конкурс на лепшае асвятленне тэмы турызму і экскурсій на старонках раённых, гарадскіх, абласных і рэспубліканскіх газет.

...Падведзены вынікі рэспубліканскага конкурсу «На лепшую турысцкую песню», прысвечанага 50-годдзю ўтварэння СССР. Першая прэмія прысуджана за песню «Нас бурамі жыццё правярае». Музыка І. Лучанка, словы Э. Герасімовіча.

Нічога, зойдзем і апошнімі

Насустрач сонцу

А вось і ўзнагарода за стому—касцёр

НАПАМІН, ЯШЧЭ РАЗ НАПАМІН

Прышоў у лес — будзь яго абаронцам, а пасля ўжо гаспадаром.

Не сячы жывыя дрэвы; рыхтуючыся ў дарогу, загадзя паклапаціся аб калках для палаткі, металічных прыстасаваннях для вогнішча.

Пры распальванні кастра карыстайся толькі сухастоем.

Не кладзі агонь на тарфяніках і паблізу дрэў, знайдзі пляцоўку на адлегласці 4—5 метраў ад зарасніку. Не пакідай касцёр без нагляду.

Здымі дзёран на месцы вогнішча і захавай яго да свайго адыходу. Патушыўшы касцёр, былое вогнішча закладзі дзёранам.

Не ўбівай тапор у дрэва. Захоўвай яго ў чахле ці кладзі на ламачча.

Не пакідай на месцы адпачынку смецце — спальвай яго. Бляшанкі — закопвай. Для гэтага бяры з сабой у паход маленькую рыдлёўку.

Рэшткі ежы пакідай у адкрытай ямцы: для звяроў і птушак.

Не разбурай мурашнікаў і птушых гнёздаў, не трывож звяроў, не палохай іншых насельнікаў лесу.

Сачы за чысцінёй рэк і азёр. Пра ўсе выпадкі безгаспадарчасці паведамляй у адпаведныя органы.

Добра было б, вярнуўшыся з паходу, мець карту, на якой чырвонымі кропкамі адзначыць месцы засмечвання роднай прыроды, аб'якавых адносін да яе.

ПРЫКМЕТА ВЕКУ — ТУРЫЗМ

Доля сацыялістычных краін у агульным аб'ёме турыстычнага руху Еўропы ў 1970 годзе складала прыкладна 20 працэнтаў у параўнанні з 6,3 працэнтамі 1961 года.

У міжнародным турыстычным абмене сацыялістычных краін значную частку складаюць грамадзяне гэтых жа краін. Так, сярод падарожнікаў, якія наведвалі ў 1970 годзе Балгарыю, 57 працэнтаў складаюць грамадзяне сацыялістычных дзяржаў, Венгрыю — 90, ГДР — 45, Польшчу — 80, Румынію — 83, СССР — 64, Чэхаславакію — 80 працэнтаў.

У 1975 годзе ў СССР усімі відамі транспартнага турызму будзе ахопена звыш 25 мільёнаў чалавек, г. зн. у пяць разоў больш, чым у 1970 годзе.

Савецкую Беларусь штогод наведваюць дзесяткі тысяч людзей з амаль 60 краін свету.

Выдаткі, звязаныя з турызмам, павялічваюцца ў тых катэгорыях насельніцтва, якія маюць большыя даходы і больш высокі культурна-тэхнічны ўзровень. У апошнія дзесяцігоддзі ў СССР адбылося значнае павелічэнне спецыялістаў з вышэйшай і спецыяльнай сярэдняй адукацыяй. У 1960 годзе іх было 8,8 мільёнаў, у 1965 г. — 12,1, у 1970 годзе — 16,8 мільёнаў чалавек.

У СССР выдаткі на турызм складаюць не менш трох працэнтаў ад усіх расходаў насельніцтва.

Мярнуецца, што ў 1980 годзе Еўропу наведвае ад 180 да 200 мільёнаў чалавек, Паўночную Амерыку — ад 42 да 45, Паўднёвую Амерыку — ад 9 да 10, Азію (з Аўстраліяй) — ад 8 да 9, Афрыку — ад 5 да 7, Сярэдні Усход — ад 4 да 6 мільёнаў чалавек.

Здымкі А. ЧУЛАНОВА.

5a 5214

ВАКОЛ ТРОХ АЗЁР

Турбаза «Возера Нарач» — вёскі Купа — Пасынкі — Дубовае — возера Рудакова і Мястра — вёскі Гатавічы і Занарач — турбаза «Возера Нарач». Працягласць 85 кіламетраў.

Першы дзень. Турбаза — вёска Пасынкі. 15 кіламетраў. Ісці па беразе. Кірунак трымаць на санаторый. Затым уздоўж шашы на Мядзель. Для Пасынкаў — наведванне помніка загінуўшым героям-партызанам.

У гады Вялікай Айчыннай вайны партызаны нарачанскага краю здзейснілі многа слаўных подзвігаў. У мясцовых лясах базіраваўся Вілейскі падпольны абком партыі, на чале з Іванам Фролавічам Клімавым. Баявую дзейнасць камсамола і моладзі накіроўваў падпольны абком камсамола, які ўзначальваў Пётр Міронавіч Машэраў.

У 1944 годзе ў прынарачанскіх пушчах дзейнічала 17 брыгад народных месціўцаў.

Самай буйнай была брыгада імя Варашылава пад камандаваннем Ф. Р. Маркава. У ёй было 1700 партызан. Вось іх баявы рахунак: 35 спущаных пад адхон эшалонаў, 9 тысяч знішчаных фашыстаў.

Кветкі, кветкі... Чырвонымі агеньчыкамі гараць яны ля падножжа помніка загінуўшым героям...

Другі дзень. Вёска Пасынкі — возера Мядзель (вёска Дубовае). 20 км. Напрамак узяць строга на поўнач. Палявымі прасёлкамі выйці да возера Мядзель (5 км ад Пасынкаў). Ідучы па заходнім беразе, спыніцца каля вёскі Дубовае. Тут і арганізоўвайце прывал.

Трэці дзень. Актыўны адпачынак на прыродзе.

Чацвёрты дзень. Возера Мядзель — возера Нарач. 20 км. Кругавы агляд Мядзеля ў паўднёвым напрамку. Выйці да маленькага азярца Рудакова. Адсюль

прасёлкак выводзіць на вузкі перашыек паміж азёрамі Мястра і Нарач. Мінаеце вёску Гатавічы і дзіцячую турбазу. На высокім беразе Нарачы стаўце палаткі — начлег.

Пяты дзень. Вёска Гатавічы — Нарачанская каса. 20 км. Уздоўж маляўнічых берагоў Нарачы — да шашы каля вёскі Занарач. За вёскай Баравыя пачынаецца паўвостраў. Ідзіце ўглыб яго. Начлег правядзеце пад ласкавы шэпт нарачанскіх хваляў: вада будзе акружаць вас з трох бакоў.

Шосты дзень. Нарачанская каса — турбаза «Возера Нарач». Гэты параўнальна невялікі пераход можна дапоўніць частымі адпачынкамі і купаннем. Неўзабаве пакажацца вёска Сіцепенева і вы — на турбазе.

Замест даведкі: вада ў Нарачы ў вераснёўскія дні цёплая — 18—25 градусаў.

Ба 5214

Шлях «з вараг у грэкі», відаць, быў лягчэйшы, чым наш. Справа ў тым, што маршрут — возера Нарач — рэкі Нарачанка — Вілія — Страча — возера Свір — рэчка Малінаўка — Нарач — распрацоўваўся, калі яшчэ шумела паводка. І тая ж Малінаўка выглядала тады паўнаводнай. У сярэдзіне чэрвеня малюнак быў іншы: вузкія рэчышчы, мелкаводдзе, аголеныя камяні. Былі дні, калі наша флатылія (60 лодак, 220 чалавек) рабіла за дзень 60 кіламетраў. Скажам, па Віліі. Але зварочвалі на Страчу, супраць цячэння, там, дзе перакаты і зараснікі, і хуткасць прападала.

Як бы там ні было, а за дзесяць дзён мы адолелі 280 кіламетраў. Мы — гэта студэнты Беларускага інстытута фізкультуры і нашы госці з іншых вуну краіны. Камандаваў паходам Герой Савецкага Саюза Рыгор Аркадзевіч Такуеў.

Па дарозе ўдзельнікі паходу праводзілі агітацыйную работу, выступалі з канцэртамі мастацкай самадзейнасці.

Тэкст і фота Г. КОШКІНА.

У ЗАСАДЗЕ

Вось ужо цэлую гадзіну мы ляжым нерухома ў высокай траве на беразе канавы. Напружана прыслухоўваемся да кожнага шолыху ў лесе.

Перад намі — вузкая палоска аўсянішча. Справа да поля ўшчыльную падступае бярозавы лес.

Нас прывёў сюды стары паляўнічы з суседняй вёскі. Паглядзеўшы нашы дакументы, ён сказаў:

— Дзікоў у нас многа, нават залішне. Сёлета ўпершыню сеялі для іх авёс на асушаным балоце. Ім вельмі спадабалася хадзіць туды. Паедзеце прама, потым за пагоркам павярнеце налева, — пачаў ён тлумачыць нам, але потым сам сеў у машыну і прывёз да месца.

— Вось сюды яны абавязкова прыйдуць, сядзіце ціха, не варушыцеся, — сказаў напаследак дзед.

Мы агледзелі месца. Слядоў было шмат. Прама з кустоў да поля вяло некалькі сцяжынак. На чорнай вільготнай глебе былі відаць адбіткі вострых каптэкаў, а побач глыбокі след, поле наведвала сям'я дзікоў.

Так, дзікі ёсць. Цяпер застаецца толькі чакаць, калі яны выйдучь на поле.

І вось мы чакаем. Мой таварыш замаскіраваўся недалёка ад мяне. Ён кантралюе выходы з хмызняку. Мне ж даводзіцца сачыць за правай часткай поля, што вострым канцом упіраецца ў лес.

Сонца зайшло. Паступова згасе неба, на поле апускаецца змрок.

Ціха. Але вось дзесьці справа пачуўся слабы невыразны гук, пасля — другі, больш выразны, падобны на ціхі стогн. Потым яшчэ і яшчэ. Дзікі! Цяпер ужо добра было чуваць, як пад яго нагамі патрэсквалі сухія галінкі, шамацела трава.

Пальцы моцна сціскаюць халодны метал. Нічога няма, акрамя асцярожных крокаў, ды гулкіх удараў сэрца. І раптам — ціхі піск, тузаніна. Грознае рохканне спыніла шум. Зрабілася так ціха, што было чуваць, як побач падае сухі ліст.

Праз хвіліну чуваць трэск карэнняў травы і смачнае чмяканне. Сям'я дзікоў паволі пасоўваецца ўздоўж лесу. Час ад часу маці падае голас. Яна то ідзе наперад, то зноў вяртаецца назад. Дзесьці побач, напэўна, ходзіць асцярожны пануры вяпрук.

Дзікі накіроўваюцца ў глыбіню лесу. Усё слабеі чуваць голас маці, нарэшце, ён заціхае зусім.

Ноч апусцілася на зямлю. Над полем празрыстай хваляй праплывае туман, вільготнай прахалодай кранае твар і рукі, вялізны чырванаваты шар месяца павольна ўсплыў над узгоркам. Ад яго няма яшчэ святла, і гэта абнадзейвае, што дзікі ў хуткім часе могуць выйсці з лесу.

Мінае паўгадзіны. У лесе спакойна. Напружаны слых пачынае лавіць ціхіх, амаль нячутных гукі: дзесьці побач зашамацела мыш, у канаву з ціхім звонам упала кропля расы.

Прыйдучь ці не прыйдучь? Можна дзікі чуюць нас і таму не асмельваюцца выйсці на поўню?

Нарэшце з лесу данеслася знаёмае рохканне. Яно чулася ўсё бліжэй і бліжэй. І вось хтосьці крануў кусты, што насупраць, а яшчэ праз хвіліну адтуль выразна данеслася гарачае адрывае «х-хох». Пачуўся шолых. Ён паступова аддаляўся, рабіўся ўсё больш глухім, але потым нечакана набліжаўся зноў, і тады мы чулі цяжкае перарывістае дыханне. Без сумнення, гэта быў дзік-адзіночка, сляды якога мы бачылі ўвечары. Але ці будзе ён сёння настолькі асцярожны, каб не паказвацца на адкрытым месцы?

Тым часам сям'я паволі рухалася ўзлесем. Вось дзікі падышлі да канавы, ціха хлюпнула багна, зашамацела асака. Перайшоўшы на другі бок, яны некалькі хвілін прыслухоўваліся да цішыні, а пасля пачалі спакойна штосьці шукаць у мяккай подсілцы лесу.

Праляцела яшчэ гадзіна.

Даўно заснула вёска за лесам. Нават не чутно было звыклага брэху сабак. Ціхіх начных гукі сталі больш выразныя, неяк непрыкметна зліваючыся ў чароўную лясную музыку.

Дзікі па-ранейшаму былі побач, рыліся ў траве, пераходзілі з месца на месца, але рабілі ўсё так ціха, так акуратна, нібы больш за ўсё на свеце баяліся парушыць гэты звонкі начны спакой.

Стрэлкі паказвалі без дзесяці дванаццаць. Месяц з вышыні заліваў наваколле халодным прыглушаным святлом. Было зразумела: дзікі сёння больш не прыйдучь.

Мы амаль адначасова падняліся са сваіх месцаў і, не кажучы ні слова, асцярожна пайшлі да машыны. Калі мы былі ўжо на краі поля, мой таварыш абярнуўся назад і доўга глядзеў у месячную да-

лячыню, дзе засталіся непатрывожаныя дзікі. Вусны яго кранала добрая, ледзь прыкметная ўсмешка. А мне хацелася ад усяго сэрца сказаць: «Дзякуй вам, мудрыя, асцярожныя жывёліны, за тое, што падаравалі нам гэтую цудоўную восеньскую ноч».

А. СЦЕПАНЕЦ.

ВЫНАХОДЛІВЫ РУСАК

Каторы раз вяртаюся ні з чым. Моўчкі вешаю стрэльбу на цвік. Не рэагую на кіпіны маці: «Што, зноў дарма ногі набіў?» Вечарам іду да дзеда Хвядоса, расказваю пра сваю бяду.

Заяц трэці дзень пакідае мяне з носам. Раніцай, як заўсёды, мой Дунай паднімае русака ў Калінаўцы, гоніць па азміне, пералесках. Праз паўгадзіны, высалаліўшы язык, ён ціснецца да мяне, вінавата круціць хвостом. Знік, значыць, заяц, не падлез пад кулю, пакінуў нас у дурнях.

Розуму не дабярэ, у чым справа. Сляды губляюцца заўсёды ў адным і тым жа месцы: ля пахіленай вольхі. Нібыта касы тут крылы прычэплівае і ўзнімаецца ў неба.

— А ты дрэва агледзеў? — пытаецца дзед. — Мо' русак на якой галіне хованку знайшоў? Такое было.

— Агледзеў, — кажу. — Нічога не заўважыў.

Назаўтра на паляванне сабраўся і дзед Хвядос. Усё паўтарылася. Праз паўгадзіны гону Дунай давіцца брэхам ля пахіленай вольхі. Аж вар'ячэе. Слядоў далей няма. Зноў заяц-спрытнага абвёў нас вакол пальца.

Панура плячэцца дамоў.

— Хочаш ведаць? Скажу, — раптам гаворыць дзед Хвядос. — Заяц вось якія штучкі выкідае. З усіх ног бяжыць да пахіленай вольхі, з разгону паднімаецца па ствале і адтуль, бы з трампліна, сігае на стог. Метраў дзесяць лёту — і шукай ветру ў полі. Сядзіць сабе касы на мяккім сене ціха, як морква ў градзе, ды ўсміхаецца з гора-паляўнічых.

Дзіўлюся, з недаверам гляджу на дзеда.

— Не крыўдуй, што раней не сказаў, — гаворыць ён мне. — Ты са злосці мог бы пазбавіць жыцця касога. Ды грэх забіваць такога разумнага зайца.

Я пагадзіўся з ім.

М. РЭНТ.

Я ляжаў, цяжка дыхаючы і прыслухоўваючыся да шуму хваляў, якія з сілаю наляталі на трыснёг і ствалы дрэў. Я зразумеў, што ляжу на нейкіх каменнях, змучаны, што я цудам астаўся жывы, і бясконца маліў неба, каб хутчэй світала. Бліснула маланка, і я заўважыў сярод вострых каменняў нейкія лахманы, з-пад якіх тырчалі рукі і ногі. Гэта быў Чарлі, але жывы ці не, хто яго ведае. Я моцна трымаўся за камень. Вакол шумела і булькала вада, якая ў святле маланак пералівалася чорным бляскам. У гэтым ашалелым патоку вады, у скавытанні ветру і аглушальных ударах грому час не меў ніякага сэнсу.

Чарлі ляжаў на спіне, шырока раскінуўшы рукі. Рваная кашуля амаль зусім звалілася з плеч, а сам ён здаваўся мёртвым. Калі я наважыўся яго падняць, Чарлі заварушыўся.

Мы стаялі сярод хаосу вады, дрыжэлі ад холоду, наскрозь прамоклі, самыя няшчасныя на свеце, і ўзіраліся ў злавесныя джунглі. Чарлі не прамовіў ні слова. Усе яго алмазы загінулі разам з кашуляю. На ім былі толькі рваныя шорты і на поясе мацэце. Усю нашу маёмасць і харчы змыла ў балота. Нам патрэбна было цяпер будаваць плыт і плыць на ім, каб што-небудзь адшукаць у балоце.

Адштурхоўваючыся кіямі, мы плылі ўніз па цячэнню і пільна сачылі за кракадзіламі, якія нерухома ляжалі ў гразі, як бярвенні. Неўзабаве мы ўбачылі рэшткі нашай лодкі.

Калі нам пашанцуе, мы даярэмся на плыце да вадаспадаў, а там пойдзем пехатою.

У нас было ўсяго чатыры бляшанкі бабоў, каробка сардзін, тры пліткі шакаладу, бляшанка малака і вінтоўка.

Пасля яды Чарлі пачаў шукаць свае алмазы. Ён кінуўся ў ваду, схопіў свае лахманы, і, усміхаючыся да вушэй, падаўся назад. Ужо вылезшы на пагорчак, ён моцна закрычаў. У яго чорных вачах быў смяртэльны жах. Думаючы, што яму звяло ногі, я падхапіў яго і выцягнуў з вады. Адначасова з ім паказалася нейкая зеленаватая чорная маса. Гэта звівалася лабарыя, самая ядавітая змяя Гвіяны. Яна ўчапілася за нагу Чарлі.

Гэта жудаснае відовішча так скалалана м'яне, што я забыўся на сваю ліхаманку — трэба было рабіць усё, каб выратаваць Чарлі. Ударам нагі я скінуў страшыдла назад у балота, схопіў Чарлі, паклаў яго на зямлю, выняў нож і разрэзаў нагу ў тым месцы, дзе былі відаць укусы змяі. Кроў ударыла струменем, і Чарлі пачаў крычаць. Але іншага выхаду ў мяне не было. Я развязаў вярхоўку, якой ён падпярэзваў штаны, і туга пераціснуў ёю бядро, каб затрымаць распаўсюджванне яду, потым дастаў з кішэні бутэлечку з марганцоўкаю, насыпаў на далонь чорных, падобных на порак крупінак, разварнуў пальцамі рану і, не звяртаючы ўвагі на крыкі і стогны Чарлі, як мага глыбей уціснуў туды крышталікі.

Выгляд у Чарлі быў дрэнны. З носа, рота і вушэй ішла кроў. Нага пасі-нела і вельмі распухла.

Пачаў крапаць дождж. Кроплі з сіпеннем падалі ў касцёр. Я накрывіў Чарлі сваёй курткою, а калі нагнуўся, каб падцягнуць чобаты, усё нечакана шалёна закружылася ў мяне перад вачыма, у галаве адчуў востры боль, зямля пачала імкліва рухацца на мяне, з усёй моцы ўдарыўшы па твары...

Я доўга не мог зразумець, дзе знаходжуся. Ужо надышла ноч. Было незвычайна ціха. Дождж скончыўся, і ўпершыню за тры сутак на небе паказаўся месяц, які асвятляў ахутаныя туманам дрэвы. Раздаваліся жалобныя крыкі птушак і пакутлівы плач нейкай прамоклай наскрозь малпачкі.

ЯД БАЛОТ*

В. НОРВУД.

Цяпер я адразу ўспомніў усё, што здарылася. Калі я ўсвядоміў, што адбылося, хутка падхапіўся і пачаў азірацца па баках — Чарлі знік...

Потым я ўбачыў Чарлі. Ён, хістаючыся, ішоў між дрэў, аддалаўся ад ракі. Я паспрабаваў было гукнуць яго, але з маіх вуснаў зляцелі нейкія хрыплыя гукі. Я ўзяў вінтоўку і выстраліў у паветра, спадзеючыся, што гэта спыніць яго.

Рэха стрэлу загнула ўдалечыні.

Хістаючыся, я пабрыў па вадзе. Выйшаў на сухое. На покрыве з апа-лых прэлых лісцяў былі выразна відаць адбіткі босых ног Чарлі. Яны вялі ў глыб лесу. Праклінаючы Чарлі, сваю ўласную стомленасць, я пайшоў па слядах. Сюды, у густыя зараснікі, ужо не пранікала святло месяца. Я з цяжкасцю прадзіраўся праз джунглі і нарэшце выйшаў на паляну, дзе было значна відней.

Тут я спыніўся і зноў гукнуў Чарлі. Раптам чыясьці моцная рука схопіла мяне за горла, а ў спіну ўдавілася цвёрдае калена. Вар'яцкі крык скалалануў цішыню лесу...

* Скарочаны пераклад раздзела з кнігі «Адзін у джунглях».

Я схопіў гэтую тонкую, але тугую, як канат, руку і асобным прыёмам перакінуў Чарлі праз сябе. Ён тут жа ўскочыў на ногі і кінуўся на мяне. Пры святле месяца я змог заўважыць пену на яго губах. У вачах Чарлі гарэў вар'яцкі агонь. Укушаная нага страшэнна распухла. Супакоіць яго не было як. Я сам амаль не мог гаварыць, а ногі мае былі наліты нібыта свінцом. Ці мог я ў такім стане супакоіць чалавека, які пачынаў вар'яцець?

Нешта заварушылася за маёй спіною, і я хутка аглянуўся. Гэта быў кракадзіл. Ён моцна зароў і накіраваўся ў балота. У гэты момант Чарлі кінуўся на мяне. У яго рука быў сук. Чарлі з усяе сілы ўдарыў мяне ў грудзі. Я ўпаў і выпусціў вінтоўку. Чарлі замахнуўся, каб ударыць мяне па твары. Я злавіў яго руку, рвануў угору, а потым рабрам далоні нямоцна ўдарыў Чарлі ніжэй вуха — гэта было самае бяскрыўднае, што я мог зрабіць у падобнай сітуацыі.

Маю ўвагу прыцягнуў плёскат, які даносіўся з-за нейкага пагорчак. Адтуль выпаў кракадзіл, за ім яшчэ адзін. Я выстраліў у бліжэйшага да мяне. Ён перавярнуўся і пакаціўся ўніз. Я аглянуўся і ўбачыў, як з зараснікаў адзін за адным выпаўзаюць гэтыя страшыдлы. Я выстраліў прама ў пашчу кракадзіла і потым хутка павярнуўся да Чарлі, каб падняць яго з зямлі. Тут я не паверыў сваім вачам: Чарлі ўжо быў на нагах, і, хістаючыся, пайшоў прама туды, дзе былі алігатары.

Толькі што я бачыў яго фігуру, але праз нейкую хвіліну ён знік з вачэй. Я пайшоў услед за ім, праклінаючы сябе за тое, што не звязаў яго адразу. Я не бачыў, як Чарлі ўпаў і толькі адчуў гэта. Раптам раздаўся дзікі роў і ляскат страшных зубоў. Чарлі закрычаў.

У гэты час месяц асвятліў месца, дзе ўпаў Чарлі. Я ўбачыў, як да яго з усіх бакоў паўзлі кракадзілы. Адзін з іх ужо наважыўся было схопіць Чарлі за нагу... Я выстраліў. Вада адразу ж закіпела, калі страшыдлы кінуліся на свайго параненага таварыша. Я падстрэліў яшчэ двух...

Я спускаўся па схіле... Мне с'як-так удалося выхапіць Чарлі. Я ўзваліў яго на плечы і пачаў паднімацца ўгору. Кракадзілы паўзлі услед за мною. Я адчуваў іх у сябе за спіною і стараўся як мага хутчэй ісці. Нечакана каля самых маіх ног шчоўкнулі скі-віцы, і мяне ахапіў жах, калі кракадзіл сцёбнуў мяне хвастом па нагах. Я ўпаў. Але тут жа падхапіўся, узваліў Чарлі на свае плечы і пачаў ліхаманкава карабкацца ўгору. Яшчэ адзін алігатар з ровам кінуўся на мяне. Я ўдарыў яго вінтоўкаю.

Гэта адбылося вокамгенна. Месяц схавалася і ўсё патанула ў цемры. Я зусім не мог арыентавацца. Жудасны страх авалодаў мною. Вакол поўзлі кракадзілы: і наперадзе, і ззаду. Я чуў, як яны шпараць у цемнаце, як трашчаць галінкі, як чмякае гразь.

ПОСПЕХ ЮННАТАЎ

Вечарам радзе перадало, што ноччу будуць замаразкі. Доўга не магла заснуць звенявая па вырошчванню памідораў Сenniцкай школы Мінскага раёна Валя Шпілеўская. Ледзь развіднела, як дзяўчынка ўскочыла з ложка, пачала хутка апранацца.

Вось і прышкольны ўчастак. Валя асцярожна прыўзняла плёнку і застыла: памідоры змерзлі! Звенявая ад крыўды заплакала. Раптам яна пачула нечыя хуткія крокі. Да ўчастка спяшалася звенявая па вырошчванню агуркоў Святлана Валковіч.

— І ты тут? — абрадавалася яна, убачышы Валю. — Ды ты плакала?

— Памідоры змерзлі... А як жа твае агуркі?

Агуркі ледзь павытыркаліся з зямлі, і мароз іх не прыхапіў.

Праз некалькі дзён звяно Валі Шпілеўскай зноў садзіла расаду памідораў. Заданне вучоных было — вызначыць найбольш ураджайныя гатункі ў мясцовых умовах. Акрамя гэтага, вучні стараліся яшчэ вырасціць на агародзе і паўднёвыя расліны. Вось, напрыклад, фізаліс. Не ўсе юннаты мо і чулі пра яго. Гэта расліна нагадвае куст памідора. Плады яго вельмі карысныя, у іх шмат вітамінаў і мінеральных рэчываў. На прышкольным участку раслі яшчэ кавуны, чырвоны перац, перац украінскі горкі, балгарскі, малдаўскі белы. Лета выдалася халадна-

ватае. Дзяўчынкі хваляваліся — ці не пашкодзіць гэта паўднёвым раслінам? Спадзяваліся, што, можа, хоць восень будзе цёплая. Але і восень аказалася халоднай і дажджлівай.

Ды, нягледзячы на гэта, вучні вырашцілі нядрэжны ўраджай. Адбіраючы памідоры для раённай выстаўкі, Валя запісала ў дзённіку: «Лепшым аказаўся гатунак «Спадарожнік-68». Яго ўраджай — 497 цэнтнераў з гектара». Прыдзірліва аглядала свае агуркі і Святлана Валковіч. «Стойкі» не апраўдаў надзей — усяго 373 цэнтнеры, а гатунак «Прагрэс — 1» даў ураджай намнога большы. Валя Васількова сабрала выдатны ўраджай бульбы «Бярозка».

Чакаючы вынікаў выстаўкі, юннаты вельмі хваляваліся. Але затое была вялікая радасць, калі стала вядома, што культуры паспяхова вытрымалі іспыты і атрымалі станоўчую адзнаку. Абласны аддзел народнай асветы рэкамендаваў паслаць вырашчаную сenniцкімі юннатамі гародніну на ВДНГ у Маскву...

Тры піянеркі, ужо сямікласніцы, Валя Шпілеўская, Святлана Валковіч і Валя Васількова атрымалі медалі «Юны ўдзельнік ВДНГ» і грашовыя прэміі. Бронзавы медаль і прэмію атрымаў і выкладчык біялогіі Валянцін Пятровіч Мыцько. А школу ВДНГ узнагародзіў дыпламам III ступені...

А. ПЯТРОВІЧ.

НА ПЕРАЛОМЕ

1 верасня — пачатак календара юннатаў. У асноўным гэта звязана з аднаўленнем заняткаў у школах, з вивучэннем новых прадметаў — прыродазнаўства, батанікі, заалогіі, географіі. Але і па другой прычыне адлічваць дні прыроднага календара варта з восені: у гэты час у жыцці прыроды адбываецца нібы пералом. Гэта час лістападу, масавых пералётаў птушак, качоўкі жывёл, нарыхтоўкі імі кармоў, час, калі засынаюць на зіму некаторыя віды млекакормячых.

На першы погляд восенню змены ў прыродзе адбываюцца паступова. Часткова гэта тлумачыцца вялікай разнастайнасцю нашага расліннага і жывёльнага свету. Сапраўды, у нашым краі налічваецца больш 1460 відаў вышэйшых раслін, 285 відаў птушак, 70 відаў млекакормячых. І хаця кожны від пераходзіць ад аднаго сезоннага этапу да другога ў вызначаны і нядоўгія тэрміны, аднак у розных відаў гэты працэс адбываецца ў розны час і па-рознаму. У выніку складаецца ўражанне, што перыяд пераходу лета ў восень вельмі доўгі. На самай жа справе восень наступае адразу. У Беларусі гэты час супадае з днём асенняга раўнадзенства — 23 верасня. З дзіўнай дакладнасцю ў раёне Мінска, напрыклад, сярэднесутачная тэмпература паветра ў гэты час зніжаецца да 10° цяпла, спыняецца вегетацыя большасці раслін, умацняецца лістапад, рэзка змяняюцца паводзіны жывёл.

Праўда, у некаторых дрэў, напрыклад, у таполяў лістапад пачынаецца раней. Многія дрэвы у гэты час апранаюцца ў залацісты, пурпурны, буры і нават фіялетавы ўбор. А вось лісце бэзу захоўвае зялёны колер да таго часу, пакуль трымаецца на дрэве. Лісце ж бруснічніку, верасу, талакнянкі не траціць зялёнага колеру нават зімой.

Прасачыць тэрміны разнастайных змен у асеннім жыцці раслін і жывёл — цікавая і важная работа юннатаў. Яна мае не толькі пазнавальнае і выхаваўчае значэнне, але таксама практычнае, а іншы раз і навуковае. Назіранні, напрыклад, за сезонным развіццём прыроды, асабліва рэгістрацыя не зусім звычайных з'яў (такіх, як другое асенняе цвіценне некаторых раслін, позні адлёт ці зімоўка пералётных птушак у Беларусі) будуць карыснымі для фенолагаў, батанікаў, заолагаў.

Але для таго, каб работа юннатаў была сапраўды цікавай і карыснай, назіранні за прыродай трэба весці сістэматычна, рэгулярна запісваць іх у дзённік, паступова паглыбляць і ўскладняць. Калі ў пачатковых класах юннаты вядуць календары змен надвор'я, дык у 6—7 класах можна і трэба перайсці да назіранняў за сезонным жыццём раслін і жывёл.

Э. САМУСЕНКА,
кандыдат біялагічных навук.

На здымку: кандыдаты сельскагаспадарчых навук Надзея Іванаўна Касцецкая і Маргарыта Іванаўна Фёдарова знаёмяць Валю Шпілеўскую, Святлану Валковіч і Валю Васількову з новымі гатункамі памідораў.

Фота М. ХАДАСЕВІЧА.

СЯБРЫ ВОШКАТАЎСКАГА ГАЮ

Пачалося ўсё гэта некалькі гадоў таму назад пасля прыезду ў Вошкатаўскую школу ляснічага Антона Трафімавіча Раіцкага. Прыехаў ён з цікавай прапановай: стварыць школьнае лясніцтва. Прапанова гэта была ўхвалена і настаўнікамі і вучнямі. «Ляснічымі» пажадалі стаць амаль усе дзеці. Але ўмовы прыёму былі строга: у дзённіку павінны быць толькі пяцёркі. Толькі сем юнакоў і дзяўчат былі залічаны ў штат школьнага лясніцтва і неўзабаве атрымалі новенькую форму.

Школьнаму лясніцтву было выдзелена і замацавана за ім 270 гектараў лесу. Па першым часе самім вучням цяжка было б справіцца з усімі работамі, каб юным ляснікам не дапамагалі іншыя вучні школы.

Але, бадай, самая вялікая гордасць юных сяброў лесу — дубовы гай. Плошча яго сорок шэсць гектараў. Завуць гэты гай Вошкатаўскім. Растуць там дубы-волаты на два абхваты.

Даглядаючы спелыя лясы, юныя сябры лесу і іх нязменны дарадчык Антон Трафімавіч не забываюць і аб новых пасадах. Пры школе вучні стварылі свой невялікі гадавальнік, у якім растуць маладзья дубкі, каштаны, елкі, таполі. Частку саджанцаў школа перадае тым, хто жадае азеляніць сваю сядзібу, шмат дрэўцаў садзяць самі вучні ўздоўж дарог, на пустэчах.

Ёсць яшчэ адзін клопат у юных ляснікоў — збор спелых каштанаў і жалудоў. Збіраюць насенне ўсе вучні школы. Толькі летась было нарыхтавана шэсцьсот кілаграмаў.

Цяпер у школьным лясніцтве працуюць новыя вучні. Эстафету, якую першымі прынялі тады з рук Антона Трафімавіча Саша Паўлюшчык, Анатоль Малашка, Ганна Жгун, Люда Сінок і іншыя, цяпер з гонарам нясуць новыя сябры прыроды.

М. ТЫЧЫНА.

Капыльскі раён.

ЖЫВЕ ТАКІ ЧАЛАВЕК

Калі вам выпадкова даядзецца быць у Хізаўскай школе, што на Кармяншчыне, вы абавязкова пачуеце пра Барыса Сямёнавіча Пладуноў, біёлага, пачуеце пра яго справы, і вам абавязкова захацае завітаць да яго ў госці, каб паглядзець невялікі батанічны сад...

Прыехаў Барыс Сямёнавіч у Хізава дваццаць пяць гадоў назад і адразу, як кажуць, закасаўшы рукавы, узяўся за справу: патрабаваў ад дырэктара школы, каб яму далі ўчастак зямлі для розных

вопытў. Ставіць іх ён, зразумела, разлічваў не для сябе, а для сваіх вучняў. Неўзабаве на невялікім кавалку зямлі былі пасаджаны першыя дрэўцы.

З таго часу мінула дваццаць пяць гадоў. Цяпер у школе ёсць сапраўдная зялёная школьная лабараторыя: тут пладова-ягадны сад, вінаграднік, кветкава-дэкаратыўныя і калекцыйныя ўчасткі, дэндраарый, разарый...

Некалі невялікі гурток юнатаў ператварыўся ў таварыства юных натуралістаў. Прыродазнаўчай работай ахоплены ўсе вучні школы.

За многія гады работы вучні самі паставілі шмат даследаў, якія маюць практычнае значэнне. Напрыклад, імі праведзена гатунка-выпрабаванне бульбы, ранняя гародніны, новых гатункаў кармавых, пладовых і ягадных культур. Вынікі некаторых гэтых даследаў укараняюцца ў вытворчасць гаспадаркамі раёна.

Яшчэ ў 1951—1953 гадах у школьнай зялёнай лабараторыі выпрабаваліся восем гатункаў бульбы. Лепшым з іх, як заключылі юннаты, аказаўся гатунк «палескі». І яны не памыліліся: цяпер гэтая бульба вырошчваецца большасцю калгаснікаў і рабочых саўгасаў Кармяншчыны. Добра родзіць на пясчанай і супясчанай глебе.

Ставілі юннаты і шматгадовы вопыт па стварэнню жывой агарожы з дрэвавых парод: клёну канадскага, вяза, белага акацыі, клёну востралістага, арэшніку, грабу, елкі, сасны. У выніку назіранняў быў зроблены такі вывад: ва ўмовах Кармяншчыны лепш прымаецца пры перасадцы і найлепш расце клён канадскі.

У 1949 годзе, калі садоў на Кармяншчыне было яшчэ мала, а дзяржаўныя гадавальнікі не забяспечвалі патрэб насельніцтва ў пасадачным матэрыяле, пад кіраўніцтвам Барыса Сямёнавіча юннаты вырасталі 14 тысяч штук саджанцаў яблынь і груш. У той жа час яны пасадзілі і прышкольны сад, дапамаглі саджанцамі мясцоваму калгасу «Новы свет». Дзякуючы настойлівым пошукам, юннатам удалося атрымаць нават новыя гатункі яблынь.

Некалькі год назад Барыс Сямёнавіч прысутнічаў на навукова-практычнай канферэнцыі біёлагаў рэспублікі, якая праводзілася ў Мінску. У ёй прынялі ўдзел вучоныя, супрацоўнікі інстытутаў, педагогі. І калі Пладуноў рабіў свой даклад, некаторыя слухачы з недаверам аднесліся да таго, пра што ён паведаміў: маўляў, а ці ўсё гэта так? На гэта Барыс Сямёнавіч сказаў: «Прыязджайце ў Хізаў, убачыце самі».

Цяпер Барыс Сямёнавіч праводзіць з вучнямі работу па просьбе некалькіх вучэбна-даследных устаноў. Школа наладзіла сувязі з Цэнтральнай генетычнай лабараторыяй, якая знаходзіцца ў Мічурынску, з Галоўным батанічным садом СССР, Беларускай навукова-даследчым інстытутам плававодства, гародніны і бульбы, з Беларускай сельгаспадарчай акадэміяй і іншымі ўстановамі сельскай гаспадаркі.

Барыс Сямёнавіч паставіў перад сабой высакародную мэту — расціць дапытлівых даследчыкаў прыроды, людзей, улюбёных у сваю справу.

В. УШАЎ-ЛАНДЫШ.

МІНІАЦЮРЫ

РАЗВІТАЛЬНАЯ ПЕСНЯ

Ужо больш за тыдзень лье халодны дождж. Ён то сціхае на якую гадзіну, то з новай сілай шуміць у пажоўклых, нібы прыхопленых першым марозам, клёнах. Зямля, дрэвы, платы — усё пачарнела і набрыняла вадою. А дождж усё ідзе.

І раптам раніцай хмары, якія яшчэ ўчора закрывалі ўсё неба, разагнала ветрам. Над голымі палямі і пажоўклымі садамі ўзышло вялікае, зыркае сонца. Нібы зноў вярнулася бабіна лета.

Я выйшаў у сад. Паветра крышкы халаднаватае, на дзіва чысцюкае. Слых, прызвычаны да пошуму дажджу, не адразу ўлавіў нешта новае, нязвычайнае ў прыродзе. А яно было, яно існавала, гэтае новае. Толькі я не адразу зразумеў, што ў садзе спявалі шпакі.

Прыслухаўся. Гэта былі не тыя, вясновыя, поўныя жыцця і бадзёрасці спевы, у якіх чуліся і салаўіны пошчак, і вераб'інае цвыркванне. Гэта было штосьці іншае. Шпак сядзеў на галінцы яблыні, над шпакоўняй, у густым рудава-шэрым лісці і напугалася цягнуў доўгую і, здавалася, аднастайную мелодыю, у якой адчуваліся і сум, і жалба.

Шпакі спявалі і назаўтра. У лёгкім асеннім тумане, які павіс над садам, чулася іх развітальная песня.

Усё жывое развітаецца з родным кутам па-свойму. Шпакі — песняю.

АПОШНІ ГРЫБ

Цягучы нудны асенні дождж скончыўся. Ранкам нахопліваецца слабенькі мароз, нібыта спрабуе свае сілы. У нізкіх месцах застываюць лужыны.

У такую пару прабівае сваёй шапкой зямлю, вылазіць на паверхню несамавіты з выгляду грыб — зялёнка. Расце яна там, дзе найчасцей ходзяць людзі: на ўзбочынах утаптаных лясных дарог, на палянках, а то і проста пасярод калёсных калён вытыркнеца — вось, маўляў, якая, не баюся нічога.

Схілішыся, падрэжаш зялёнку, страсеш з яе зялёнай шапачкі дарожны пыл. Ігліцу і кладзеш у кошык. Глянеш вёкол, а іх — цэлая сям'я: адны чысценькія, іншыя — як лезлі з зямлі, так і трымаюць на сваіх макуках камякі зямлі. Збірай толькі, глядзі пільней. Паходзіш з гадзіну, глядзіш — і кошык паўноткі. А зялёнка — хоць насою касі — не выкасіш. Лёгкі мароз, што лёг на зямлю, не шкодзіць ім.

Вось такі грыб зялёнка. Калі ідуць парныя дажджы, цяплынь у лесе, тады не хоча расці. Калі ж пахаладае, з зямлі вылазіць несамавітая зялёначка, самы апошні асенні грыб, самы жаданы.

А. ДЗЯТЛАУ.

ПАЭМА НАШАГА ЛЕСУ

Прырода — спрадвечная і невычэрпная крыніца характа і паэзіі. Менавіта яна, родная прырода, абудзіла ў чалавеку мастака, творцу цудоўнага, у ёй ён чэрпаў гукі, рытмы, мелодыі, фарбы, адчуванне гармоніі і суладнасці.

Для беларускага народа, для яго мастацкай творчасці найпершае значэнне меў лес — мо таму, што зямля наша была заўсёды багатая на лес. Пэўна ж, нездарма народ наш спакон веку спяваў песні пра зялёны дубчак, атоесамляючы яго з зажураным маладым малойцам, пра белую бярозку, бачачы ў ёй дзяўчыну-красуню, пра вярбу пахілёную — удавіцу самотную...

Паэзія наша таксама шмат чым абавязана роднаму лесу. Бадай, не знойдзеш паэта, які б не аддаў яму даніны павагі і любові. З вершаў, напісаных паэтамі розных пакаленняў, даўно склалася велічная, шматгаласая, чароўная і хвалючая паэма беларускага лесу.

Першыя раздзелы гэтай паэмы напісалі неўміручыя Якуб Колас і Янка Купала, чыё 90-годдзе з дня нараджэння адзначае сёлета беларускі народ.

Зноў я бачу, зноў вітаю
Сілачоў вяльможных —
Па-над Нёманам у гаі
Гурт дубоў разложных, —

усхвалявана ўсклікнуў калісьці Якуб Колас, звяртаючыся да векавых наднёманскіх волатаў у вершы «Старыя дубы».

Найбольш моцныя галасы ў гэтай паэме — галасы любові. Аркадзь Куляшоў ужо ў назве верша прызнаецца — «Маё сэрца ў бары»:

Кожны мае свой бор,
родны бор на зямлі,
Бор, дзе мары,
як гордыя сосны, раслі...

У родны бор паэт вярнуўся праз шмат гадоў затым, «каб засведчыць усім вернасць марам сваім, як жыццё, маладым», «каб набрацца ў ім сілы для новых дарог», «каб па ўсіх акіянах наперад плылі мар маіх караблі».

Шчымліва-пранікнёныя словы прызнання ў любові гучаць ў вершы Максіма Танка «На пасадцы дрэў»:

Лесе мой цёмны!
Можна нікому я столькі не вінен,
Як табе:
За хаціну з бярвенняў пявучых,
За калыску з дошак скрыпучых,
За пугоўі, вудзільны і лыка...

Лесе мой цёмны!
Чым адплаціць я змагу табе, дружка?

Лес — дарагі сябра, верны заступнік і абаронца чалавека. Як жа яму не плаціць любоўю за любоў! Менавіта любоўю народжаны і верш Анатоля Вялюгіна «Спелы бор» — верш-гімн, верш-ода:

З усіх сабораў ёсць сабор,
дзе згодзен я маліцца:
У спелым леце, спелы бор,
Звіняць твае званіцы...

Мноства пачуццяў і асацыяцый спараджае вобраз лесу — часта нечаканых і ўражлівых. Для Петруся Макаля лес — «асамблея зялёная сосен, дубоў і бя-

роз», якая кі шуміць, і гамоніць пра мірнае суіснаванне». Уладзімір Паўлаў, стоячы пад шатамі дрэў, у замілаванні прамаўляе: «Тут задуменнасць ціхая твая не раз мяне люляла і будзіла. Тут недзе песня звонкая мая па верасу чырвонаму хадзіла». Раману Тармолу лес бачыцца іначай: «Бачу я: сплётшы рукі, цвёрда стаяць сосны, елкі, дубы, пышны клён, дзікі бэз. Мне здаецца, што ў гэтым сіла твая, лес». Як аб грамадзе жывых істот, праўда, з добрай усмешкай, гаворыць пра лес Юрась Свірка. «Пазбягаліся сосны, размову вядуць, ажно рэха па лесе ідзе адгалоскамі. Ноччу сосны пачулі: шаптаў нешта дуб, нахіліўшыся нізка над стройнай бярозкаю. А насупраць асіна трасецца, злуге. Ёй, асіне раўнівай, усё яшчэ верыцца: дуб пакаецца ёй за шаптанні свае, — ён жа ў цёмную ноч да яе яшчэ вернецца». Міхась Рудкоўскі апявае беластволую прыгажуню нашых лясоў. Гледзячы на бярозу, паэт прызнаецца: «Можна таму не магу я пакрыўдзіць ні зверу, ні птушку малую, можа таму я зламаны галінкі крушыны, ялінкі шкадую, што ты над маленствам маім стаяла, пяшчотная, добрая, быццам матуля, стаяла, бяроза». У лес, нібыта ў родную хату, уваходзіць Генадзь Бураўкін і чуе, «як у мудрай цішыні то ліпа раптам зарыпіць калыскай, то скрыпкаю яліна зазвініць». У другім вершы паэт напам'ятае напам'яце заўляе: «Можна ты і не паверыш, толькі я сюды спяшу не па гады — па вершы, што калісьці напішу».

У лесе паэты знаходзяць радасць і замілаванне, ён агукаецца ў іхніх сэрцах вялікім пачуццём любові, захаплення і ўдзячнасці. Але ў апошні час у паэму нашага лесу ўсё часцей урываюцца галасы смутку і трывогі. Паэты, вяртаючыся ў свой «родны бор на зямлі», страчаюць у ім незнаёмыя паляны і пні, а часам і зусім не знаходзяць яго, бору свайго маленства. І гэта засмучае, выклікае трывогу.

А ці мала іх, непакорных,
Вораг люты на пні зглуміў,
Вывез
Звязаных
На платформах,
Штаблямі спаліў з людзьмі? —

пытаецца пра лés родных соснаў Мікола Аўрамчык, смуткуючы з прычыны таго, што парадзелі нашы лясы.

Лясы нашы сапраўды парадзелі. Велізарныя плошчы іх вынішчылі за гады акупацыі фашысты. У пасляваенныя гады лес самаахварна памагаў нам залечваць нанесеныя акупантамі раны. Вось і ўтварыліся ў нашых лясах «скразныя прагалы». А колькі было «самадзейных» ліхадзеяў, што бяздумна знішчалі красу зямлі? Усё гэта і дало падставы Аляксею Пысіну з болей і горыччу ўсклікнуць:

Над дахамі ў святальныя часы
Дымкі — як разматаныя палотны.
Лятуць ад нас бацькоўска лясы,
Лятуць ад нас у вырай беззваротны.

І, як заканамерны працяг танкаўскага матыву нашай віны перад лесам, з-пад

пяра Міколы Кусянкова нараджаюцца радкі:

Табе за ўсё аддзякаваць гатовы,
Я буду шчодрым кожную вясну:
За дуб адзін твой
адплачу дубровай,
Бор пасаджу
за кожную сасну...

Вяршыняй беларускай «ляснай» паэзіі, філасофскім абагульненнем яе матываў і пафасу з'яўляецца «Паэма майго лесу» Пімена Панчанкі, якая і падказала назву нашага агляду. Твор гэты — магутны сплаў лірыкі і публіцыстыкі, страсці і гнева, любові і нянавісці.

На цябе, мой лес,
Як на цуд гляджу —
Ад сасновых карон
Да блакітных красак.
Палянка дыміцца
Пасля дажджу,
Як зялёная коўдра
Пасля гарачага праса.
Тут мігам абясцэніцца:
Ювеліршчыня
Гэткае зіхценне рос —
Без цен.
Нават звычайная
Птушыная бласэнсіца
Набывае ў лесе
Першародны сэнс...

Паэт вядзе з лесам размову шчырую, сардэчную, пранікнёную, суб'ядседнікі з паўслова разумеюць адзін аднаго, бо

Усе мы дрэвы:
Хто клён, хто рабіна, хто дуб.
Цягнемся да сонца,
Шалясцім лістваю...

Але не звяліся людзі, якія

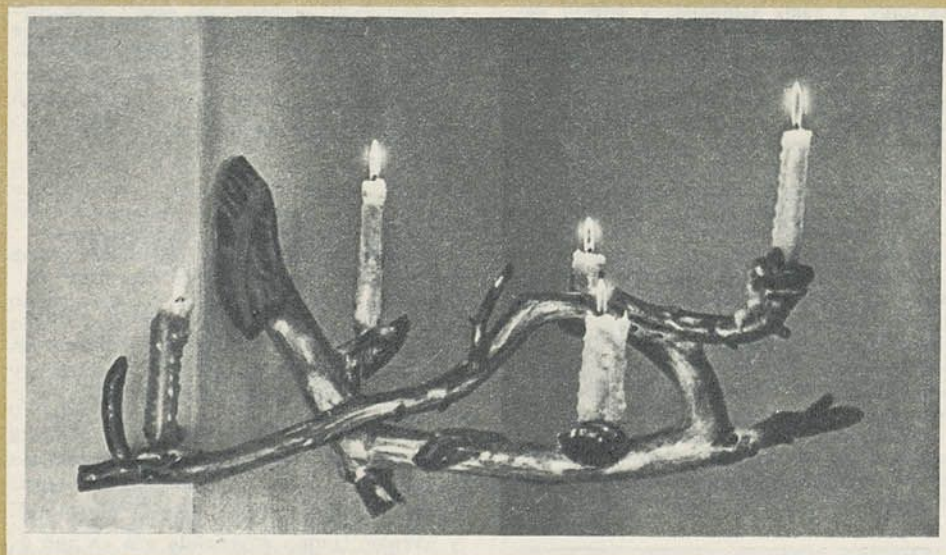
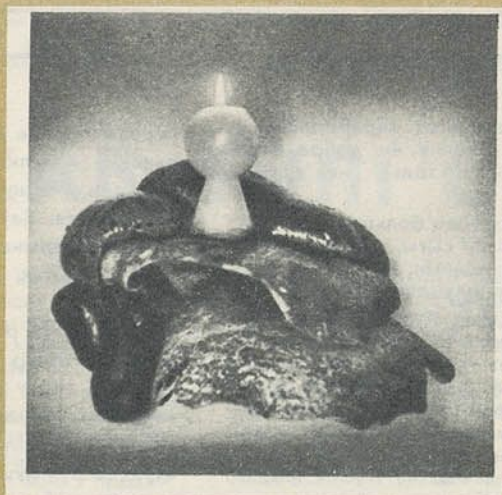
Пакрываць прамовы
Аб ахове лесу
І бюракратычных
Наламаюць дрэў...

З вялікім чалавечым болей і грамадзянскім гневаў працягвае паэт свой, па сутнасці, маналог: лес слухае і толькі «сумна гудзе» у адказ. Заканчваецца верш радкамі:

Лес мой,
Цуд мой,
Аклян мой зялёны і сіні,
Захавальнік магі і прысяг
І роздумаў добрых людскіх,
Я перадам нашу дружбу
Дачушы і сыну,
Каб іх рукі ніколі
Галін не ламалі тваіх.
Сінім вераснем ці лістападам
Я спыняюся ў цябе
На апошні начлег.
І мы зноў пашумім,
А пасля
Паразмаўляем без слоў:
Пра надзеі загінуўшых хлопцаў,
Пра зорныя спадарожнікі,
Пра чырвоныя журавіны і белы снег,
Пра журботны голас ззяюлі
І трывожны клёнат буслоў,
Пра каханне і смутак
І пра шчасце...

Да гэтага наўрад ці можна што дадаць. Хіба толькі вась гэта:
— Жыві, шумі, набірайся моцы, наш родны лес!

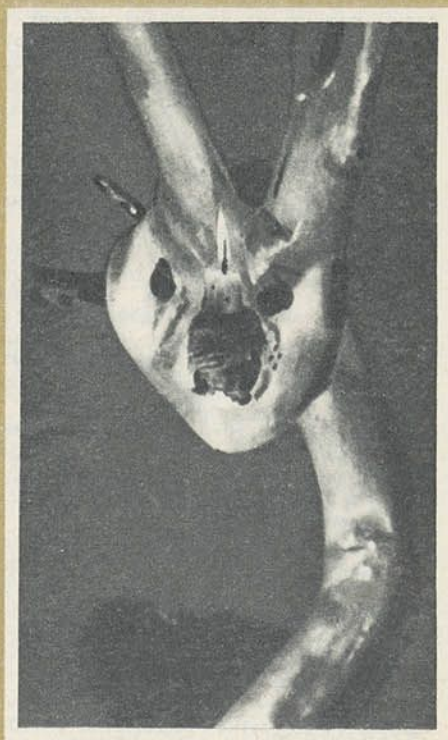
Мікола ГІЛЬ.

— Я не жадаў бы ператвараць пакой у філіял ляснога музея.
— Мне больш да спадобы падсвечнікі рыжскай вытворчасці.

Магчыма, хто-небудзь скажа і так. А гаспадар кватэры, мінчанін Аляксандр Чуланаў (яго рукі прычыніліся да гэтых цудоўных рэчаў) гаворыць:

— Каму — «мая шанюўная шафа», каму — інкруставанае люстра... Я ж люблю рэчы, якія не адышлі далёка ад прыроды. З імі жывеш, з імі «размаўляеш», як з сябрамі. Ну, як напрыклад, не пагаварыць з гэтым капам-курцом?

ЯЛЕЦ

Гэта адна з найбольш распаўсюджаных нашых рыб. З выгляду гэтая невялікая рыбка нагадвае маладога галаўня, але адрозніваецца ад яго больш сціснутым целам, больш вузкай галавой, невялікім ротам.

Ялец любіць свежую, чыстую ваду, і таму часцей сустракаецца ў невялікіх і сярэдняй велічыні азёрах з пясчаным дном. У непраточных азёрах і сажалках ялец ніколі не трапляецца і наогул пазбягае мулу і цёплай вады. Гэта вельмі жвавая і спрытная рыбка, якая па быстрыні рухаў не ўступае верхаводцы. Галоўная ежа яльца — матыль і камары-таўкунчыкі. Акрамя насякомых, гэтая рыбка не грэбуе зернем пшаніцы, аўсу і жыта, а таксама шаўкоўніцы. Буўныя асобіны нязрэдка спажываюць малявак іншых рыб. У невялікіх рэчках галоўнай іх ежай з'яўляюцца шыцікі. Вясною ялец у вялікай колькасці знішчае ікру іншых, больш каштоўных рыб і гэтым самым робіць невялікую шкоду.

Яльцы не растуць вельмі рана, адразу пасля шчупакоў, адначасова з язямі.

Яльцы заўсёды сустракаюцца вялікімі чародамі, асабліва адна- і двухгадовыя, аднак самыя буйныя вядуць адасоблены спосаб жыцця, аддаюць перавагу затокам і ціністаму дну. Аседлымі яльцы становяцца тады, калі канчаткова спадзе вада. Аседлае жыццё чарод яльцоў выяўляецца ў тым, што яны трымаюцца якога-небудзь вызначанага раёна, выходзячы раніцай на бліжэйшы перакат, а к вечару вяртаюцца ў ямы ці да берагоў. Звычайна ялец «стаіць» блізка каля дна. Улетку, калі ночы мясячныя, ялец трымаецца на паверхні пасля захаду і перад усходам, у той час, калі вылятаюць з вады і падаюць на яе камары-таўкунчыкі, а ў невялікіх рэчках, на берагах якіх растуць дрэвы і хмызнякі, — удзень, асабліва ў ветранае надвор'е.

З надыходам халоднага надвор'я чароды яльцоў усё радзей выходзяць на мелкаводдзі і перакаты, трымаюцца больш на глыбіні. Калі вадаем пакрываецца першым лёдам, яны яшчэ даволі бойкія, трымаюцца ля паверхні, але хутка залягаюць у глыбокіх ямах і выходзяць з іх толькі ў адлігу.

Для вуджэння яльцоў звычайна выкарыстоўваецца тонкая і лёгкая снасць. Вудзільна — пругкае, калі магчыма, сучэльнае. Яльца можна вудзіць амаль усімі вядомымі спосабамі, але галоўны з іх — вуджэнне «у праводку». Папярэдняй прынады на яльца ніхто не робіць, і прыкормку кідаюць толькі ў час вуджэння. Падкормка можа быць рознай, гледзячы якая пара году, але амаль заўсёды замешваецца з глінай. Гліну лепш замяняць тварагом, які змешваюць з цестам і буйным вотруб'ем. Такая прыкормка вельмі хутка прываблівае яльцоў.

Радзей ялец бярэ на параную пшаніцу.

Ялец — адна з самых пераборлівых і капрызных рыб: сёння ён добра бярэ на матыля, заўтра толькі на апарыша і г. д.

Хапае прынаду ялец больш рэзка, чым плотка, але, калі ён сыты, дык толькі хапае прынаду за кончык. Падсякаць трэба рэзка, але не размашыста.

Лепш за ўсё ялец бярэ ў канцы лета і на пачатку восені. У некаторых месцах ялец добра бярэ на хлеб, у другіх — на гняваго чарвяка. Абедзве насадкі, верагодна, больш прыгодныя на слабым цячэнні ці ў зусім стаячай вадзе. У невялікіх рэчках, дзе нельга вудзіць з лодкі, яльца лепш лавіць на мушку нахлыстам або на шыціка.

ЗАМЕСТ МАТЫЛЯ

Іншы раз цяжка здабыць чарвякоў і матылёў. У такіх выпадках у якасці насадкі можна выкарыстаць страўнік буйных рыб, нарэзаны кавалачкамі памерам з матыля. Бяруць на гэтую насадку яршы, печкуры, акуні, плоткі, гусцера, падлешчык.

ЯК ПАДМАНУЦЬ АКУНЯ

Каб прывабіць буйных акунёў і адгнаць назойлівых яршоў, апусціце ў ваду на тонкім шнуры (лёсцы) бутэльку з-пад малака з дробнымі рыбкамі. Да бутэлькі з усіх бакоў збяруцца акуні. Спакуса вялікая: стукваюць аб шкло губамі, а ўзяць не могуць. Апетыт расце. І ў гэты час апускаецца на кручку ці мармышцы матыль ці маляўка. Нажыўку хапае больш моцны, а рыбалову толькі таго і трэба.

У КАНЦЫ ЛЕТА

Падаўжаюцца ночы. Усё часцей вадаёмы ахутваюцца густымі туманамі. Ранкі халаднаватыя. У канцы верасня з раніцы часам бывае іней.

Вельмі цікавае начное вуджэнне ляшчоў доннымі вудамі са званочкамі над доўгімі паплаўкамі, афарбаванымі ў белы колер, якія кладуцца на ваду паблізу агню ці ліхтара.

Поспех вуджэння залежыць ад своечасовай прыкормкі месца лоўлі (а па магчымасці прынады на працягу некалькіх дзён), правільна падрыхтаванай снасці і навываў карыстання ёю ў цемры. Ловяць ляшчоў на гноевых чарвякоў, кавалачкі мяккага сыру. Добра рыба бярэцца ў першай палавіне ночы і на золку.

Не менш цікава і лоўля доннымі вудамі язёў і галаўнёў на дробных жаб. Лепшы час лоўлі — вечарам, ноччу і на золку. Бяруць на гэтую прынаду буйныя акуні і шчупакі.

Пры вуджэнні паплаўковымі вудамі

перавагу трэба аддаваць чарвякам, апарышам, матылю і іх камбінацыям, напрыклад, 1-2 апарышы і столькі ж лічынак матыля. Заўважана, што такая камбінаваная прынада больш вабіць белую рыбу — плотак, падлешчыкаў, яльцоў і інш.

Іншы раз у рэках, а часцей у азёрах можна назіраць аблавы чарод акунёў на малявак. Увагу рыбалова прыцягвае паверхня вадаёма, якая раптам пачынае «кіпець» у якім-небудзь месцы. Гэта акуні, акружыўшы чародку малявак, гоняць іх да берага. Калі ў гэты час асцярожна падплысці на лодцы да месца акунёвага палявання, можна налавіць спінінгам на маленькую ці акунёвую блешню добрых гарбачоў. Аблава, якая пачынаецца нечакана, таксама нечакана і канчаецца. Прадаўжаць далей лоў у гэтым месцы няма сэнсу, бо чародка акунёў пайшла шукаць новых малявак. Трэба назіраць за паверхняй вадаёма і хутка плысці да таго месца, дзе пачынае «кіпець» вада.

НА КАВАЛАК ДЗЁРНУ

Звычайна буйную рыбу ловяць з прынадай. Перад рыбалкай на аблюбованым месцы кідаюць у сумесі з глінай кашу, хлеб, распаранае зерне, макуху. Але такая прынада неащадная. Лепей выразаць невялікі кавалак дзёрну, апырснуць вадой і высыпаць на яго некалькі дзясяткаў чарвякоў. Хутка чарвякі запаўзучуць у дзёрн. Цяпер апускайце яго на дно ў тым месцы, дзе збіраецца лавіць рыбу. Чарвякі вылазяць з дзёрну паступова, прывабліваючы акунёў, ляшчоў, язёў, плотак і іншую рыбу. Такая прынада дзейнічае на працягу некалькіх дзён.

НАДЗЕЙНАЯ МАРМЫШКА

Надзейную мармышку лёгка зрабіць самому. Яна мае два кручкі. Вугал паміж кручкамі павінен складаць ад 15° да 30°. У часе паклёву абодва кручкі ўваходзяць у рыбу, надзейна засякаюць яе.

Такая мармышка дае магчымасць «прапанаваць» рыбе адразу некалькі прынад, напрыклад, на адзін з кручкоў можна насадзіць матыля, на другі — апарыша.

Як яе зрабіць? Самы просты спосаб — дзве дробныя стандартныя алавяныя мармышкі трэба спаяць разам і потым надфілем надаць ім неабходную форму. Лёска прывязваецца за адну з мармышак.

КАБ БЫЛІ СУСТРЭЧЫ

У Бабінавічах раней я ніколі не быў, але сёе-тое пра гэтую вёску і тутэйшыя мясціны чуў. Чуў, у прыватнасці, што Бабінавіцкая спартыўна-паляўнічая гаспадарка на добрым рахунку не толькі ў Віцебскай вобласці, але і ў рэспубліцы, што сюды з ахвотай наведваюцца паляўнічыя. Супрацоўнікі Рэспубліканскага савета Беларускага таварыства паляўнічых і рыбалоў называлі мяне і прозвішча чалавека, які нямаў зрабіў для таго, каб калісьці запушчана гаспадарка стала ўзорнай, — Аляксандр Якаўлевіч Бруеў...

На лясной дарозе я апынуўся мясечнай ноччу. Але начаваць у Сафіеўцы не захачеў — карцела хутчэй дабрацца да галоўнай базы гаспадаркі. На ўскраіне вёскі стрэў двух хлопцаў. Яны стаялі ля магутных КРАЗаў. Разгаварыліся. Высветлілася, што хлопцы едуць у кірунку базы. Неўзабаве я сядзеў у кабіне, і мой сусед, кружачы баранку, расказваў:

— Цудоўныя, брат, тут мясціны! А жыўнасці ў лесе — уга! Я тут на лесанарыхтоўках. Дык амаль кожны дзень лясных жыхароў сустракаю.

Праз некаторы час лес расступіўся, і фары выхапілі з цемры некалькі хат.

— Тая, што з верандай, — гасцініца, — растлумачыў мой добры гід. — Пасярод — дом паляўнічазнаўцы Бруева. А крайняя белая хатка — старэйшага егера...

На золку я адчыніў дзверы веранды. У пакой уварваўся подых лесу і вады. Я стаяў на ганку, слухаў спеў птушак, жмурачыся ад сонца, і думаў пра тое, што на свеце абавязкова павінны быць такія мясціны, як гэтая, — хоць бы для таго, каб час ад часу, вырываючыся з гарадскога тлуму, спачываць душой, нацяляць адвечную прагу цішыні і спакою, што жыве ў чалавечым сэрцы.

Менавіта з гэтага пачалося маё знаёмства з Бруевым. Спытаўшы, як спалася, Аляксандр Якаўлевіч раптам загаварыў пра тое, аб чым думалася мне на гасцінічным ганку:

— Дзесьці я чытаў, што чалавецтва не заўважае, як яно паступова глухне. Мо і праўда, не заўважаем? У горадзе яно, ведама... А тут не аглухнеш. Лес, возера не дадуць аглухнуць...

Гэтыя словы неяк адразу растлумачылі мне прычыну таго, чаму Аляксандр Якаўлевіч не прыжыўся ў горадзе, чаму яго пацягнула сюды, на базу рыбакоў і паляўнічых. Не, ён шукаў не адзіноты. Наадварот, ён сумее, калі пустое базавая гасцініца, калі няма вакол людской гаманы. Пывабіў яго лес, вось гэтае возера, а галоўнае — магчымасць берагчы гэтую красу і багацце, памнажаць яго, даручыць людзям.

...На базе я прабыў нядоўга. Але і за той кароткі час паспеў пераканацца, што паляўнічазнаўца Бруеў не можа сядзець без работы, што ён чалавек з пароды непаседаў. Яно, зрэшты, і не дзіўна: гаспадарка — больш сямідзiesiąці тысяч гектараў (амаль Белавежская пушча). паспрабуй, угледзь за ўсім? Аляксандр Якаўлевіч «дападае» да ўсяго. І сабе не

дае палёгкі, і з іншых патрабуе. Галоўны яго клопат — павелічэнне пагалоўя дзікіх жывёл. І трэба сказаць, што ў гэтай справе ён дабіўся найбольшых поспехаў.

Калі ў 1965 годзе ён узначаліў гаспадарку, усё тут было, калі можна так сказаць, у зародковым становішчы, хоць і лічылася, што існуе яна пяты год. Дзічыны было зусім мала, егеры адносіліся да сваіх абавязкаў абьякава. Узяўся Бруеў за справу рашуча. Егераў папярэдзіў, аднаго вымушаны быў вызваліць ад работы.

— Нельга было іначай, — гаварыў ён мне, прыгадваючы той час. — Не гаспадар ён быў у лесе. А раз так, то рабіць яму ў лесе няма чаго...

Пяць гадоў узначальваў Аляксандр Якаўлевіч гаспадарку. А калі справы пайшлі на лад, напрасіўся на пасаду паляўнічазнаўцы — да гэтага найбольш душа ляжала. Ды яно, калі разабрацца, клопату ў паляўнічазнаўцы не меней, чым у дырэктара: як-ніяк, паляўнічазнаўства — галоўны сектар у рабоце гаспадаркі.

Мы крочым з Бруевым лясною дарогаю. Яна вядзе нас праз густыя ельнікі і малады бярэзнік, выводзіць у сасновы бор і на паляны, — Аляксандр Якаўлевіч паказвае мне сваю гаспадарку. На падкормачнай пляцоўцы, згледзеўшы лізунец, што ляжаў асобна, збоку, мой спадарожнік усміхнуўся:

— Лася работа! Адкаціў, каб не перашкаджалі. Алені і казулі спакайнейшыя.

Праз метраў сто выйшлі да дашчанага будана. У ім — сховішча для зернеадходаў. Завозяць іх сюды восенню. Тут жа і невялікая палянка, засеяная віка-аўсянай сумессю. Амаль усе вольныя кавалкі зямлі ў лесе засеяны. Усяго ж у гаспадарцы сёлета больш трынаццаці гектараў аўсу, каля чатырох — пшаніцы, больш сямі — бульбы, дзiesiąт гектараў занята лубінам, два з палавінай — шматгадовымі травамі. І яшчэ колькі лічбаў назваў мне Аляксандр Якаўлевіч: у егерскіх абходах зімою дзейнічаюць дваццаць тры кармушкі для аленяў і казуль, 280 мясцін з лізунцом, дваццаць сем падкормачных пляцовак для дзікоў. Насыпана трыццаць пяць галечнікаў для баравых птушак.

У Бабінавіцкай спартыўна-паляўнічай гаспадарцы працуе дзевяць штатных егераў 3 паляўнічых (іх тут пяць калектываў) выбрана дзiesiąць грамадскіх інспектараў і пятнаццаць егераў. Гэта — надзейны актыў Аляксандра Якаўлевіча. Менавіта з іх дапамогаю паляўнічазнаўца гаспадаркі і праводзіць усю работу па ахове і памнажэнню лясных жыхароў. Актыўна дапамагаюць Бруеву жыхары навакольных вёсак А. Станкевіч, С. Скуткевіч, М. Севярынаў, У. Ярушчанка і многія іншыя. Напрыклад, на тэрыторыі сёмага егерскага ўчастка (ўсяго іх восьем) з дапамогаю грамадскасці засеяна шмат падкормачных палёў, пабудаваны два зернесховішчы, дзве назіральныя вышкі, выкапана яма для захоўвання бульбы.

І, канечне, грамадскія інспектары і егеры найпершыя памочнікі ў барацьбе з браканьерамі. Мо таму на сёмым участку амаль не чуто стрэлаў у недазвольны час. Старшыня калгаса імя Кутузава (другі абход) З. Нахаеў з'яўляецца членам праўлення паляўнічай гаспадаркі. Адначасова ён прымае ўдзел у біятэхнічных мерапрыемствах.

Такіх энтузіястаў тут нямаў. Вось чаму за апошнія гады «жывыя запасы» лесу значна павялічыліся. Цяпер тут больш 500 ласёў, 577 дзікоў, 13 казуль, 2564 зайцы-беякі і 291 русак, 65 аленяў, 400 цецерыкоў, 202 глушцы. Ёсць тут і рысь, і барсук, і норка, і янот, і куніца. Расце колькасць баброў — зараз іх амаль паўтысячы.

Зноў крочым па дарозе. На пяску, прыбітым дажджом, я заўважыў дзіўныя сляды: быццам прайшоў босы чалавек, толькі ступаў чамусьці больш на пальцы, чым на пяты. Бруеў усміхнуўся:

— Мядзведзь правалюхаўся...

Неўзабаве натрапілі яшчэ на адзін мядзведзь след.

— Бач ты, значыць, не адзін тут касалапы разгульвае, — не стрымаўся я.

— Не адзін... Больш трох дзiesiąткаў! — Аляксандр Якаўлевіч не хаваў свайго гонару. — Адночы сустрэўся нос у нос. Хадзілі на дзікоў. А тут на мяне — мядзведзь. Я дарогу яму саступлю, а ён на мяне. Раззлаваўся чагосьці. Ну і давалося... Да гэтага часу шкадую яго, ганарліўца...

Гаворка зайшла пра паляванне, пра яго этыку. Аляксандр Якаўлевіч з абурэннем гаварыў пра паляўнічых, для якіх галоўнае — штосьці ўпалаваць. На яго думку, гэта не паляўнічы, а забойца. Галоўнае — пабыць на прыродзе, нацешыцца яе фарбамі і гукамі, адпачыць, набрацца сіл і бадзёрасці. Ну, а надарыцца магчымасць, дык, вядома, і стрэльнуць можна, не без гэтага. Але ж гэтая страляніна не павінна быць самамэтай...

Гэтакія адносіны да прыроды — жывой і нежывой — усяляк прапагандуе паляўнічазнаўца Бруеў: ён не праміне выпадку, каб не пагутарыць з турыстамі, школьнікамі, тымі ж паляўнічымі і рыбакамі, якія прыязджаюць на Бабінавіцкую базу.

Дождж, які ўсчаўся, змусіў нас вярнуцца пад дах. Тут, на сядзібе, Аляксандр Якаўлевіч паказаў мне тэхніку базы: тры трактары, аўтамашыну, пілараму... І ўсё гэта — для жыхароў лесу. Для іх жа існуюць і дзве зоны спакою...

Была субота, і на базе было «завозна»: паляўнічых і рыбакоў сабралася нямаў. Я шчыра зайздросціў гэтым людзям: руплівы гаспадар Аляксандр Якаўлевіч зробіць усё, каб гэты дзень надоўга застаўся ў іхняй памяці. І яшчэ падумалася: чым больш будзе ў нас такіх гаспадарак, тым больш будзе цікавых сустрэч чалавека з прыродай.

Л. МІКАЛАЕУ.

Непрыкметна мінула лета. Усё часцей зацягваюць неба цяжкія хмары, часцей ідзе дождж.

Лясы сталі па-восеньску сумныя, пажоўклі лясныя травы.

Сарванае ветрам залацістае лісце ўсцілае зямлю. Асабліва прыгожыя ў гэты час бярозы. Залітыя сонцам, якое выглядае з-за хмар, яны зіхацяць золатам, радуючы вока і напаўняючы душу сваім чароўным ззяннем. Янтарныя асіны таксама вельмі прыгожыя. Калі вецер кранае іх лісце, яны нібы ажываюць. Здаецца, што дрэвы спяшаюцца сказаць адно аднаму аб нечым важным.

Восень паскарае крок, спяшаецца скончыць усе свае справы. З кожным днём дрэвы агаляюцца ўсё больш. Падхоплене парывамі ветру, лісце кружыцца ў паветры, блішчыць на сонцы рознакаляровай вясёлкаю. Паветра свежае і празрыстае. Дыхаецца свабодна, лёгка. Іншы раз вецер даносіць пах дыму ад кастра паляўнічых ці крык пеўня з бліжэйшай вёскі. І зноў вакол цябе цішыня. Толькі шамаціць лісце пад нагамі.

Птушак у гэты час амаль не чуваць. Толькі застракоча сарока ды прастогне на ўзлеску жаўна. Зрэдку яшчэ пачуеш піск жоўтагаловых каралькоў — калібраў нашых лясоў. За імі пачне сваю пераклічку чародка сініц. Можна пачуць перастук ляснога барабаншчыка — вялікага стракатага дзятла ды галасы блакітнакрылых соек, якія збіраюць пад дубамі жалуды. Узняўшы ў дзюбу спелы жолуд, птушка ляціць у гушчар і хавае яго ў зацішным куточку. Сойкі часта забываюць свае кладоўкі. Тады імі карыстаюцца вавёркі і мышы. Частка схаваных сойкамі жалудоў вясной прарастае — пачынаюць жыццё новыя дрэвы. Так птушкі дапамагаюць лесаводам.

Верная прыкмета восені — з'яўленне ў небе дзікіх гусей. Яны спяшаюцца ў вырай. Іх галасы над галавой навяваюць лёгкі смутак...

Мінаюць апошнія дні кастрычніка. Раніцай на лужынах блішчыць першы лядок. Трава серабрыцца інеем.

Лес становіцца ўсё больш сумны. І смутак гэты ўзмацняюць халодныя ранішнія туманы, якія нібы ватай ахутваюць голае галлё бяроз. Але да поўдня туман асядае, бярэзнікі, зацягнутыя смугой, выглядаюць амаль фіялетавамі.

Лясы стаяць маўклівыя, прыслухоўваючыся да кропляў дажджу.

Рыба, вядома, не можа жыць без кіслароду, які знаходзіцца ў вадзе. Яна выкарыстоўвае яго з дапамогай свайго галоўнага дыхальнага апарату — жабраў, а таксама дадатковых — скуранага покрыву. Некаторыя, як сом, — з дапамогай кішэчніка, а часта праз слізгістую абалонку ротавай поласці. Абагачаецца вада кіслародам двума шляхамі: з паветра і за кошт зялёных раслін...

Калі змяншаецца колькасць кіслароду ў вадзе, рыба пачынае падыходзіць да палонак. Яна ідзе туды, дзе больш кіслароду. У такіх месцах яе збіраецца вельмі шмат і, калі не прыняць неабходных мер, яна гіне.

Павялічыць колькасць кіслароду ў вадзе можна рознымі спосабамі. Да іх адносяцца: знішчэнне жорсткіх раслін, ачыстка лёду ад снегу, высечка палонак, расчыстка прытокаў са свежай вадою, падача свежай вады пад лёд, нагнятанне туды кампрэсрам свежага паветра, аэрацыя. Адным з найбольш даступных спосабаў аэрацыі вады з'яўляецца высечка лёду. Высякаць яго рэкамендуецца ў глыбокіх месцах вадаёму і там, дзе ёсць праточная вада. У залежнасці ад велічыні вадаёма палонкі робяць ад трох да трыццаці метраў даўжыні і ад аднаго да трох метраў шырыні.

Ці даводзілася вам пільна прыглядацца да жыцця яловага лесу?

Елка расце ў лясах іншы раз па суседству з бярозай, асінай, сасной. Але часцей за ўсё яна ўтварае «чыстыя» ельнікі. Асабліва цікавыя густыя, казачна-урачыстыя ельнікі-зеленамошнікі з тоўстым аксамітна-мякім дываном зялёных імхоў.

Як жа рассяляюцца гэтыя дрэвы? Кожнае яловае семя мае невялікае крыльцо. З дапамогай такога лятальнага апарата, падхоплене ветрам, яно, быццам лёгкі планёр, лятае ў паветры і потым апускаецца на шарпак. Падхоплене ветрам, лёгка слізгаціць па ім іншы раз дзесяткі кіламетраў. Праўда, такія спарборніцтвы адбываюцца не штогод, а звычайна праз чатыры-пяць год. Акрамя асноўнага распаўсюджвальніка яловага насення — ветру, ім дапамагаюць лясныя насельнікі — вавёркі, крыжадзюбы, дзятлы.

Надышоў час пасадкі адных раслін і выкопвання тых шматгадовых рас-

лін, якія не могуць зімаваць у адкрытым грунце.

Да пачатку моцных замаразкаў высаджаюцца такія цыбульныя расліны, як пазнацвет, крокусы, нарцызы, цюльпаны, гіяцынты.

Пакуль стаіць сухое надвор'е, трэба падрыхтаваць градкі для шматгадовых раслін: флэксаў, пярэсны, мардоўніку, арабісу і аднагадовых — пятуні, наготкі, пахучага гарошку, званца. Высяваць іх лепш за ўсё ў канцы кастрычніка.

Пачынаюцца начныя замаразкі. Яны асабліва небяспечныя для вяргіняў і клубневай бягоніі. Баяцца замаразкаў астры і хрызантэмы, якія ў гэты час цвітуць. Каб захаваць кветкі, трэба на ноч накрываць іх поліэтыленавай плёнкай, а клубні засыпаць зямлёю.

Калі замаразкі стануць больш моцныя і надземная частка вяргіняў і каннаў пачне цягнуць, клубні іх трэба выкапаць і перанесці ў халаднаватае памяшканне да наступнай вясны.

НАРОДНЫЯ ПРЫКМЕТЫ

Многа зімою снегу — чакай ураджаю.

Зімой мяцеліцы — летам непагадзь.

Зімовае цяпло — летні холад.

Калі ўлетку рана з'явіцца на дрэвах жоўтае лісце — будзе ранняя восень.

Пчолы абляпілі сценкі вулля — да спёкі.

Вецер дзьме парывамі — да ціхага надвор'я.

Мала на небе зорак — да пахмурнага надвор'я.

Калі туман сцелецца па зямлі — будзе добрае надвор'е.

Лебедзі ляцяць у вырай позна — будзе працяглая і цёплая восень.

400 ПАРАД АМАТАРАМ САБАК

МАНФРЭД КОХ-КОСТЭРЗІТЦ

8. У маленькім памяшканні ці загрузачным мэбляй пакоі вялікі сабака будзе толькі цяжарам. Ён і сам будзе адчуваць сябе дрэнна, пакутваць. «Лепш трошкі менш, чым больш», — вось наш дэвіз.

9. Кожнаму сабаку неабходна штодзённа пабегаць на волі. Колькі трэба дазваляць яму бегаць — залежыць ад яго паводу і пароды. Але сабака павінен хоць бы паўгадзіны пагуляць штодзень.

10. Хто жыве адзін, ці вельмі заняты справамі, перад тым, як купіць сабаку, павінен як след падумаць. Безумоўна, для тагога чалавека сабака будзе верным сябрам. Але ж пра сябра трэба клапаціцца.

11. У каго даволі часу і хто сапраўды любіць сабак — хай купляе шчаня. Двух-трохмесячнае шчаня лёгка паддаецца выхаванню і з першых жа дзён прывыкае да гаспадара. Але даглядаць шчаня — клопатліва. Таму той, у каго не вельмі шмат вольнага часу, хай купіць шасці-дзясцімесячнае шчаня, якое было ў добрых руках і атрымала адпаведнае выхаванне.

12. Заўсёды больш выгадна заводзіць пародзістага сабаку а не сабаку невядомага паходжання. Пароды сабак — вынік доўгай і руплівай працы, можна сказаць — вынік творчасці чалавека. Шляхам адбору і выхавання былі атрыманы вызначальныя рысы характару і экстар'еру, якія людзі лічылі прыгожымі ці карыснымі. Калі купляеш шчаня, цяжка сказаць, што з яго вырасце. Характэрныя для яго пароды прыкметы выяўляюцца толькі праз паўгода. Таму шчаня лепш купляць з вядомага гнязда.

13. Старайцеся не браць старога сабаку. Звычайкі старога сабака так унараіліся, што наўрад ці вам удасца іх змяніць. Да таго ж старому сабаку вельмі цяжка стаць сябрам новага гаспадара.

14. Хто хоча падарыць сабаку, хай не чанае ўдзячнасці. Пародзістых сабак дораць рэдка. Але калі ў нашолцы корпаюцца пяць-шэсць шчанюкоў, бацька якіх невядомы, і гаспадару неабходна пазбыцца іх, яму застаецца толькі іх падарыць. Праўда, і дварняк можа таксама быць верным і адданым сябрам. Але, на жаль, не кожны можа хадзіць па вуліцы з помессю шпіца і дога.

Нават маленькі сабакча можа быць цудоўным вартуніком. Часам даволі злоснага сабакча брэху, каб чалавек, які прыйшоў з благімі намерамі, адмовіўся ад іх, бо цяжка вызначыць, наколькі «злосны і небяспечны» сабакча брэша на цябе.

РЫБАЦКАЯ ГІСТОРЫЯ

Пал Кірайхедзі

Ніхто не расказвае пра свае прыгоды з такім захапленнем і няпраўдападобнасцю, як рыбакі. У кожнага з іх ёсць у запасе дзве-тры гісторыі аб агромістых рыбаках, якія былі выцягнуты з вады менавіта ў той момант, калі іх, рыбакоў, ніхто не бачыў.

Энэ Домба вельмі любіў лавіць рыбу вудачкаю і здалёк захапляцца сваёй жонкаю. Калі жонка была паблізу, ён ёю не захапляўся, таму што яна была сварлівай і выкарыстоўвала кожную зачэпку для таго, каб павучаць мужа і пілаваць яго.

Гэта здарылася ў адзін цудоўны зімовы дзень. Домба з'явіўся перад жонкаю і сказаў:

— Ранэ! Такого яшчэ ніколі не было! Я злавіў шэсць вялізных рыбін. І ў такую халадэчу! Меней як за дзве гадзіны. Вось такія былі! — з захапленнем паказаў ён.

— А дзе яны? — спытала жонка.

— Я іх прадаў. Што б мы рабілі з такой колькасцю рыбы? Ты ж ведаеш, што я лаўлю рыбу толькі дзеля спартыўнага інтарэсу.

Жонка коса паглядзела на яго.

— Паслухай, Энэ! Наступны раз мы будзем разам лавіць рыбу, — заявіла яна і цвёрда дадала: — Ты заўсёды хлусіш. Я добра ведаю, што ты і маляўкі не злавіў. Цяпер я пайду разам з табою ў рыбу, і мы паглядзім, як ловацца такія вялікія рыбін.

Домба быў у роспачы. Уласна кажучы, ён любіў вудзіць рыбу галоўным чынам з-за таго, што мог пабыць адзін, без жонкі, і што яшчэ важней, не чуў яе голасу. У глыбіні душы Энэ не цікавіла рыба, а на чарвякоў ён глядзець не мог. Ён марыў пасядзець з вудачкаю ў руках на беразе ракі. Вось што любіў Энэ Домба.

Аднак, на жаль, праз некалькі дзён жонка настаяла на тым, што будзе дапамагаць мужу лавіць рыбу.

Домба змірыўся з ударам лёсу. Ёсць беды, ад якіх нікуды не дзенешся. Ён пакорліва крочыў побач з жонкаю. На

ПАД ГОМАН ВОГНІШЧА

беразе ракі яны спыніліся. Ён пачапіў чарвяка, закінуў вуду і пачаў чакаць. Міналі гадзіны. Домба вудзіў, але рыбін нібыта насміхаліся з яго. Яны плавалі каля кручка, але не было відаць, што хоць адна імкнецца праглынуць кручок. А Ранэ лаяла мужа. Яна называла яго ілгуном, а гэта слухаць было вельмі крыўдна.

— Хацела б я ведаць, — пранізлівым голасам, са з'едлівай насмешкай трашчала жонка, — у чым прычына гэтай няўдачы?

Домба выцягнуў вудачку з вады. Кручок быў пусты.

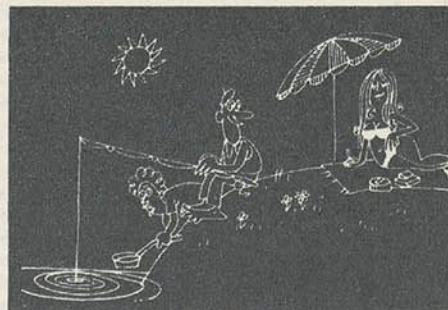
— Вельмі проста, Ранэ. Калі тут, побач ты, рыба не асмельваецца адкрываць рот.

Пераклад з венгерскай.

З БАЛГАРСКАГА ГУМАРУ

Без слоў.

— Гэй, Пеша-а, куды глядзіш?!

— І навошта я выходзіла замуж за адукаванага зайца?..

ДУБРОВЫ БРЭСЦКАГА ПАЛЕССЯ

Да пачатку XIX стагоддзя тэрыторыя Брэсцкага Палесся была цалкам занята дрымучымі лясамі, непраходнымі балотамі і багнамі. У непразных нетрах вадзілася мноства зяроў і птушак.

У 1227 годзе ў час моцнага голаду ятвягі, якія жылі тут, прасілі хлеба ў князя Уладзіміра Валынскага: «И будем давать тебе, великий княже, белок, бобров, шкуры медвежи, куниц черных, туров, лисиц и зубров».

Багатыя лясныя — сасновыя бары, дубровы, бярозавыя гаі, векавыя пушчы — Белавежская, якая даходзіла да Кобрына, Рудска-Пружанская паміж Брэстам і Пружанамі, Ялаўская і Лядская ў раёне Кобрына і Драгічына — займалі тэрыторыю Брэсцкага Палесся амаль на сорак працэнтаў.

Першае месца па даўгалеццю сярод дрэў Брэсцкага Палесся належыць дубу. І сёння сустракаюцца волаты, вышыня якіх дасягае некалькіх дзесяткаў метраў.

З адной дубовай калоды ў 1784 годзе пабудавалі рачное судна, на якім польскі кароль Станіслаў-Аўгуст падарожнічаў па Каралеўскім, цяпер Дняпроўска-Бугскім канале.

Сто гадоў таму назад да Драгічына (у той час невялікага мястэчка) з усіх бакоў падступалі грабава-дубовыя масівы, якія належалі княгіні Бобрынскай. Па ўспамінах старажылаў вёсак Белін, Адамава, Красцінава на месцы гэтых населеных пунктаў яшчэ ў васьмідзесятых гадах мінулага стагоддзя быў вялізны дубовы лес. Але памешчык Арэшка, якому ён належаў, прадаў дубровы, а на ачышчанай зямлі рассяліў сялян, якія працавалі ў яго маёнтку.

Непапраўную шкоду лясам Брэсцкага Палесся прынесла першая сусветная вайна: былі знішчаны тысячы гектараў дуброў. За гады нямецка-фашысцкай навалы толькі ў адным Драгічынскім раёне былі спілаваны дубы на плошчы больш чым 400 гектараў.

Цяпер плошча дуброў на тэрыторыі Брэсцкага Палесся дасягае 9000 гектараў, што складае шэсць працэнтаў ляснога фонду гэтага краю.

Р. РЫЛЮК.

«ЗАПАСКУДЖАНЫ СВЕТ»

Група вядомых італьянскіх рэжысёраў, у тым ліку Петры, Пантэкорта, Вісконці, Антаніні і Раселіні, вырашылі стварыць поўнаметражны фільм «Запаскуджаны свет», цалкам прысвечаны праблемам экалогіі. Прадзюсер Альфрэда Біні атрымаў спецыяльную дапамогу ад міжнароднай арганізацыі, якая займаецца праблемамі аховы прыроды. Падрыхтоўчая

праца працягвалася два гады. Сабраны багацейшы матэрыял. Фільм раскажа пра многія сумныя гісторыі. Пра гэты новы твор кіно Альфрэда Біні ў штотыднёвіку «Эспрэса» гаворыць: «Многія лічаць, што наша зямля нагадвае пацыента, якому пагражае смерць. Маўляў, позна ўжо клікаць урача, ёй патрэбен магільшчык... Сутнасць нашага фільма ў іншым: мы можам выратаваць зямлю, мы павінны гэта зрабіць. Выратаванне прыроды — у самім чалавеку».

БЕЛАРУСКАЯ ЕЛКА У ШВЕЦЫІ

Каля двух тысяч гектараў можна вырасіць з насення беларускай елкі, адпраўленага Міністэрствам лясной гаспадаркі рэспублікі па заказе знешнегандлёвага прадпрыемства Венгрыі «Унгарафлор».

Беларуская елка мае высокую прадукцыйнасць, добрую форму ствала. Яна дае з гектара каля 600 кубаметраў драўніны. Высокую атэстцыю яна атрымала ў Швецыі, куды насенне дастаўляецца на працягу дзесяці год. Тут, па шведскіх дадзеных, беларускай елкі засеяна 70 тысяч гектараў. Каралеўскі інстытут генетыкі і селекцыі лясной гаспадаркі прызнаў, што па марозаўстойлівасці ва ўмовах паўднёвых раёнаў краіны яна займае першае месца.

Гэтай гаспадарча-каштоўнай хваёвай пародай зацікавіліся лясныя ведамствы Італіі і ФРГ. Па іх просьбе ім адпраўлены першыя партыі насення.

ЦЮЛЕНІ НА БАЛТЫЦЫ

У Балтыйскім басейне распаўсюджана кольчатая нерпа — дробны цюлень, вагой 50—60 кілаграмаў. У кольчатой нерпы сімпатычная кароткая мордачка, якая нагадвае каціну. «Апранута» нерпа ў прыгожае футра — карычневае ці чорнае з шэравата-жоўтымі кольцамі (гэта і дае назву зверу).

Улетку нерпы трымаюцца каля бязлюдных камяністых мелкаводдзяў, а ўзімку перакачоўваюць на лядовы прыпай кіламетраў за 5—20 ад берага.

Жыве ў водах Балтыкі і другі, так званы шэры цюлень. Па памерах ён у многа разоў большы за нерпу. Спосаб жыцця гэтых далёкіх сваякоў шмат у чым падобны. Толькі шэры цюлень трымаецца далей ад берага.

Ці шкодныя цюлені? У мінулым стагоддзі цюленяў лічылі драпежнікамі. Аднак вывучэнне біялогіі цюленяў змяніла гэты памылковы погляд. Цюлені — неад'емнае біялагічнае звяно марской фауны. Знішчаюць яны слабых рыб і гэтым нібы выкон-

ваюць ролю марскіх санітараў. Знішчэнне цюленяў можа зрабіць істотны ўплыў на цэласнасць іхтыафауны. Так, у 1914 годзе ў Англіі шэры цюлень быў амаль знішчаны. Можна было чакаць павелічэння колькасці каштоўных рыб, але колькасць ласосевых ад гэтага не павялічылася. Сярод рыб, якую лавілі, часта трапляліся хворыя і слабыя. Тэрмінова быў забаронены промысел шэрага цюленя.

Промысел цюленяў на Балтыцы пакуль вядзецца, але ён абмежаваны. Спартыўнае і аматарскае паляванне катэгорычна забаронена. Без дазволу органаў рыбааховы забаранецца наведванне логвішчаў. Забаронены таксама работы ў радыусе 12 міль ад логвішчаў цюленяў.

Гэта строга, але апраўданыя меры. Яны прыняты дзеля таго, каб захаваць цюленя на Балтыцы.

З ДУБОВАГА ПНЯ

Адшумеў, адгаманіў сваё дуб: не вытрымаў аднойчы націску буры, упаў на зямлю. Застаўся ад ляснога волата дуплясты пен-камель. І от жа дай веры! Заляцела ў тое дупло бярозавае зернятка, ляжала-ляжала там і прыжылося, пусціла кволенькі рас-ток. А праз гады і дрэвам стала — беластволаю бярозою...

Такое стрэнеш не часта. Вось чаму наш аўтар А. Федарук не ўтрымаўся, каб не сфатаграфавач гэтую бярозу, што вырасла з дубовага пня.

Фота А. ФЕДАРУКА.

СПАДАБАЛАСЯ

Зімовым днём у вёску Гамарня Быхаўскага раёна забрыў дзік. Голад і холад прымусілі знясіленую жывёліну прыйсці да людзей. Лясны госьць атрымаў тут дапамогу. Яго загналі ў пусты склад шышкасушылікі Дунайкоўскага лясніцтва. Даглядаць вепрука пачала Ніна Сідараўна Плахоцкая. З кожным днём звер папраўляўся, набіраў сілу.

І вось дзіка выпусцілі на волю. Але, відаць, яму спадабалася жыць у людзей: яшчэ некалькі разоў заходзіў ён у вёску.

КРЫЛАТАЯ ПАМОЧНИЦА

Памочніцай земляроба і лесавода называюць шэрую курапатку. Гэтыя птушкі з'ядаюць мноства даўганосікаў, вусеняў, розных слімакоў. Гэта адзіная з птушак, якая знішчае каларадскага жука.

Зімой у пошуках корму чародкі курапатак імкнуцца да чалавечага жылля, дзе лягчэй пражыць і дачакацца цёплых дзён.

Звыш чатырохсот грамадскіх пастоў Брэсцкай вобласці ўзялі пад ахову сем'і шэрых курапатак.

ПАЯДЫНАК З ДРАПЕЖНИКАМ

Шафёр калгаса «Лісна» Верхнядзвінскага раёна Пятро Гігель узяў стрэльбу і накіраваўся з сабакам у лес. У густым ельніку ён пачуў чвяканне і валтузню. Трымаючы зброю нападготове, паляўнічы пайшоў на гэты гукі. На паляны змагаліся сабака і вялізная рысь.

На імгненне паляўнічы разгубіўся. Стралаць? Можна патрапіць у сабаку. Чалавек прыняў смелае рашэнне: забіў звера прыкладам.

ПТУШЫНЫ СУД

Птушкі пільна сочаць за выкананнем сваіх птушыных законаў і сурова караюць тых, хто іх парушае.

Для слухання справы вароны збіраюцца ў пустэльным месцы, звычайна на вяршынях пагоркаў. Дзве ці тры птушкі садзяцца на галіны суседніх дрэў і ахоўваюць пасяджэнне. Абвінавачаны стаіць у цэнтры круга. Час ад часу шум перакрывае карканне. Верагодна, гэта выступае абвінаваўца ці адвакат. Потым шум зноў узмацняецца. Можна здагадацца, што вынеслі прысуд. Присяжныя і гледачы забіваюць вінаватага на месцы.

Такія ж суды назіраліся і ў фламінга. Яны адбываюцца таксама, як і ў варон. Суддзі могуць вызваліць падсуднага, могуць і прыгаварыць яго да смерці. У гэтым выпадку злачынцу задзеўваюць насмерць. Іншы раз птушку, якая правінілася, выганяюць з чарады. Калі ж самотнік спрабуе наблізіцца да калоніі, яго адганяюць. Праз некаторы час няшчасны фламінга памірае ў адзіноце.

«ВУХА» МЯДУЗЫ

Ці ведаеце вы, чаму мядузы ўлоўліваюць набліжэнне шторму за 10—12 гадзін да яго пачатку? Даследчыкі вызначылі, што гэтыя прасцейшыя істоты валодаюць здольнасцю ўспрымаць інфрагукі—гукавыя ваганні нізкай частаты, якія недаступны слыху большасці жывёл. А менавіта такія інфрагукі ваганні ўзнікаюць ад трэння штармавых хваляў і распаўсюджаюцца на вялікія адлегласці, апыраджаючы шторм.

Мадэліруючы орган студэнтаў істоты, савецкія вучоныя стварылі электронны апарат «вуха мядузы». Ён прадказвае набліжэнне шторму нават за 15 гадзін.

«КАШУЛІ» ДЛЯ СОСНАУ

Кожную вясну на аголеных схілах паўднёва-усходняга Крыма лесаводы высаджваюць тысячы маладых дрэў. Як зрабіць, каб дрэўцы прыжыліся на кручы?

На дапамогу практыкам прыйшлі вучоныя Крымскай горналеснай вопытнай станцыі. У спецыяльным гадавальніку саджанцы вырошчваюць у поліэтыленавых мяшэчках. Праз адтуліны ў поліэтылене трапляюць паветра і вільгаць. Двухгадовыя расліны ў поліэтыленавых кашулях перасаджваюць у грунт. Такія дрэўцы не баяцца жорсткіх вятроў.

МАРСКІХ КОЦІКАУ БУДЗЕ БОЛЬШ

Больш як у два разы павялічыліся статкі каштоўных марскіх звяроў на ціхаакіянскіх логвішчах Савецкага Саюза за перыяд дзеяння Міжнароднай канвенцыі па марскіх коціках. Прадстаўнікі Канады, ЗША, СССР і Японіі абмеркавалі на чарговай сесіі праграмы сумесных навуковых даследаванняў і меры, накіраваныя на павелічэнне колькасці гэтых марскіх жывёл, вызначылі аб'ём іх марчымага промыслу. На сесіі было адзначана, што

краіны—удзельніцы канвенцыі—будуць рабіць усё, што ад іх залежыць, каб захаваць і памножыць гэты від.

КОЛЬКІ У МАЛАЙЗІІ НАСАРОГАУ?

Славутыя малайскія джунглі, якія яшчэ нядаўна кішэлі дзічынай, пусцеюць. Падлічана, што тут засталася толькі шэсцьсот тыграў. Ва Усходняй Малайзіі цяпер налічваецца не больш як пяцьсот сланоў і каля трохсот малайскіх тапіраў. Насарогаў засталася толькі дваццаць.

СЮРПРЫЗ АКІЯНА

Вялізная скала, якая ўзвышалася над воднай паверхняй на дзесяць метраў, знаходзілася за 18 марскіх міль ад паўднёва-заходняга ўзбярэжжа Ісландыі. Яна служыла рыбакам арыенцірам.

І вось нядаўна на здзіўленне рыбакоў і ўлад востраў раптам знік. Мяркуюць, што ў часе землетрасення марское дно апусцілася, і таму востраў знік.

ЛЕАПАРДЫ І МАЛПЫ

Старыя жыхары Фрытаўна, сталіцы Сеьера-Леонэ, яшчэ памятаюць той час, калі навакольныя лясы кішэлі леапардамі. Часам яны, наводзячы жах на жыхароў, разгульвалі па цэнтральнай вуліцы горада. Тады звера бязлітасна знішчалі. Спецыяльныя атрады паляўнічых сцераглі горад, забіваючы леапардаў паўсюдна, дзе толькі іх ні сустракалі. Неўзабаве яны былі вынішчаны зусім. Затое ў лясах вакол горада развяслося процьма малпаў. Яны не толькі разгульваюць па гарадскіх вуліцах, але і апусціваюць агароды. Гарадскія ўлады вырашылі закупаць некалькі... леапардаў і выпусцілі іх у навакольныя лясы.

СЛАНЫ У АЎТАМАБІЛЬНАЙ МЫЙЦЫ

Сланы вельмі ахайныя жывёліны і надзвычай любяць купацца. Англіійскі ўтаймавальнік дадумаўся купаць сланоў... на аўтамабільнай мыйцы. Жывёліны цярдліва праходзяць праз мыечны аўтамат. Больш таго: гэтая працэдура ім вельмі спадабалася. Зараз, калі цырк прыязджае ў які-небудзь горад, сланы адразу ж пачынаюць раўсці, патрабуючы, каб іх хутчэй вялі ў лазню.

Прыватнай уласнасці заўсёды быў уласцівы погляд на прыроду як на танную і «неабмежаваную» крыніцу сыравіны. Зусім не выпадкова, што найбольш спусташальныя вынікі драпежніцкага выкарыстання прыродных рэсурсаў характэрныя для вядучай капіталістычнай дзяржавы — Злучаных Штатаў Амерыкі, дзе атручванне паветра, забруджванне рэк, знішчэнне лясоў і ўрадлівай зямлі даўно ўжо прынялі нацыянальны маштабы.

Са шматлікіх праблем, якія ва ўвесь рост паўсталі перад капіталістычнымі дзяржавамі, найбольш вылучаюцца дзве — забруджванне і змяшэнне запасаў вод і атручванне атмасферы.

«За апошнія дзесяцігоддзе мы патрацілі 35 мільярдаў на даследванні космасу, — канстатуе сенатар Д. Тайдзінгс (ЗША), — і тым не менш мы не пажадалі адлічыць нават 4 мільярды долараў на барацьбу з забруджваннем вод». Што ж, скарга сенатара не без падстаў. Вось што паведамляе адна бастонская газета: «Сям'я Джорджа С. жыве ў Вашынгтоне, у доме з усімі выгодамі. Прыкладна раз у месяц Джордж купляе пяць каністраў крынічнай вады з Хот-Спрынгс (штат Арканзас), плошчы за іх 39 долараў 50 цэнтаў. Гэта не дзівацтва. Пагоршанне якасці спажыванай вады ў ЗША выклікае сур'ёзны клопат. Амаль палавіна амерыканцаў наталяюць смагу вадой, якая яўна не адпавядае прынятым стандартам».

Такое ж становішча, калі яшчэ не горшае, склалася і ў ФРГ. Жыхары горада Зіген (зямля Паўночны Рэйн-Вестфалія), збіраючыся прыняць душ, павінны пераканацца, ці ёсць у вадаправадзе вада. Цырульнікі загадзя запасаюцца вадой, каб потым кліент не сядзеў з намыленай галавой: падача вады ў любы момант можа быць спынена.

На рэкламных праспектах Швейцарыя — рай: празрыстае горнае паветра, ззяючыя вяршыні і ледавікі, люстраныя азёры. Ды толькі ёсць яшчэ адзін воблік Швейцарыі.

«Буйнейшая экалагічная катастрофа, якая пагражае Заходняй Еўропе, — заўважае «Абсервер» (Лондан), — няспявае менавіта ў Швейцарыі. Усе знаёмы з трагедыяй атручвання прамысловымі адыходамі Вялікіх азёр у ЗША. Зараз у азёрах Швейцарыі выспявае еўрапейскі варыянт «амерыканскай трагедыі», вынікі якой нават цяжка сабе ўявіць». У водазабеспячэнні Швейцарыі на долю падземных вод прыходзіцца 45 працэнтаў, крынічных — 30, азёрных — 25. Паколькі рэсурсы гэтых крыніц амаль поўнасцю вычарпаны, павелічэнне ўжывання вады можа адбыцца толькі за кошт паверхневых вод. Аднак іменна яны моцна забруджаны. Кола, як кажуць, замкнулася.

Трыуго выклікае стан Міжземнага мора. «Дыягназ хваробы, — заўважае «Жон Афрыка» (Туніс), — адзінадуш-

ЧОРНЫ СНЕГ

ны: мора знаходзіцца ў крайне цяжкім становішчы». Прычыны яго звязаны з бурным развіццём індустрыялізацыі, ростам насельніцтва і адсутнасцю кантроля над забруджваннем навакольнага асяроддзя.

Справа яшчэ тым, што Міжземнае мора мае толькі адзін выхад у адкрыты акія — Гібралтарскі праліў. Праз яго ў час прыліваў воды Атлантыкі прыносяць кісларод, а падводныя цячэнні выносяць у акіяны самыя забруджаныя воды. Аднак праліў вельмі вузкі, і, як лічаць вучоныя, для поўнага абнаўлення мора спатрэбіцца прыкладна 80 гадоў.

Сусветны акіяны пакрытае 70 працэнтаў паверхні зямнога шара. Здавалася б, такая маса вады можа паглынуць вялікую колькасць адыходаў без шкоды для сябе і без небяспекі для людзей. Аднак...

«Няма неабходнасці, — канстатуе «Нью-Йорк таймс мэгзін», — «спасаваць» усе 140 мільянаў квадратных міль акіяна, каб апынуцца перад непажаданымі для чалавецтва з'явамі. Дастаткова «спасаваць» толькі частку прыбярэжных 14 мільянаў квадратных міль. Мора — не глыбокая конаўка, і тое, што мы скідаем у яго, не размяркоўваецца раўнамерна, не трапляе ў самыя глыбокія месцы, найбольш аддаленыя ад берага».

Асабліва забруджваецца акіяны прадуктамі нафты. Сусветная вытворчасць яе набліжаецца да 2 мільярдаў тон у год. 60 працэнтаў яе перавозіцца на судах. У час перавозак па розных прычынах кожны год у мора трапляе мільён тон нафты.

А колькі брудна нясучы рэкі! Адзін Рэйн выносіць у мора 60 мільянаў тон розных адыходаў штогод.

Акіяны — у небяспецы! Лозунг гэты не здымаецца з павесткі дня.

Смог... Што гэта такое? Як заўважыў адзін жартунік, «гэта паветра, якое бачыць вока».

Біяхімікі вызначылі найбольш шкодныя рэчывы густога смогу: азон, заксі і двухксі азоту. Азон вельмі актыўна ўступае ў хімічныя рэакцыі, абясколервае амаль усё, з чым сутыкаецца, разбурае хларафілавыя клеткі лісця раслін, раз'ядае гуму і тканіну.

«У нашы дні, — піша нью-йоркскі часопіс «Ньюсуік», — смог можна заўважыць у Злучаных Штатах Амерыкі літаральна ўсюды. Медзеплавільная прамысловасць Арызона выкідвае тоны сярністага газу на гарады Фі-

нікс і Таксон. У штаце Фларыда, непадалёк ад гарадоў Тампа і Сент-Пецерсберг, розныя спалучэнні, якія выпускаюцца ў паветра фасфатнымі заводамі, трапляюць у арганізм хатніх жывёл; хімікаты ўздзейнічаюць на косці так моцна, што жывёла не можа стаяць на нагах».

Тую ж ноту цягне і гамбургскі часопіс «Штэрн», указваючы на забруджаную атмасферу Мюнхена. Ядавітыя газы — не адзін біч гэтага алімпійскага горада: штогод на кожны квадратны кіламетр яго тэрыторыі выпадае 8,7 тоны пылу, а ў асобных раёнах — да 13 тон.

У нашы дні ні адна краіна не можа быць упэўненай у тым, што яе прырода не падвергнецца нечаканаму «нападу» з-за мяжы. У снежні гэтага года жыхары паўднёвых раёнаў Нарвегіі, выглянуўшы ў акно, замерлі ад здзіўлення: снег на вуліцы быў... чорны. Аналізы паказалі, што незвычайны колер снегу выкліканы часцінкамі сажы, перанесенымі паветраным патокам з прамысловага Рура.

Прадпрыемствы Заходняй Еўропы штогод выкідваюць у атмасферу каля 4,5 мільянаў тон двухксіду серы. Перанесеная ў Скандынавію вятрамі, яна злучаецца з вадзяной парай, утвараючы серную кіслату, якая пасля выпадае на зямлю разам з дажджом.

Чыстае паветра мае шмат ворагаў. І не апошнія месца сярод іх займаюць машыны. Адзін аўтамабіль «спажывае» ў 45 разоў больш кіслароду, чым яго неабходна аднаму чалавеку. Сучасны заходні трохмільённый горад з яго празмернай насычанасцю машынамі знішчае столькі кіслароду, якога хапіла б на 100 мільянаў насельніцтва.

Буржуазная прэса, прыводзячы ўсе гэтыя прыклады, прызнае, што ў многіх выпадках павелічэнне расходаў на ачышчальныя збудаванні, на мерапрыемствы па папярэджанню атручвання паветра натыкаецца на свядомае супраціўленне прадпрыемцаў. Часта прымаюцца палавіначныя меры, нахталт закачкі шкодных газаў у глыбокія свідравіны, прамыўкі дымавых фільтраў праточнай вадой і г. д. Напраўлены гэтыя, з дазволу скажаць, мерапрыемствы на тое, каб супакоіць грамадскасць, пусціць пыл у вочы.

У нашай жа краіне інтарэсы дзяржавы і грамадскасці поўнасцю супадаюць. Усе праблемы, звязаныя з аховай прыроды, узнёўленнем яе рэсурсаў знаходзяцца пад пастаянным і дзейным кантролем кампетэнтных органаў. Клопат аб здароўі савецкага чалавека, яго дабрабыце і адпачынку — паўсядзённым клопат Камуністычнай партыі. У тых рэдкіх выпадках, калі непажаданыя з'явы ў навакольным асяроддзі ўсё-такі ўзнікаюць, прымаюцца неадкладныя меры, каб іх ліквідаваць.

Д. ВЕТРАУ.

На ўзлеску, на высокай сасне, спявае малінаўка. Недзе ў гушчары падае голас і дрозд. І раптам чуюцца нейкія дзіўныя гукі: крэк-крэк. Праз некалькі хвілін яны ўжо даносяцца з усіх бакоў. Гэта «спяваюць» квакшы. У палескіх вёсках іх завуць «дравесніцамі».

У паўднёвых раёнах Беларусі квакшу можна сустрэць вельмі часта. Улюбёныя месцы жыхарства гэтай незвычайнай жабы — вільготныя, цяністыя ўчасткі лесу. Жывуць яны і на заліўных лугах, у садах, на агародах. І трэба сказаць, што там, дзе пасяліліся зялёныя дрэвала-

зы, ураджай будзе добры — квакшы знішчаюць мноства шкоднікаў.

Дзякуючы сваёй афарбоўцы, якую квакша здольна часта мяняць, заўважыць яе не так проста. Звычайна спіна яе афарбавана ў зялёны колер, брушка — белае ці жаўтаватае.

У канцы сакавіка квакшы адкладаюць на дне вадаёмаў ікру. Праз дзесяць дзён з яе выводзяцца апалонікі, а праз тры месяцы з іх вырастаюць маладыя квакшы.

Доўгі час маладыя жабы жывуць у траве непадальку ад вады, а пасля ад-

праўляюцца ў больш далёкія «падарожжы». Харчуюцца яны ліставёрткамі, вусенямі, дажджавымі чарвякамі, мухамі.

Цікава наглядаць, як квакшы палююць. Скачучы яны з галінкі на галінку не горш за птушак. У іх на кончыках лапак ёсць дыскавыя пласцінкі, падобныя на гумавыя прысоскі. Галоўная зброя квакшы — язык. Як толькі квакша прыкмеціць ахвяру, яна тут жа «страляе» ў яе языком. Заўважыць гэта амаль немагчыма.

Зімуе квакша на дне вадаёмаў, у тых месцах, дзе шмат мулу.

Фота Р. СУХАВА.

ПАВАЖАНЫЯ ЧЫТАЧЫ!

Многія з вас, напэўна, ужо знаёмы з «Роднай прыродай» — інфармацыйна-метадычным бюлетэнем, які пачаў выходзіць у гэтым годзе.

Чытаючы «Родную прыроду», вы пазнаёміцеся з непаўторнымі краявідамі роднага краю, наведаеце славытыя запаведнікі і заказнікі, пабываеце ў многіх мяляўнічых мясцінах і кутках Беларусі; разам з вучонымі і спецыялістамі знойдзеце адказы на пытанні, што трэба рабіць, каб нашы рэкі і азёры былі заўсёды чыстымі, а паветра — свежым і здаровым, якія меры трэба прымаць, каб не было запушчанай зямлі, каб раслі і квітнелі нашы лясы.

Бюлетэнь раскажа вам, што робяць Дзяржаўны камітэт СМ БССР па ахове прыроды, Беларуска таварыствы аховы прыроды і паляўнічых і рыбаловаў, каб рацыянальна выкарыстоўваліся, зберагаліся і памнажаліся прыродныя багацці рэспублікі.

На старонках «Роднай прыроды» вы знойдзеце пазнавальныя і цікавыя матэрыялы, карысныя парады, якія друкуюцца пад рубрыкамі «Нататкі натураліста», «Календар прыроды», «Прырода і школа», «Сто дарог», «Прырода і мастацтва».

«Родная прырода» — выданне багата ілюстраванае.

Паважаныя чытачы!

Рэдакцыя «Роднай прыроды» прапануе вам стаць нашымі актыўнымі аўтарамі і падпісчыкамі.

Прадаж бюлетэня ў розніцу абмежаваны.

Падпіска прымаецца ва ўсіх аддзяленнях «Саюздруку», а таксама грамадскімі распаўсюджвальнікамі.

Бюлетэнь выходзіць адзін раз кожныя два месяцы.

Кошт падпіскі на год — 1 рубель 80 капеек.

Цана аднаго нумара — 30 капеек.

РЭДАКЦЫЯ.

«РОДНАЯ ПРИРОДА» НА БЕЛОРУССКОМ ЯЗЫКЕ

СОДЕРЖАНИЕ

СССР — 50 ЛЕТ. В материалах, напечатанных под этой рубрикой, рассказывается о заботах Коммунистической партии и правительства об охране и умножении природных богатств нашей страны. В статье «Завод-сад» сообщается об интересном опыте работников Минского часового завода об использовании территории завода под озеленение.

ЗАВТРА БУДЕТ ПОЗДНО. Авторы статьи В. Бельков и Е. Мигаль рассказывают о планировании и размещении производственных помещений предприятий, колхозов и совхозов, об использовании земли на эти цели, о допущенных ошибках в планировании строительных объектов.

ОЗЕРО СВИТЯЗЬ — ЗАКАЗНИК. Из этой статьи можно узнать, почему озеро Свитязь объявлено государственным заказником.

ДОРОГИ БЫВАЮТ РАЗНЫЕ. Водная эрозия вдоль дорог наносит большой вред народному хозяйству. Как избежать эрозии вдоль дорог — об этом названная статья.

НА СТРАЖЕ ЛЕСОВ И ВОД. Из этого очерка читатель узнает, как молодой инженер Ивьевского лесхоза, общественный инспектор по охране природы Иван Комса умножает и охраняет природные богатства.

И СВИСЛОЧЬ ЗАПЛЕЩЕТ ВОЛНОЮ ВИЛЕЙСКОЙ... Журналист А. Худаец рассказывает о крупнейшей стройке Белоруссии — Вилейско-Минской водной системе.

ЗЕЛЕНЫЙ ФИЛЬТР. О «зеленых друзьях» человека — деревьях, о их роли в очистке воздуха говорится в этой статье.

СЛОВО О БЕЛОРУССКОЙ ПЧЕЛЕ. В статье читатель познакомится с историей развития пчеловодства в Белоруссии, с той работой, которая проводится сейчас по сохранению дикой белорусской пчелы.

ВО ИМЯ ЛЮБВИ К ПРИРОДЕ. Это очерк об ученом-биологе А. Курскове, о его «хобби», о его работе по изучению поведения и жизни летучих мышей.

ПОЭМА НАШЕГО ЛЕСА. Белорусские поэты всегда обращались к лесу, находя в нем образы и вдохновение. Лес и белорусская поэзия — содержание этой статьи-обзора.

ЧТОБЫ БЫЛИ ВСТРЕЧИ. Не так давно в Бабиновичском спортивно-охотничьем хозяйстве Витебской области было совсем мало дичи. Но вот это хозяйство возглавил Александр Яковлевич Бруев. Пять лет упорного труда принесли ощутимые результаты. Количество дичи значительно возросло. Как достиг этого охотовед, рассказывается в очерке.

ЧЕРНЫЙ СНЕГ. В этом публицистическом материале говорится о том, как нещадно и неразумно эксплуатируются природные богатства в капиталистических странах.

«НАШ КАЛЕНДАРЬ», «ДНИ РЫБОЛОВА И ОХОТНИКА», «ШКОЛА И ПРИРОДА», «ОБО ВСЕМ ОТОВСЮДУ» — в материалах под этими рубриками рассказывается о передовом опыте охраны природы в Могилевской области, о сезонных явлениях в природе, даются советы охотникам и рыболовам, сообщаются интересные факты из жизни природы в разных странах и континентах и т. д.

ба 5214

ЗМЕСТ НУМАРУ

5

СССР — 50 ГОД: Пакарэнне пустыні. У краі трысняговых джунгляў. Завод-сад

Заўтра будзе позна	1
Гэта толькі пачатак	2
Возера Свіцязь — заказнік	3
Вартаўнік лясоў і вод	4
Дарогі бываюць розныя	4
Адшумела лета	6
Сасна	8
І хваляю Свіслач заплешча вільейскай	10
Зялёны фільтр	12
Слова пра беларускую пчалу Добрушскія фарбы	13
У імя любові да прыроды	14
Ласі ідуць да чалавека	15
Сем раз адмерай	16
Хіба яны паляўнічыя	16
Вакол трох азёр	19
Нататкі натураліста	20
Яд балот	21
Школа і прырода	22
Паэма нашага лесу	24
Ялец	26
Каб былі сустрэчы	27
Наш каляндар	28
Аб усім адусюль	30
Чорны снег	32

На першай і чацвёртай старонках вокладкі здымкі В. БАРАНОУСКАГА.

ВЫСАКАРОДНЫ АЛЕНЬ

Яшчэ ў адзінаццатым стагоддзі высакародныя алени былі распаўсюджаны ў лясах поўдня Беларусі. Відаць, пазней яны былі вынішчаны. У 1865 годзе ў Белавежскую пушчу было завезена 18 аленяў. Напярэдня 1914 года іх там налічвалася ўжо больш шасці тысяч галоў. Але ў часе першай імперыялістычнай вайны былі амаль поўнасцю вынішчаны. Засталася толькі восем аленяў.

За гады Савецкай улады колькасць аленяў значна павялічылася. Яны былі выпушчаны ў іншыя раёны Беларусі, дзе і прыжыліся.

Высакародныя алени трымаюцца шыракалістага і мяшанага лесу. Ужываюць у ежу розную траву, маладыя галінкі, кару. Прыводзіць алениха адно, радзей двое цялят. Нягледзячы на спецыфічныя цяжкасці акліматызацыі аленяў, яны някелска прыжываюцца на тэрыторыі Беларусі. Гэта гаворыць за тое, што іх можна рассяляць у новых месцах.

Здаўна высакародны алень быў прывабным аб'ектам палявання. Цяпер у многіх краінах паляванне на іх забаронена, і яны ўзяты пад ахову як рэдкі від.

У СССР высакародных аленяў разводзяць у тых месцах, дзе яны існавалі раней.

У верасні-кастрычніку ў аленяў адбываецца гон. У гэты час у цішыні лесу можна пачуць, як равуць алени: спачатку чуваць хрыплыя гукі, потым раздаецца моцнае і працяглае мычанне. У гэтых гукіх, нібыта часам сумных і жалобных, адчуваецца моц і веліч дзікага ляснога зверу.

РОДНАЯ ПРЫРОДА

1972 г. № 5
выходзіць
кожныя два месяцы

ИНФАРМАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНЫ
БЮЛЕТЭНЬ
ДЗЯРЖАўНАГА КАМІТЭТА
САВЕТА МІНІСТРАў БССР
ПА АХОВЕ ПРЫРОДЫ,
ПРЭЗІДЫУМАў
РЭСПУБЛІКАНСКІХ САВЕТАў
БЕЛАРУСКІХ ТАВАРЫСТВАў
АХОВЫ ПРЫРОДЫ,
ПАЛЯўНІЧЫХ І РЫБАЛОВАў,
КАМІСІІ ПА АХОВЕ ПРЫРОДЫ
АН БССР,
БЕЛАРУСКАГА
РЭСПУБЛІКАНСКАГА САВЕТА
ПА ТУРЫЗМУ І ЭКСКУРСІЯХ

Выдавецтва «Польмя» Дзяржаўнага Камітэта Савета Міністраў БССР па друку

Рэдактар А. І. Варанцоў
Рэдакцыйная калегія:

П. Н. Багданаў, Л. І. Бердзічавец,
У. А. Бразгоўка, Д. А. Бяспалы
(адказны сакратар),
П. А. Віліткевіч, І. Б. Кардаш,
П. Р. Корзун, Г. І. Канцавая,
П. А. Лугаўцоў, Л. І. Малевіч,
М. Р. Мурашка, У. С. Раманаў,
У. П. Самсонаў, Б. І. Сачанка,
М. В. Смольскі, А. А. Сакалоўскі,
В. Ф. Якушка

Мастацкі рэдактар Б. Е. Ярота
Карэктар Я. В. Міклашэўскі

Адрас рэдакцыі:
Мінск, вул. Калектарная, 10.
Тэл. 234967, 234961

Здадзена ў набор 11/VII-72 г.
Падысана да друку 18/VIII-72 г.
АТ 12245. Фармат 60×90¹/₈.
Тыраж 44 509 экз. Заказ 1032.
Цана 30 кап.

Ордэна Працоўнага Чырвонага
Сцяга друкарня выдавецтва ЦК
КП Беларусі

Паляцелі ў вырай ластаўкі, буслы і шпакі. Ланцужкі жураўлёў віднеліся ў небе, і адтуль чулася сумнае курлыканне.

Сады атрасалі пажоўклае лісце... Чарнела лісце на алешніку. Адзінокія бярозкі жаўцелі між зелены сосен, і былі яны самотныя, як сіроты.

Восень многа забрала ад прыроды, але многа ёй і дала. На новае жыццё адраділіся азімыя

палеткі. Густая зялёная рунь укрыла іх. На яравых палетках цупка ўзялася за зямлю маладая канюшына. Лугі зелянелі раскошнай атавай. Не, прырода рыхтавалася не да смерці, а да зімовага адпачынку, каб пасля яго ўзняцца з новай сілай і характвам.

АРКАДЗЬ ЧАРНЫШЭВІЧ. «Засценак Малінаўка».

Цана 30 кап.

Індэкс 74926

